

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Bc. Hana Zemanová

Počátky premonstrátů v Čechách

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Petr Kubín, PhD.

Praha 2013

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 2.4.2013

Bc. Hana Zemanová

Bibliografická citace

Počátky premonstrátů v Čechách: Diplomová práce

Bc. Hana Zemanová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Petr Kubín, PhD.

Praha, 2013

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá počátkem vzniku premonstrátského řádu a jeho uvedením do Čech. První pozornost je věnována dějinám, kde je stručně charakterizována politická, hospodářská a církevní situace v Čechách v první polovině dvanáctého století. Další kapitola nás provede životem svatého Norberta, jeho obrácením, okolnostmi vzniku premonstrátského řádu a jeho prvopočátky. Menší pozornost je pak věnována způsobu organizace řádu, jeho charakteristice a denním zvyklostem.

Příchod řádu do Čech je pak námětem čtvrté kapitoly. Dále jsou v práci zmíněny osobnosti, které se zasloužily o příchod premonstrátů do Čech. Byl to hlavně jejich největší obdivovatel Jindřich Zdík, dále biskup Daniel a také steinfeldský probošt Eberwin.

Logickým vyústěním této práce je pak podrobnější popis zakládání prvních mužských i ženských klášterů v Čechách jako je Strahov, Doksany, Litomyšl, Želiv a Louňovice. V této kapitole jsou pak krátce zmíněni i první opati a probošti těchto klášterů.

V závěru této práce je pak stručné shrnutí a zhodnocení přínosu premonstrátského řádu.

Klíčová slova

Premonstráti, Čechy, biskup Jindřich Zdík, církevní reforma, dceřinný klášter.

Abstract

The Beginnings of Premonstratensian Order in Bohemia.

This thesis deals with the beginnings of Premonstratensian Order and their coming to Bohemia. At first, attention is devoted to the history which is briefly characterized by political, economic, and religious conditions in Bohemia in the first half of the twelfth century. The next chapter will take us through the life of St. Norbert, his conversion to

Christianity, as well as the foundation and circumstances of the Premonstratensian Order. In this chapter, the Order's form of organisation, characteristics, and daily habits are also discussed.

The subject of the fourth chapter is the establishment of the Premonstratensian Order in Bohemia. There are also discussed the persons who had the main credit for coming the Premonstratensian Order to Bohemia. It was their greatest admirer Jindrich Zdik, as well as the bishop Daniel and the provost of Steinfeld named Eberwin.

The next section is dedicated to the description of the consequential creation of the first male and female monasteries in Bohemia such as Strahov, Doksany, Litomysl, Zeliv and Lounovice. There are also mentioned the first abbots and priors of these monasteries.

In conclusion, there is a brief summary and evaluation of the contribution of the Premonstratensian Order.

Keywords

Premonstratensian, Bohemia, bishop Jindrich Zdik, ecclesiastical reform, filial monastery.

Počet znaků (včetně mezer): 154 385

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla hlavně poděkovat vedoucímu mé diplomové práce Doc. PhDr. Petrovi Kubínovi, PhD., za odborné vedení práce, cenné připomínky a rady, za aktivní spolupráci a čas, který mi věnoval.

Dále pracovníkům Strahovské knihovny, zejména Mgr. Hedvice Kuchařové, PhD., za pomoc při vyhledávání důležitých pramenů a literatury.

A v neposlední řadě patří velký dík manželovi za jeho trpělivost a podporu při psaní této práce a rodičům, kteří mi byli vždy nakloněni.

Obsah

1	Úvod	8
2	Prameny a literatura	10
3	České země v první polovině 12. století.....	15
3.1	Politická situace	15
3.2	Hospodářská situace	17
3.3	Církevní situace	18
4	Premonstráti.....	22
4.1	Svatý Norbert a vznik premonstrátského řádu	22
4.2	Organizace řádu, život v klášteře	28
4.3	Příchod premonstrátů do Čech	33
4.3.1	Biskup Jindřich Zdík.....	34
4.3.2	Papežský legát Guido	38
4.3.3	Biskup Daniel I.....	40
4.3.4	Probošt Eberwin ze Steinfeldu	42
5	První kláštery	44
5.1	Strahov	44
5.2	Doksany	56
5.3	Litomyšl	61
5.4	Želiv	64
5.5	Louňovice.....	70
6	Závěr.....	76
7	Přílohy	79
I.	San Severo. Freska sv. Norberta v řeholním rouchu	
II.	Strahov. Půdorys areálu strahovské kanonie s románskými základy	
III.	Strahov. Náhrobní deska opatské hrobky	
IV.	Strahov. Ostatky sv. Norberta ve Vřesovcově cedrové rakvi	
V.	Strahov. Mřížová renesanční kaple s dřevěnou zlacenou korunou pro ostatky sv. Norberta	
VI.	Strahov. Pozlacený sarkofág pro ostatky sv. Norberta v kapli sv. Voršily	
VII.	Strahov. Místo uložení srdce posledního opata v Prémontré	
VIII.	Strahov. Kenotaf zakladatelů strahovského kláštera	
IX.	Doksany. Půdorys doksanské baziliky	
X.	Doksany. Krypta doksanského kláštera	
XI.	Litomyšl. Výsledky archeologického průzkumu baziliky Panny Marie	
XII.	Litomyšl. Půdorys románské baziliky Panny Marie	
XIII.	Louňovice. Zbytky románské klášterní zdi	
XIV.	Louňovice. Katastrální plán Louňovic pod Blaníkem	
XV.	Louňovice. Základy konventních budov ve schématu dnešní obce.	
8	Seznam použitých zkratk	80
9	Seznam použitých pramenů a literatury	81

1 Úvod

Tato diplomová práce pojednává o historii premonstrátského řádu, o jeho zakladateli svatém Norbertovi a o fundaci prvních klášterů v Čechách.

Abychom lépe pochopili, proč vznikl tento řád, proč se tak rychle rozšiřoval nejen v západní Evropě, ale i v Čechách, bylo třeba přiblížit politickou, hospodářskou a hlavně církevní situaci první poloviny dvanáctého století.

Nebyla to doba jednoduchá a začátek dvanáctého století byl obdobím, kdy byla světská a duchovní moc v těžkém konfliktu. V té době se představitelé reformních hnutí snažili bojovat proti zlořádům, a tím byl nepotismus (obsazování církevních úřadů na základě příbuzenských svazků), dále simonie (obchod s církevními úřady a hodnostmi) a investitura. V tzv. boji o investituru se jednalo o to, kdo bude dosazovat, případně sesazovat biskupy a další církevní hodnostáře. Komplikované to bylo v tom, že v dnešním Německu existovala tzv. Reichskirche, tedy říšská církev, což znamenalo, že biskupové, arcibiskupové, opati a další preláti byli současně světskými vládci.

Tento boj o investituru trval více než půl století a v roce 1122 byl ukončen uzavřením Wormského konkordátu. A právě v této době vzniká ve Francii premonstrátský řád.

Je patrné, že jak v celých dějinách, tak i v dějinách církve se setkáváme s obdobím velkého nadšení a rozkvětu, které trvá různě dlouhou dobu. Poté většinou nastává období úpadku, kdy se začíná původní nadšení vytrácet. Po této různě dlouhé stagnaci nastává opět období dalšího růstu a snaha o znovuoživení. Stejně tak tomu bylo i v premonstrátském řádu. Počátky jeho vzniku byly velice slibné, mnoho stoupenců a stoupenkyň bylo nadšeno jednáním, působením a také způsobem života svatého Norberta, který se po třech letech strávených v samotě jako poustevník rozhodl pro apoštolský život. To znamená, že se zřekl svého majetku, začal žít ve velké chudobě, jako potulný kazatel hlásal pokání a víru v evangelium a bojoval proti výše uvedeným zlořádům. Byl velmi charismatický a tak se mu brzy podařilo získat mnoho lidí pro tento způsob života. Proto v první polovině dvanáctého století vzniká zcela spontánně a díky velkému entusiasmusu mnoho klášterů na celém území Evropy.

Do Čech se řád dostal ve čtyřicátých letech dvanáctého století. Premonstráti jako nositelé reformních myšlenek přicházejí do svébytného českého prostředí, do konkrétního společenského a politického klimatu. Povolání českým knížetem se zde

rychle usazují, dochází k zakládání nových klášterů a na některých místech také nahrazují místní komunitu benediktinů.

Jedním z velkých nadšenců tohoto kanovníckého řádu a hlavním nositelem církevních reforem u nás byl olomoucký biskup Jindřich Zdík, který se s kanovníky svatého Augustina setkal na své misijní cestě do Jeruzaléma.

Také Zdíkovi je věnována část této práce, neboť to byl on, jehož přičiněním přišli premonstráti do Prahy. S velkou podporou knížete Vladislava II. a jeho ženy Gertrudy se tento řád usídlil nejen v Čechách, ale i na Moravě a velmi rychle si zde získal oblibu. Kromě Jindřicha Zdíka jsou v této práci zmiňovány i další osobnosti, které se určitou měrou zasadily o příchod řádu a jeho další šíření u nás. Zde bych jmenovala biskupa Daniela I. a také steinfeldského probošta Eberwina.

V další části této práce je popisována struktura řádu, jeho řádová pravidla, typický oděv, zvyky a způsob života celé komunity.

V poslední kapitole jsou pak blíže popsány jednotlivé kláštery, které vznikly na území Čech do první poloviny dvanáctého století v tak zvané první vlně zakládání premonstrátských klášterů. Druhá vlna zakládání pak nastává zhruba po třiceti letech od vlny první, tedy okolo roku 1181 a později, ale toto zmíněné období není předmětem této práce.

Nemenší pozornost je také věnována jednotlivým zakladatelům klášterů, prvním řeholníkům, významným osobnostem a událostem spjatým s těmito kláštery. Jde o první klášter premonstrátů v Čechách, tedy o Strahov a jeho ženský protějšek Doksany, dále klášter v Litomyšli, který byl osazen premonstráty ze Strahova, a v polovině dvanáctého století vzniknuvší premonstrátský klášter v Želivě, jež byl původně osazen benediktiny, a další ženský klášter v Louňovicích pod Bláníkem, dnes již zaniklý.

V závěru je zhodnocen přínos premonstrátského řádu, jeho vliv na církevní a politickou situaci v Čechách a uskutečnění jeho reformních myšlenek.

2 Prameny a literatura

Na tvorbu své práce jsem měla poměrně velké množství literatury, která popisuje nejen dějiny Čech, ale i celé říše. Stejně tak jsem se mohla dobře orientovat v literatuře, která popisuje dějiny jednotlivých klášterů.

Prameny:

Velmi cenným pramenem pro počátky premonstrátů v Čechách je **letopis Jarlochův**,¹ který je pokračováním Kosmovy kroniky a tvoří důležitý pramen k českým dějinám druhé poloviny 12. století. Bezprostředně navazuje na letopis Vincenciův, který líčí vládu krále Vladislava I. a podrobně popisuje obléhání Milána. Letopis opata milevského kláštera a zemského preláta Jarlocha pak začíná zprávou o smrti biskupa Daniela a pokračuje líčením událostí až do doby povýšení Přemysla I. na krále.

Jarlochova kronika je vlastně pramenem narativní povahy, se kterým musíme pracovat s opatrností, přesto však dosud nebyly mnohé informace z ní zpochybněny.

Je zřejmé, že Jarloch popisuje některé události s velkým osobním zaujetím. Například velmi podrobně hovoří o životě želivského opata Gotšalka, kde líčí také zázraky, jež se udály, a velmi emotivně se rozepisuje o jeho nemoci a smrti. Opat Gotšalk byl pro budoucího milevského opata Jarlocha velmi důležitou osobou a několikrát vstoupil do událostí počátku vzniku želivského kláštera.

Jak je časté u středověkých narativních pramenů, tak také u Jarlochova letopisu není určena přesná doba jeho sepsání. Badatelé se v názoru na dobu sepsání rozcházejí. Zdeněk Fiala uvádí,² že nebyla napsána dříve než v roce 1190 a konečná redakce byla mezi lety 1215 až 1222. Karel Dolista³ umísťuje sepsání kroniky v rozmezí let 1216 až 1221 a nejnověji zasazuje Jarlochovu kroniku do let 1214 až 1222 Martin Wihoda.⁴ Důležité však je, jaké období milevský opat zachycuje a zda se jedná o svědectví samotného Jarlocha či nikoli.

¹ Fontes rerum Bohemicarum II. (FRB), (ed.) Josef Emler, Praha 1874, 461–571.

FIALA Zdeněk: Předmluva. In: Letopis Vincenciův a Jarlochův. SNKLHU, Praha 1957, 9–44.

KERNBACH Anna: Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. Matice Moravská, Brno 2010.

² FIALA 1957, 27–28.

³ DOLISTA Karel: Několik poznámek k novému vydání překladu Jarlochova letopisu. Jihočeský sborník historický (JSH) 26, 1957, 126.

⁴ WIHODA Martin: Morava v době knížecí (906–1197). Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, 257.

Dalším významným pramenem jsou listiny, editované převážně v prvním díle **Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae** (CDB). V tomto díle jsou zachyceny listiny vydané v letech 805–1197.

Listin, které se vztahují k počátkům premonstrátů, není mnoho, ale jsou velmi důležité. Jde například o listinu vydanou generální kapitulou v Prémontré, kterou stvrzuje své rozhodnutí poslat konvent ze Steinfeldu na Strahov. Další velmi důležitou listinou je zakládací listina Strahova, i přesto, že se nedochovala celá. Rovněž lze dohledat bohaté nadání kláštera premonstrátek v Doksanech.

Strahovský urbář z roku 1410 – je dalším historickým pramenem, ze kterého můžeme čerpat informace o řádu premonstrátů, zejména o pozemkovém vlastnictví. Rukopis je uložen v Národním archivu.

Vnitřní struktura strahovského urbáře má tři chronologicky odlišné roviny. V první jsou zaznamenány zákupní listy z let 1319–1390 (v urbáři inzerované), následuje vlastní urbář z roku 1410, kde je zaznamenán podrobný seznam nemovitého majetku a požitečných práv a výnosů ze zboží. Jako poslední jsou uvedeny marginálie o pronájmech vsí a dvorů před a po roce 1410.⁵

Strahovský urbář byl sepsán na popud opata Petra z Čachrova a obsahuje soupis usedlostí poddaných, kde nejprve podrobně udává jejich povinnosti a potom vyjmenovává jednotlivé poddané a druh jejich usedlostí. Někde je připojeno i znění celého privilegia nebo smlouva, ve které se uvádí, k jakým dávkám byli poddaní zavázáni. Strahovský urbář zpracoval Václav Vladivoj Tomek a uveřejnil jej v Památkách archeologických v roce 1857.⁶

Annales Monasterii Strahovienses – opis nejstarších strahovských analů sahajících od roku 1140 do roku 1586 byl sepsán neznámým strahovským premonstrátem v době opatského úřadu Kryšpína Fucka (1640–1653). Rukopis je dochován ve Strahovské knihovně pod sign. DJ III 2, pp. 1–84.

Druhý opis Annales Monasterii Strahovienses, který vymezuje roky 1140 až 1640, byl sepsán v polovině 17. století neznámým mimostrahovským autorem. Rukopis se také dochoval a je uložen ve Strahovské knihovně pod sign. DJ III 2, pp. 85–108.

⁵ ČECHURA Jaroslav: Urbář kláštera Strahov z roku 1410. In: Bibliotheca Strahoviensis. Klášter premonstrátů na Strahově, Praha 1995, 25.

⁶ TOMEK Václav Vladivoj: Urbář kláštera Strahovského složený roku 1410. In: Památky archeologické č. 2. Praha 1857, 72–88.
Též. (ed.) Josef Emler: Decem registra censum bohemia, Praha 1881, 219–301.

Další opis *Annales Monasterii Strahovienses* zaznamenává události od počátku opatského úřadu Jana Lohelia (1586) do zvolení opata Vincentia Macaria Francka (1658). Rukopis je dochován a uložen ve Strahovské knihovně pod sign. DJ III 2, pp. 109 sq.

Všechny tři výše uvedené prameny se nacházejí také v rukopisu DI 22, který pochází z poloviny 17. století.

Pokud jde o samotné anály, stávající řada začala vznikat až v polovině 17. století a nejstarší události zachycuje asi spíše na základě tradice a opisů starších, dnes nedochovaných pramenů.

Literatura:

O dějinách premonstrátů pojednává kniha Dominika K. Čermáka **Premonstráti v Čechách a na Moravě** vydaná v Praze v roce 1877. Ve své knize stručně popisuje stávající anebo již zaniklé premonstrátské kláštery v Čechách a na Moravě, včetně soupisu jejich opatů a proboštů. Krátce se zmiňuje o jejich působení a nejdůležitějších počinech v jednotlivých kláštorech. Čermák čerpá z *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae* (editorem byl Antonín Boček, s jehož edicemi musíme pracovat s vědomím, že by některé listiny v nich zaznamenané mohly být novodobými falzy).

Velmi významnou literaturou jsou **České dějiny** Václava Novotného díl první, část druhá, od Břetislava I. do Přemysla I., které vyšly v roce 1913 a představují nejpodrobnější sepsání dějin Čech a Moravy tohoto daného období.

Trojdílná encyklopedie nazvaná **Monasticon Praemonstratense** od Norberta Backmunda a vydaná ve Straubingu v letech 1949, 1952 a 1956 pojednává o dějinách celého řádu, o jeho organizaci a uspořádání. Blíže se pak zaměřuje na jednotlivé cirkárie a uvádí seznam všech opatů či proboštů.

K doplnění základních životopisných údajů o zakladateli premonstrátského řádu svatém Norbertovi byla použita souborná publikace několika článků různých autorů, které utřídil Kaspar Elm pod názvem **Norbert von Xanten, Adliger, Ordensstifter, Kirchenfürst**. Uvedená publikace, vydaná v Kolíně nad Rýnem v roce 1984, shromažďuje a nabízí mnohé pohledy na četné úlohy svatého Norberta jako zakladatele a reformátora.

Rozsáhlá práce jednoho z předních českých odborníků na středověk Josefa Žemličky **Čechy v době knížecí** z roku 1997 se zabývá českou historií od roku 1034

(začátek vlády Břetislava I.) do roku 1198 (korunovace Přemysla I.). Věnuje se nejen historii knížectví, ale i politickým souvislostem jednotlivých událostí. Podrobně popisuje organizaci knížectví (správu, soudnictví, daně), obyvatelstvo, krajinu, kulturu a umění. Přináší ucelený pohled na vývoj tohoto období, ale částečně přesahuje i do desátého a třináctého století. Dílčí analýzy ke speciálním tématům jsou drahocenné a nezastupitelné a ve finále dochází k propojení všech souvislostí. V knize je zcela mimořádný poznámkový aparát.

Nejnovějším několikadílným souborným dílem jsou **Velké dějiny zemí Koruny české**, které vycházejí v nakladatelství Paseka. Autory prvního dílu jsou Marie Bláhová, Jan Frolík a Nad'a Profantová. Tento díl byl vydán v roce 1999. Jde o velmi kvalitní shrnující práci o českých dějinách, která svým širokým záběrem a zaměřením na politické dějiny navazuje na tradici Dějin Františka Palackého a výše uvedeného Václava Novotného.

Neméně důležitá je studie od Ivana Hlaváčka – **Die Anfänge der Prämonstratenser im hochmittelalterlichen böhmischen Staat im Kontext der damaligen Ordensgeistlichkeit**, in: *Studien zum Prämonstratenserorden*, vydaná v edici Irene Crusius – Helmut Flachenecker v roce 2003. Ve své studii podává Ivan Hlaváček stručný, ale výstižný přehled o prvních premonstrátských klášterech, které vznikly v Čechách a na Moravě. Studii zasazuje do kontextu církevních dějin od roku 1140 až do konce 12. století. Zabývá se jak kláštery, které vznikly v první vlně zakládání, tak kláštery vzniknuvšími v druhé vlně. Kromě premonstrátů zmiňuje také benediktiny, kteří na našem území působili již delší dobu, a cisterciáky, kteří přicházeli do Čech ve stejnou dobu jako premonstráti. Studie má bohatý poznámkový aparát.

Knihy Jana Janáka, Zdeňky Hledíkové a Jana Dobeše **Dějiny správy v českých zemích**, vydaná v nakladatelství Lidové noviny v roce 2007, nás velmi přehledně seznamuje s dějinami správy v českých zemích od počátku státu až po současnost. Autoři se zabývají všemi oblastmi správy, správním členěním jednotlivých celků, vývojem nejrůznějších úřadů včetně jejich kompetencí a oboru působnosti, jejich vzájemným překrýváním a doplňováním se. Obsahuje také kapitoly o církevní, městské či patrimoniální správě, o dějinách soudnictví a různých správních reformách. Autoři knihy hledají odpověď na to, jak určitý úřad vyrůstá z potřeb a života společnosti a jaký je dopad a konkrétní podoba jeho činnosti. Velkou pomocí mi byla kapitola devátá, kterou zpracovala profesorka Zdeňka Hledíková, v níž se zabývá církevní správou.

Neméně zajímavé je dílo nazvané **Norbert and Early Norbertine Spirituality** od Theodora J. Antryho, O.Praem. a Carol Neelové, vydané v New Yorku v roce 2007, ve kterém podrobně popisují nejen život svatého Norberta a počátek založení řádu, ale objasňují i křesťanskou spiritualitu této doby. Kniha přináší nejdůležitější rané premonstrátské texty, včetně dvou verzí Vita Norberti, společně s úvodní esejí popisující jejich postavení v náboženském životě dvanáctého století.

K mnoha badatelům, kteří se až dosud zabývali Vincenciovým a Jarlochovým letopisem, se přidala také Anna Kernbach. Svým dílem nazvaným **Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku**, vydaným v Brně v roce 2010 se pokouší rekonstruovat literární koncepci na základě narativní strategie. Nezabývá se tím, jaká je pramenná hodnota obou letopisů, ale sleduje je v kontextu celé historiografie přemyslovského období a vhodně tak kombinuje výsledky historie, kodikologie, paleografie, lingvistiky, literárních věd i teologie. Kroniky představuje jako literární texty určené dobovému čtenáři, nikoli jako historické prameny. Kniha Anny Kernbach představuje výrazný titul, který v mnohém svými otázkami obohacuje přemyslovskou medievalistiku.

3 České země v první polovině 12. století

3.1 Politická situace

Řád premonstrátů vznikl ve Francii na počátku dvacátých let dvanáctého století a papežem Honoriem II. byl potvrzen v roce 1126. Do Čech se tento řád dostal ve čtyřicátých letech dvanáctého století. Na první pohled se zdá, že politická situace u nás byla poměrně klidná. Nedochovalo zde k žádným výměnám mocenských dynastií, k žádným velkým pádům či rozmachům a ani k žádné revoluci. Avšak, podíváme-li se na tuto dobu podrobněji, nezdá se až tak poklidná a bez konfliktů.

Období dvanáctého století bychom mohli v přemyslovských Čechách charakterizovat jako dobu sklonku knížecí éry. Po smrti Břetislava I. v roce 1055 totiž následovalo téměř sto padesát let trvajícím období neustálých bojů o trůn. Tyto nekonečné boje mezi početnými Přemyslovci o to, kdo má být vládnoucím knížetem, velmi oslabovaly český stát. Přestal se totiž dodržovat tzv. seniorátní princip, který zavedl Břetislav I. proto, aby přechod moci z jednoho panovníka na druhého proběhl pokud možno hladce.

Tento rodový princip ancienity spočíval v tom, že vláda patřila tomu rodu, v jehož čele stál vždy nejstarší člen, čímž zároveň bylo do značné míry potlačeno právo českých předáků na volbu svého panovníka.

Přesto, že rodový princip nebyl upraven zákonem, stal se určitou zvyklostí. Později se však rodiny často snažily tento seniorátní princip určitým způsobem obejít. Používaly k tomu různé způsoby, ať už to byla možnost designace, tj. určení nástupce již za života knížete, anebo možnost využití cizí pomoci a intervence, převážně římskoněmeckého císaře.⁷

Právě tyto spory nepřímo napomáhaly římskoněmeckým panovníkům, kteří se pokoušeli uvést české země do své podřízenosti. Také byly záminkou k zásahu do českých záležitostí. Ale Čechy nikdy nebyly bezprostřední součástí Říše, její panovníci zde nevykonávali žádnou správní ani soudní moc. Jediné, co v Čechách vykonávali, byla biskupská investitura. I v době největšího úpadku knížecí moci, což bylo ve druhé polovině dvanáctého století, Přemyslovci uhájili svou samostatnost. Nakonec obratně

⁷ Podrobněji o tzv. zákonu stařešinství NOVOTNÝ Václav: České dějiny, díl I., část II. Jan Laichter, Praha 1913, 73–79.

využili nesnází v Říši a získali pro sebe na přelomu dvanáctého a třináctého století dědičný královský titul, nedělitelnost území českého státu a kurfiřtskou hodnost.⁸

Je nutno si uvědomit, že královský titul získal již v roce 1085 kníže Vratislav II., když se účastnil bojů o investituru na straně německého císaře Jindřicha IV. při dobývání Říma. Za svou pomoc pak byl náležitě odměněn.⁹

Byl to titul udělený v Čechách poprvé. A jak zmiňuje Vincencius ve svém letopise, stejný titul získal i jeho vnuk Vladislav II. v roce 1158 od Fridricha I. Barbarossy.¹⁰

Jednalo se však o osobní, nedědičný titul, který oba dva získali jako poctu a odměnu od císaře. Až teprve Přemyslovi Otakarovi I. se podařilo v roce 1198 získat pro sebe a své nástupce dědičný královský titul.¹¹ I když se privilegium nedochovalo, je dědičný titul zmíněn a potvrzen v textu Zlaté buly sicilské vydané v Basileji 26. září 1212.¹²

V této listině Fridrich II., budoucí římský císař a sicilský král, dále potvrdil, že udělí královské odznaky každému, kdo bude zvolen v Čechách.¹³ Tím bylo zachováno právo české šlechty na volbu svého panovníka. Českému králi bylo potvrzeno právo investitury pražských a olomouckých biskupů, přičemž všechny svobody, které biskupové dosud obdrželi, mají být zachovány.¹⁴

Další ustanovení se týkala účasti českých králů na říšských sněmech a na císařské korunovační cestě do Říma.

Zlatá bula sicilská symbolicky uzavírala raně středověkou etapu vývoje českého státu a právně anulovala důsledky krize z konce dvanáctého století. Český stát se za vlády Přemysla Otakara I. změnil v obecně uznané dědičné království, v němž získával trůn vždy králův prvorozený syn.

⁸ PALACKÝ František: Dějiny národu českého I. Kvasnička a Hampl, Praha 1939, 408–409.

⁹ HRDINA Karel / BLÁHOVÁ Marie: Kosmas, Kronika Čechů. Argo, Praha 2011, 125.

¹⁰ Vincencius, FRB II., 426–427.

¹¹ Přemysl Otakar I. byl povýšen na krále dvakrát. Poprvé to bylo Filipem Švábským v roce 1198 (Letopisy české od roku 1196 do roku 1278, FRB II., 282 – „*Hic Przemysl a Philippo imperatore coronatus est*“) a podruhé Otou IV. Brunšvickým v roce 1203 (CDB II., č. 34, 31–32). Královskou hodnost Přemysla Otakara I. uznal také papež Innocenc III. v roce 1203.

¹² Originál listiny je uložen ve Státním ústředním archivu v Praze, fond „Archiv České koruny“, inv.č. 2. Latinský text vydán v Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB) II., č. 96, 93–94.

Zlatou bulu sicilskou a další dvě listiny sepsal v Basileji notář Jindřich z Pairis pro Fridricha II. Druhá listina je adresována Přemyslovi Otakarovi I. a třetí jeho bratrovi Vladislavovi Jindřichovi, moravskému markraběti. Obsahem obou je darování statků a zboží.

¹³ CDB II., č. 96, 93.

„(...) *volentes, ut quicumque ab ipsis in regem electus fuerit, ad nos vel successores nostros accedat, regalia debito modo recepturus.*“

¹⁴ CDB II., č. 96, 93.

„*Ius quoque et auctoritatem investiendi episcopos regni sui integraliter sibi et heredibus suis concedimus* (...)“

Zlatá bula sicilská vymezila práva a povinnosti českého krále a českého království k císaři a k římské říši. Tím české království, jako součást Svaté říše římské, zaujalo klíčovou pozici ve střední Evropě a stalo se vrcholně středověkým státem západoevropského typu.

Podrobněji se Zlatou bulou sicilskou a otazníky vztahující se k tomuto souboru tří listin a jejich možným řešením zabývá Martin Wihoda, který její význam zpochybňuje. Přiklání se k názoru, že význam výše zmíněné listiny byl v 19. století značně nadhodnocen.¹⁵ Ovšem v tomto jeho názoru mu oponuje Josef Žemlička.¹⁶

3.2 Hospodářská situace

Již od konce jedenáctého století fungovala v Čechách a později i na Moravě tzv. hradská soustava. Jejím základem byla důležitá přemyslovská hradiště s okolím, která se označovala jako *provincia* s jedním hradištěm jako centrem. Takových provincií bylo v Čechách ve dvanáctém století dvacet.¹⁷

Hradská soustava byla dokončena za vlády Břetislava I. a fungovala až do poloviny třináctého století.

Větší hrady, označované také *civitates* nebo *urbes*, k sobě vázaly vojenské, soudní, církevněsprávní i hospodářské funkce a tvořily tak základy zemské administrativy.

K předním hradům se kromě Prahy řadily Litoměřice, Žatec, Hradec (Králové), Plzeň, Olomouc, Znojmo a Brno. Současně klesal význam starých přemyslovských hradů, jako byly Levý Hradec, Budeč, Tetín či Libušín.¹⁸

Ve 12. století již byla osídlena větší část českého a moravského území s výjimkou výše položených pohraničních oblastí. S novým osídlováním získávala šlechta i panovník

¹⁵ WIHODA Martin: Zlatá bula sicilská. Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti. Argo, Praha 2005, 11.

Wihoda upozorňuje, že Přemysl Otakar I. si Zlaté buly sicilské příliš nevážil, ale v souladu s ní si nechal v roce 1216 potvrdit volbu svého prvorozeného syna Václava I. Zlatou bulou ulmskou. Poprvé se Zlaté buly sicilské dovolávali stavové až v roce 1306, po vymření Přemyslovců.

Wihodovi se Zlatá bula sicilská jeví jako nádhernými pečetěmi ozdobená, úhledným rukopisem přepsaná, ale významem nicotná listina, která vstoupila do naší historie teprve s národním obrozením.

¹⁶ ŽEMLIČKA Josef: Mocran et Mocran. Třetí basilejská listina Fridricha II. v kontextu Zlaté buly sicilské. In: Český časopis historický 4/2006, 733–782.

Též: ŽEMLIČKA Josef: Mocren, Mogran, Muckern. Kde hledat říšský majetek Mocran et Mocran? In: Český časopis historický 2/2007, 305–350.

¹⁷ JANÁK Jan / HLEDÍKOVÁ Zdeňka / DOBEŠ Jan: Dějiny správy v českých zemích. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005, 38.

¹⁸ ŽEMLIČKA Josef: Čechy v době knížecí. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997, 17.

větší majetek a narůstaly jim příjmy. Hlavním výrobním odvětvím zůstávalo zemědělství. Postupně rostla nejen zemědělská výroba, ale docházelo také k rozvoji a specializaci řemesel, což přispívalo ke vzniku místního trhu. Trhy se konaly u větších hradů, později v tržních vsích.

Ve třináctém století pak začali do Čech přicházet Frankové, Sasové, Bavoři, Vlámové a další. Příchod cizinců tak znamenal vzájemné ovlivňování ve všech oblastech.

Největší oporou knížete byla vojenská družina. Z ní byli vybíráni dvorští úředníci a správci jednotlivých území v rámci hradské soustavy. Jako odměnu za své služby pak od knížete dostávali naturálie, později pozemky a statky. Z počátku ale přidělení půdy nebylo dědičné. To se prosadilo až ve dvanáctém století a postupně se z družiníků začal vytvářet nový stav, tzv. středověká šlechta, a proto se v následujících stoletích setkáváme s mnoha šlechtickými rody, které stále více a více zasahovaly do osudu českého státu. Byli to například Markvartici, Vítkovci, Ronovci, Hroznatovci, Hrabiši; na Moravě pak pánové z Pernštejna, z Boskovic, ze Žerotína aj.

Hospodářský vzestup způsobil, že se feudální velmož změnil v dědičného šlechtice s vlastní pozemkovou držbou. Hradská soustava tak ztrácela svou funkčnost, narůstala hospodářská moc šlechty, upevnilo se její sebevědomí, rostly její politické ambice a také touha podílet se na státní moci. Od konce třináctého století se šlechta začala sociálně rozdělovat na šlechtu vyšší (páni) a nižší (rytíři, zemani, vladykové apod.).¹⁹

3.3 Církevní situace

Zakladatelem a tedy i vlastníkem nejen biskupského kostela, ale i většiny kostelů na celém území byl český kníže, případně údělník. Tím nelze popřít přímé propojení církevní organizace s organizací státu, stejně tak i přímý vliv knížete na duchovenstvo. Velké zeměpanské hrady byly sídlem tzv. hradské velkofarnosti, kde se nacházel křesťanský kostel. Hradské kostely měly farní práva, mohlo se zde křtít, okolo kostela byl hřbitov a mohly se zde konat pohřby. Každou neděli a ve svátek byly vysluhovány bohoslužby. Hradské kostely tvořily církevní organizaci, která se nazývala velkofarnostní.²⁰

Od knížete pocházela všechna darování statků na území Čech a Moravy. Role biskupa se omezovala na liturgické působení v dosahu knížecího dvora a na výkon sakrálních

¹⁹ ŽEMLIČKA 1997, 358–359.

²⁰ NOVOTNÝ Václav: České dějiny, díl I., část II. Jan Laichter, Praha 1913, 672–678.

činností v diecézi, tj. svěcení kněží, vysvěcování kostelů apod. Biskup byl jmenován knížetem, takže jeho volba byla závislá na přízni českého panovníka. Dělo se to formou volby na kolokviích, tj. přijetím shromážděnými velmoži a duchovenstvem. Poté odešel kandidát na biskupa za císařem, aby jej potvrdil a přijetím berly a prstenu se symbolicky ujal svého úřadu. Dále následovalo biskupské svěcení mohučským metropolitou.²¹

Císařská investitura byla slavnostním ceremoniálem formálního rázu. Pražský biskup nebyl říšský biskup, ale ve sporných situacích to mohl být vhodný argument v jeho prospěch.

Ve 12. století začali stavět stejné vlastnické kostely velkou měrou také přední velmožové. Byly to vesměs dřevěné kostely, které se stavěly většinou na venkově a nebyly už vázány na hrady, byly to tzv. filiální kostely. Zprvu nebyly plnoprávné. Konaly se v nich sice bohoslužby, ale křty, pohřby, slavení velkých svátků a placení desátků bylo nadále vyhrazeno hradeckým kostelům. Podobně jako kníže, tak i soukromí fundátoři je považovali za své vlastnictví a za zdroj důchodů.

Světský majitel kostela ustanovoval kněze, a to často takového, který byl loajální svému pánovi. Mnohdy byl vybrán klerik bez vyššího svěcení a bez dostatečné způsobilosti k duchovní správě. Až ve druhé polovině dvanáctého století se začaly filiální kostely postupně osamostatňovat a tvořily tak počátky skutečné farní organizace.²²

Ještě větší vliv panovníka se uplatňoval při klášterních fundacích. To se projevilo zvláště u nově přichozího řádu premonstrátů do Čech ve čtyřicátých letech dvanáctého století. Skupiny mnichů a řeholnic bylo třeba hmotně zajistit, proto se jim z knížecích majetků vydělovaly podíly na státních důchodech. Kníže měl rozhodující hlas nejen při dosazování opatů a abatýší, ale i v nárocích ke klášterním državám a požitkům. Jemu připadala většina z výnosů církevních obřadů a majetku, a také po dlouhou dobu mohl neomezeně jmenovat pražského biskupa a zřizovat církevní instituce.

Majetkově byla tedy církev zcela závislá na zakladatelích kostelů, klášterů a far. Vlastníkem kostela byl jeho zakladatel a církev zde byla jen uživatelem. Jak podle germánského právního řádu, tak podle římského práva byla totiž stavba nedílnou

²¹ ŽEMLIČKA 1997, 93.

²² JANÁK /HLEDÍKOVÁ/DOBEŠ 2005, 174.

součástí pozemku, na kterém byla postavena. Takže majitel pozemku byl současně stavebníkem a majitelem stavby.²³

Církevní poměry ve 12. století v Čechách tak stály na prahu reformy, které v západním křesťanství již po nějakou dobu probíhaly.

Zahájení církevní reformy

Boj o reformu probíhal v mnoha rovinách a podobách a do dějin vešel pod názvem „*boj o investituru*“.²⁴ Církev se musela složitě vyrovnávat s řadou zlovyků, které ji svazovaly se světem laiků a činily ji závislou na světské moci. Konečným záměrem a cílem bylo nadřadit církev nad císaře, krále a knížata. Proto se na přelomu jedenáctého a dvanáctého století začali objevovat reformátoři církve, jejichž hlavním cílem byl boj proti laické investituře a simonii.²⁵

Nejprve se podařilo vyřešit spor ve Francii, v Anglii a posléze v římské říši, kde byl v roce 1122 přijat tzv. *Wormský konkordát*.²⁶

V listině vydané pro papeže Kalixta II. se císař vzdal investitury a zaručil všem kostelům v říši právo kanonické volby biskupů a opatů.

V listině vydané pro Jindřicha V. a jeho nástupce bylo uvedeno, že opati a biskupové budou voleni v přítomnosti římskoněmeckého krále či císaře, který pak předá žezlo (jako znak světské moci, tzv. *regalia*, popř. *temporalia*, tj. světské statky kostela nebo kláštera a práva plynoucí z jejich držby) a papež předá prsten a berlu (jako znak církevní moci, tzv. *spiritualia*). Poté měl být biskup nebo opat vysvěcen.²⁷

Avšak české země zůstaly reformními snahami netknuté. Kromě politických souvislostí boje císařství s papežstvím se zde neprojevil ani boj o investituru. Zemská církev v Čechách působila pod ochranou a dohledem knížat a byla úzce propojena s existencí státu. Na české země se vztahovalo pouze ustanovení o předchozím předání regálií před vysvěcením. Pražští a olomoučtí biskupové byli voleni v Čechách a po volbě byli vysláni k říšskému panovníkovi pro potvrzení.²⁸ Šlo pouze o formalitu, neboť

²³ ŽEMLIČKA 1997, 243.

²⁴ SCHNEIDERMÜLLER Bernd, TILMANN Struve: Investiturstreit – problem. In: LexMA, sv. 5. J. B. Metzler, Stuttgart/Wiemar 1999, 479–483.

Boj o investituru byl spor mezi církevní a světskou mocí, konkrétně mezi papežem a císařem Svaté říše římské a také boj o vliv na jmenování církevních hodnostářů.

²⁵ FRANZEN August: Malé dějiny církve. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2006, 138.

²⁶ TILMANN Struve: Wormser Konkordat (1122). In: LexMA, sv. 9. J. B. Metzler, Stuttgart/Wiemar 1999, 336–337.

²⁷ FRANZEN 2006³, 141–146.

²⁸ NOVOTNÝ 1913, 537.

veškeré pozemky, důchody a privilegia drželi biskupové českých zemí z moci českého knížete. Teoreticky jim říšský panovník předával politická práva. Po potvrzení králem či císařem se vypravili k mohučskému metropolitovi pro biskupské svěcení. Bylo to z důvodu příslušnosti pražského a olomouckého biskupství k arcibiskupství mohučskému.

Jen zřídka docházelo k vážnějšímu střetu mezi církví a státní mocí. Církev byla u nás v područí panovníka až do konce 12. století. Zápas o její osamostatnění skončil jejím vítězstvím až ve 13. století, kdy přešla volba biskupů na sbory kanovníků při katedrálních chrámech. Na Moravě to však bylo již v roce 1147 za episkopátu Jindřicha Zdíka, kdy církev získala tzv. imunitu, listinu s řadou výsad pro všechny statky olomouckého biskupství.²⁹ To znamenalo osvobození poddaných od všech povinností vůči panovníkovi a vynětí ze správní a soudní pravomoci údělných knížat. Olomoucké knížectví nastoupilo cestu k samostatnému politickému i církevnímu útvaru, který podléhal přímo knížeti. Církev se tak přiřadila k privilegovaným složkám tehdejší společnosti, vzrostla autorita biskupa a laický vlastník kostela se změnil v patronátního pána.

Kláštery, kapituly a biskupství získaly práva pozemkové vrchnosti a začaly systematicky budovat svá sídla. Velkou oporou církve byly kláštery. Od konce desátého století to byly výlučně konventy benediktinské, od poloviny dvanáctého století pak premonstrátské a cisterciácké, poté následovali dominikáni, rytířské řády, minorité a další.

Středisky kultury a vzdělanosti se tak stávaly kláštery s oběma biskupstvími a postupně vznikající kapituly.

Později však vzdělanost přestala být výlučně výsadou kněží a začala pronikat i do laického světa. Jejimi středisky se stávaly univerzity.

²⁹ Jednalo se o jednu z prvních tzv. exempčních listin na našem území.

4 Premonstráti

4.1 Svatý Norbert a vznik premonstrátského řádu

Premonstráti (Sacer et candidus Ordo Canoniorum regularium Praemonstratensium, Candidus et canonicus Ordo Praemonstratensis), O.Praem.

Řád premonstrátů vznikl ve dvanáctém století, tedy v období tzv. gregoriánské reformy, která se, na rozdíl od mnišské reformy z Cluny, vyznačovala církevně politickým zaměřením. Obě reformy vyšly z pojmu *libertas ecclesiae* (svoboda církve). Gregoriánská reforma si kladla za cíl jak obnovení svobody církve, tak také svobodu k vykonávání jejího poslání. Nedílnou součástí tohoto úsilí byla reforma světského kléru.³⁰ Hlavním momentem, který stojí jako ideál této obnovy, je pojem *vita apostolica*, která je spojena s asketickým ideálem osobní chudoby a s celibátem. Jinými slovy, návrat k ideálu prvotní církve v Jeruzalémě. Vždy byly v církvi snahy o uskutečnění tohoto ideálu, zvláště pro život kléru.

Z hlediska gregoriánské reformy bylo osobní vlastnictví a obročnictví původních kanovníků chápáno jako úpadek a ústupek světu, proto byly od té doby rozlišováni světští kanovníci (*canonici saeculares*) od kanovníků řeholních (*canonici regulares*).³¹ Rozdíl mezi nimi byl ten, že *canonici regulares* postupně přidali ke svým pravidlům jako základ Řeholi sv. Augustina, kdežto *canonici saeculares* byli kněží či členové kapitul, kteří nepřijali reformu Řehoře VII., neskládali sliby chudoby, čistoty a poslušnosti.³²

Myšlenkou obnovy kněžské kázně se, po své konverzi, zabýval i svatý Norbert z Xanten.³³

Většina informací o činnosti svatého Norberta a jeho současníků pochází z několika hlavních pramenů. Vyšly dvě verze Norbertova životopisu. První je „verze A“, která

³⁰ FRANZEN 2006³, 141.

³¹ KUBÍN Petr: Kolegiální kapituly v raném a vrcholném středověku. In: Litoměřická kapitula, 950 let od založení. Universita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem 2007, 15.

³² Řehoř VII. svými dekrety stanovil normy pro život duchovních. Šlo o požadavek společného života kleriků u svého kostela, dále společnou jídelnu, ložnici, a společné využívání užitků, které jim kostel přinášel.

³³ SOMMERFELDT John Robert / ANTRY Theodore, O.Praem: St. Norbert. In: New Catholic Encyclopedia, sv. 10. Thomson Gale, Catholic University of America, Washington 2003², 419–421.

byla publikována pod názvem „*Vita Norberti archiepiscopi Magdeburgensis*“.³⁴
Druhá je „verze B“, publikovaná pod názvem „*Vita Norberti*“.³⁵

Tyto životopisy jsou z dvanáctého století. Přesněji životopis Vita Norberti A byl napsán mezi lety 1145–1161/64, Vita Norberti B je pozdější, pochází z let 1152–1161/64 a je delší. Autory obou životopisů byli nepochybně členové premonstrátského řádu, kteří se snažili přiblížit době, ve které psali, a také tehdy platným řádovým předpisům.

Další dva životopisy o svatém Norbertovi sepsal v první polovině dvanáctého století Hermann z Tournai, třetí opat a kronikář v klášteře sv. Martina z Tournai. První se nazývá „*Liber de restauratione monasterii Sancti Martini Tornacensis*“ a byl sepsán v Římě v roce 1142, druhý se nazývá „*De miraculis beatae Mariae Laudunensis*“.

Norbert se narodil v knížecí rodině pánů z Gennep okolo roku 1080 v německém městě Xanten blízko hranic s Holandskem. Jeho rodiče Herbert a Hedvika ho vychovávali pro duchovní dráhu, protože podle tehdejšího zvyku bylo rodové dědictví určeno nejstaršímu synovi.

Norbert tedy pocházel z dobře situovaného hraběcího rodu a jeho startovní životní podmínky byly v tomto ohledu dobré, a proto již ve velmi mladém věku obdržel kanovnické místo i s beneficiem v kolegiátním kostele svatého Viktora v Xanten, kde také přijal podjáhenské svěcení, aniž by vážně uvažoval o dráze klerika. Kanovnický úřad nebyl náročný, bylo zde málo povinností, ale plynula z něho různá práva a hlavně dobré příjmy. A tak žil Norbert spíše světským životem bohatých, než životem duchovním, těšil se ze svých výhod a ani strach z Boha neměl.³⁶

Toto jeho kanovnictví a šlechtický původ mu umožnilo, že se brzy dostal do služeb kolínského arcibiskupa Fridricha a stal se jeho kaplanem. Vynikal v ústním projevu, což velmi dobře uplatnil v diplomacii. Jeho obratné vystupování ocenil také samotný císař Jindřich V., a tak byl svatý Norbert jmenován jeho kaplanem.³⁷

³⁴ Vita Norberti archiepiscopi Magdeburgensis, (ed.) Roger Wilmans. Monumenta Germaniae Historica Scriptores (MGH SS) 12. *Historiae aevi Salici*, Hannover 1856, 663–706.

³⁵ Vita Norberti, Acta Sanctorum (AASS) Juni 1, (ed.) Heinrici Thieullier, Antverpiae 1695, 804–858.

³⁶ Vita Norberti archiepiscopi Magdeburgensis, (MGH SS), 671.

(...), „*Hic cum in aula imperiali, necnon in ecclesia Coloniensi non minimus haberetur, affluentibus sibi rebus et temporalis vitae commodis fruens ad desideria sua, postposito timore Dei ducebatur.*“

³⁷ ANTRY Theodore, O.Praem. / NEEL Carol: Norbert and Early Norbertine Spirituality. Paulist Press, New York 2007, 7.

Všechny výše uvedené životopisy popisují Norbertovo obrácení, ale autoři se rozcházejí v názoru na událost, která ho k němu vedla.³⁸

Hermann z Tournai uvádí jako hlavní důvod obrácení svatého Norberta událost, která se stala, když se Jindřich V. roku 1111 vydal do Sutri nedaleko od Říma, aby přijal od papeže císařskou korunu. Papež Paschal II. jej však žádal, aby se vzdal práva investitury. To ale císař odmítl a uvěznil papeže ve svém táboře. Pro papeže to bylo velmi ponižující a tehdy, jak uvádějí životopisci, přichází svatý Norbert k papeži a prosí jej o odpuštění za účast na této výpravě, neboť se mu přičilo císařovo jednání. Toto odpuštění také obdržel.

V dubnu roku 1111 papež pod nátlakem korunoval Jindřicha V. a ponechal mu právo investitury. Ale následujícího roku papež prohlásil tento krok za protiprávní. Lze se domnívat, že tyto rozporuplné názory papeže byly pro Norberta počátkem jeho obrácení a současně jeho souhlasem s gregoriánskou reformou, která hájila práva církve proti světské moci.³⁹

„*Vita Norberti archiepiscopi Magdeburgensis*“ a „*Vita Norberti B*“ však popisují jinou událost, která pravděpodobně přispěla k Norbertovu obrácení. Když totiž byl císař Jindřich V. dán roku 1115 do klatby, svatý Norbert opustil císařský dvůr a vrátil se do Xanten.⁴⁰

Podle jeho životopisců právě v této době došlo při cestě do Xanten u vesnice zvané Vreden⁴¹ v dnešním Německu k události, kdy před svatým Norbertem udeřil blesk a uslyšel hlas: „*Zanech zlého a čiň dobré!*“⁴² Tato událost se nápadně podobá příběhu obrácení Šavla u Damašku, popsáném ve Skutcích apoštolů.⁴³ Obdobně je popisováno obrácení Martina Luthera roku 1505 u Erfurtu.

V době vzniku nejstarších životopisů sv. Norberta byla toto běžná forma zachycení duchovního dění života světců.

Podle těchto životopisů prý svatý Norbert po této události složil svůj úřad dvorního kaplana, odložil své drahocenné šaty, oblékl oděv z nebělené ovčí vlny a uchýlil se do samoty benediktinského kláštera svatého Michala v Siegburgu, dnešní severní

³⁸ ANTRY/ NEEL 2007, 63.

³⁹ Srov. tamtéž, 9.

⁴⁰ ELM Kaspar: Norbert von Xanten. In: LexMA, sv. 6. J. B. Metzler, Stuttgart/Wiemar 1999, 1233–1235.

⁴¹ Holandské slovo „vrede“ znamená v překladu pokoj a na této cestě Norbert pokoj našel.

⁴² STAHLHEBER Renate: Die Ikonographie Norberts von Xanten Themen und Bildwerke. In: ELM Kaspar: Norbert von Xanten. Wienand/Köln 1984, 217–246.

⁴³ Sk 9,1–18.

Porýní–Vestfálsko. Zde se, pod vedením opata Konona, připravoval k přijetí vyššího svěcení.⁴⁴ V roce 1115 byl v jediném dni vysvěcen na jáhna a na kněze kolínským arcibiskupem a pak se vrátil zpět do své kapituly. Při své primici v dómu svatého Viktora kritizoval duchovní stav členů kapituly a měl v úmyslu je reformovat. Ale tato jeho snaha se nesešla s úspěchem a tak odešel do ústraní. U poustevníka Ludolfa a řeholních kanovníků v Klosterrath vytvářel následující dva roky svůj nový životní program.⁴⁵ Stal se z něho putující kazatel. U jedněch vyvolal obdiv, u jiných podráždění, takže se nakonec roku 1118 musel obhajovat před koncilem ve Fritzlaru.⁴⁶ Tehdy se svatý Norbert rozhodl všechno opustit, vzdát se svého kanovníkářství a beneficí a začít žít jako poutník. V zimě se vydal bos s několika dalšími společníky do Valenciennes. Cestou dva z nich zemřeli vyčerpáním. Zde se pak setkal se svým přítelem biskupem Burkhardem z Cambrai, kterého doprovázel jeho kaplan Hugo z Fosses. Ten byl svatým Norbertem tak nadšen, že požádal biskupa, aby jej mohl následovat.⁴⁷

A tak svatý Norbert, původně světský kanovník,⁴⁸ po neúspěšném přijetí svých reformních snah u kapituly sv. Viktora v Xanten zakládá společenství v Prémontré asi patnáct kilometrů od Laonu ve Francii. Laonský biskup Bartoloměj ze Joux v roce 1120 totiž nabídl sv. Norbertovi, aby si našel místo v jeho diecézi, kde by se chtěl usadit.

Svatý Norbert si při své kazatelské činnosti získal dva společníky, Evermoda z Cambrai a Antonína z Nivelles. Jednou po kázání v Laonu se k němu přidalo i dalších sedm společníků. O Velikonocích se všichni usadili v Prémontré a jejich počet se postupně rozrostl na čtrnáct. O Vánocích roku 1121 složilo již téměř třicet mužů své slavné sliby. Přijali řeholi svatého Augustina a jako hábit si zvolili šat z nebělené vlny.⁴⁹ Z této komunity vznikl posléze řád premonstrátů, který byl roku 1126 potvrzen papežem Honoriem II.

Svatý Norbert ale z počátku neuvažoval o založení řádu v právním slova smyslu, spíše chtěl žít podle apoštolského ideálu. Jeho hlavní myšlenkou bylo založení komunit, ve kterých by žili muži i ženy v dobrovolné chudobě. Vzorem se mu stává prvotní obec v Jeruzalémě a soužití apoštolů okolo Ježíše a Panny Marie, kterou si vybrali jako patronku svého kostela. *Vita apostolica* pro sv. Norberta znamenala spojení pospolitého života, uspořádaného podle ideálu asketické chudoby, s aktivní rolí misionáře-kazatele.

⁴⁴ *Vita Norberti archiepiscopi Magdeburgensis*, (MGH SS), 671.

⁴⁵ ARDURA Bernard: *Prémontrés. Histoire et Spiritualité*. C.E.R.C.O.R. Saint–Etienne 1995, 24.

⁴⁶ ANTRY/NEEL 2007, 9.

⁴⁷ ELM Kaspar: *Norbert von Xanten*. Wienand/Köln 1984, 217–246.

⁴⁸ FRANZEN 2006³, 151.

⁴⁹ ANTRY/NEEL 2007, 146–147.

A právě naplnění apoštolského ideálu sv. Norbert uskutečňuje přijetím Řehole svatého Augustina, která patřila v době gregoriánské reformy k základu reformního úsilí. Její prvky se pak snažil uplatňovat v první komunitě bratří.

Stavěl hlavně na liturgické modlitbě konané ve vlastním kostele. V centru povinností stála Eucharistie a její denní slavení. Dále se praktikovalo časté přijímání svátostí, z něhož vyzařovala víra členů komunity. Denně se konalo kapitulum (četba martyrologia, Řehole, připomínka zemřelých, kárání přestupků). Stejně tak bylo praktikováno studium a tzv. lectio divina (studium a kontemplace); kázání Božího slova; příjem a pomoc chudým (milosrdenství a pohostinnost) a velká oddanost Panně Marii.⁵⁰

V roce 1126 je Norbert jmenován arcibiskupem v Magdeburku a tuto službu přijal po biskupském svěcení v červenci 1126. Do své nové katedrály vstoupil bos a v řeholním oděvu. Uchoval si asketický způsob života a pokoru. Obnovu duchovního života začal od kněží a také obnovováním klášterů.

Své opatské místo v Prémontré ponechal svému nejbližšímu spolupracovníkovi Hugonovi z Fosses, který se roku 1128 stává opatem. Skutečným tvůrcem řádu byl tedy Hugo, neboť až dosud postrádala komunita jakákoli psaná statuta a jednotlivé komunity byly tvořeny spíše samostatnými rodinami. Norbert byl hlavně charismatický kazatel, nikoli organizátor, a Hugo více inklinoval k rozjímavému způsobu života než k apoštolské činnosti.⁵¹

Největším úkolem Hugona tedy bylo vytvořit jednotnou strukturu založení. Zjevně inspirován cisterciáckou *Charta caritatis* (Listina lásky) vytvořenou v Cîteaux, se Hugo pokouší o vytvoření jednotné organizace a struktury řádu na základě generálních kapitul. V jeho redakci vznikají první Statuta, která vycházejí z cisterciáckých zvyků a z jejich klášterní organizace.⁵² První kodifikace Statut musela být krátce po tom, co se Hugo stal opatem v Prémontré v roce 1128. To dokládá nařízení papeže Inocence II.,⁵³ když v roce 1131 nakazuje opatům premonstrátského řádu, aby zachovávali řádová pravidla (*Ordinis integritas a Consuetudo Premonstratensis monasterii*).

⁵⁰ ARDURA Bernard: *Abbayes, prieurés et monastères de l'ordre de Prémontré*. Nancy 1993, 22.

⁵¹ ELM 1984, 217–246.

⁵² ARDURA 1995, 51–56.

⁵³ POWELL James: Pope Innocent II. In: *New Catholic Encyclopedia*, sv. 7. Thomson Gale, Catholic University of America, Washington 2003², 469–470.
Inocenc II., vlastním jménem Gregorio Papareschi, byl zvolen papežem 14. února 1130 a byl jím až do své smrti 24. září 1143.

Je zřejmé, že premonstrátský řád vyrůstal z reformních myšlenek 12. století a proto v krátké době po jeho vzniku začaly narůstat počty zájemců o vstup do tohoto řádu.

Nejen muži, ale i ženy byly příznivkyněmi sv. Norberta, a tak některé z prvních klášterů se staly dvojitými kláštery. Tím svatý Norbert řešil problém narůstajícího počtu svých stoupenkyň.⁵⁴ Jejich cílem nebylo následovat některé benediktinské kláštery a kongregaci ve Fontevrault, ale rozšířit program zahájených reformem, neboť každodenní život v kláštorech a nadšení pro duchovní práci za klášterními zdmi měly daleko k optimální úrovni. Bylo to dáno díky nedobrym příkladům z řad klášterního představenstva a také díky nepříliš kvalitním náboženským programům. Svatý Norbert chtěl svým pečlivě zvoleným programem nabídnout duchovní prožitky spočívající na rozjímání o samotě a vedoucí k dosažení duchovního klidu a míru.

Ženská část kláštera se však nezaplnila ihned, ve frontě ženy zcela jistě nestály. Naopak, zdá se, že první zájemkyně (např. vdovy anebo manželky mužů, kteří vstoupili do kláštera) žily mnišským životem, a teprve příklad jejich ctnosti zaujal a přitáhl i jiné, a to v takové míře, že bylo nutné zakládat dvojitě kláštery.⁵⁵

Řád se rozšiřoval tak rychle, že již roku 1121 vzniklo belgické opatství Floreffé, které se stalo druhým opatstvím v řádu premonstrátů.⁵⁶

V roce 1123 se svatý Norbert nacházel v severním Porýní-Vestfálsku, kde mu hrabě Gottfried z Cappenbergu přenechal svůj hrad, aby ho mohl přeměnit na klášter. Cappenberg se tak stal prvním premonstrátským klášterem na území dnešního Německa. Od r. 1124 se řád rozšiřoval po celé Evropě. Nejvíce klášterů bylo založeno ve Francii, Německu a v Belgii. Řád se dostal také do Nizozemí, Švýcarska, Španělska, Portugalska a Palestiny. Do Anglie přišli premonstráti až v roce 1143.

Po cestě do Itálie, při které svatý Norbert doprovázel papeže Innocence II. do Říma, vážně onemocněl a po návratu do Magdeburku 6. června 1134 zemřel. Svatořečen byl v roce 1582 papežem Řehořem XIII. a je nutno říci, že svatý Norbert byl první oficiálně potvrzený premonstrátský světec, neboť premonstráti ve středověku nijak neusilovali

⁵⁴ ARDURA 1995, 44.

⁵⁵ ERENS Ambros: Les Soeurs dans l'Ordre. In: *Analecta Praemonstratensis*, Tomus V. Tongerlo 1929, 7–26.

⁵⁶ BACKMUND Norbert O.Praem.: Abbey of Floreffé. In: *New Catholic Encyclopedia*, sv. 5. Thomson Gale, Catholic University of America, Washington 2003², 765–766.
Opatství bylo situováno na pravém břehu řeky Sambry asi sedm mil jihozápadně od Namuru v Belgii.

o papežské kanonizace. Až teprve po jeho svatořečení vzrostl zájem premonstrátů o uznání dalších jejich světců.⁵⁷

Kníže arcibiskup pražský, kardinál Arnošt z Harrachů prohlásil 30. dubna 1627 svatého Norberta českým zemským patronem.⁵⁸

Jeho ostatky byly, za velkého přispění opata Questenberga, přeneseny 2. května 1627 na Strahov a tak svatý Norbert našel útočiště v místech, kde začali premonstráti působit pouhých devět let po jeho smrti.

Svatý Norbert není vyobrazován jako řeholník – premonstrát, ale jako arcibiskup, neboť tato funkce mu byla velmi blízká, a proto jej často vidíme s pontifikáliemi, tj. s mitrou, s berlou a v ruce drží monstranci, protože je představován jako ctitel eucharistie. Nohou šlape na Tanchelma, což byl holandský heretik, který popíral přítomnost Krista v eucharistii.⁵⁹

Za úplně nejstarší vyobrazení svatého Norberta v řeholním oděvu je považována freska z bývalého premonstrátského opatství San Severo v Orvietu v Umbrii, nacházející se asi 100 km severně od Říma.⁶⁰

4.2 Organizace řádu, život v klášteře

Premonstráti zprvu nebyli nijak organizovaní, ale s velkým a rychlým rozmachem nejen v celé Evropě, ale i v Palestině bylo třeba dát řádu pevná pravidla a vytvořit tak určitou strukturu. Od počátku vzniku tohoto řádu stál v jeho čele generální opat a vrcholným orgánem byla generální kapitula. Opat sídlil v Prémontré až do roku 1790. Od roku 1937 až dosud sídlí v Římě. Generální opat zpočátku organizoval řádovou generální kapitulu jednou ročně, později jednou za tři roky a také jí předsedal. Scházeli se pravidelně na svatého Diviše, tj. 9. října. Na kapitule se vždy projednávaly aktuální potřeby řádu.⁶¹

⁵⁷ KRINGS Bruno: Ludvík z Arnsteinu. In: Světcí a jejich kult ve středověku. Sborník KTF UK, Praha 2006, 140.

Srov. EHLERS-KISSELER Ingrid: Heiligenverehrung bei den Prämonstratensern. In: Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte 22, 2003, 65–94.

⁵⁸ KRYŠTŮFEK František Xaver: Církevní dějepis II., středověk II. Praha 1889, 272.

⁵⁹ BEULERTZ Stefan: Tanchelm. In: LexMA, sv. 8. J. B. Metzler, Stuttgart/Wiemar 1999, 455.

⁶⁰ PAŘEZ Jan: 850 let Strahovského kláštera. In: Dějiny a současnost, 6/93, 26.
Viz. příloha I.

⁶¹ Srov. tamtéž, 25.

Úřad generálního opata zastával po roce 1883 také strahovský opat Zikmund Antonín Starý (1829–1905).

Generálnímu opatovi původně pomáhali také další opati, a to opat z Floreffy, opat z Laonu a opat z Cuissy. Generální opat měl právo vizitace všech opatství, ale nejčastěji ji vykonával ve výše uvedených. Také měl právo jmenovat převory a ostatní úředníky své kanonie.

Od roku 1320 byly kláštery organizovány do provincií, tzv. cirkárií, ale nadále se zachovával dceřinný vztah jednotlivých opatství neboli kanonií k těm, z nichž byly osazeny. V čele cirkárie stál visitátor (cirkátor), který podléhal generálnímu opatovi. Později se nazývali generálními vikáři. V cirkáriích se konaly provinciální kapituly. Hlavou kláštera byl většinou opat, v některých cirkáriích (Německo) to byl zprvu probošt. Hlavní řádový dům měl statut opatství (na východě proboštství).⁶²

V současnosti je řád rozdělen podle jazykových oblastí do šesti cirkárií – anglickou, skandinávskou, francouzskou, německou, maďarskou a českou.

Současně s premonstráty vznikaly také první komunity řeholních kanovnic, premonstrátek (*Secundus ordo virginum canonissarum Praemonstratensium*).

Jako první žena přijala řeholní závoj Ricóvere z Vermandois, vdova po francouzském šlechtici Rajmondu de Clastres, v roce 1120 v Prémontré. Zde se stala představenou špitálu pro chudé, který založil sv. Norbert. Zemřela 29. října 1136 a byla pochována na hřbitově chudých.⁶³

Ricóvere pak následovalo mnoho žen všech možných stavů. Řeholnice přijaly Řeholi svatého Augustina s kontemplativním zaměřením. Nadšení pro nový řád sv. Norberta se velice šířilo, přestože se v ženských premonstrátských klášterech žilo velice přísně. Sestry byly zcela odloučeny od světa. Navzdory těmto přísným podmínkám příliv nových členek stále sílil a dvojitých klášterů rychle přibývalo.

Avšak tato idea dvojitých klášterů byla po roce 1140 opuštěna, ale organizační propojení s jednotlivými mužskými domy zůstávalo zachováno. V čele kanonií stála magistra, později převorka nebo abatyše. Pro správu domu a duchovní vedení sester byla při klášterech zřizována proboštství, která vedl probošt.

Svatý Norbert jako první založil myšlenku třetího řádu, tedy terciáře. Pojem terciář vychází z latinského slova *tercius*, čili třetí v pořadí. Apoštolské hnutí a gregoriánská

⁶² FOLTÝN Dušan / SOMMER Petr: Premonstráti, premonstrátky. In: Encyklopedie českých klášterů. LIBRI, Praha 1997, 151–152.

⁶³ ŽÁK Alfons: Panny řádu sv. Norberta. In: Sborník historického kroužku I. Praha 1900, 41. Též. ARDURA 1995, 42.

reforma se totiž netýkaly pouze duchovenstva, ale měly vliv i na křesťany-laiky. Věřící této doby zatoužili žít křesťansky podle vzoru apoštolů, ale současně chtěli vykonávat svá povolání. Proto se začal zvyšovat jejich zájem o duchovní život. Jejich otázky a zájmy se začaly řešit ve spolupráci s klérem a kláštery. Postupně tak vznikaly mezi laiky a klášterem nebo i kapitulou jakési vztahy, které jsou v pozdějším období nazývány konfraternitou (confraternitas).

Nejnámějším společenstvím „terciářů“, tedy laiků přidružených ke kanonii premonstrátského řádu, bylo společenství v Antverpách, které vzniklo při tamějším kostele sv. Michaela. Biskup Lietard z Cambrai vydal roku 1135 listinu, ve které se píše, že nemocní, kteří za svého života toužili přijmout šat řeholních kanovníků svatého Michaela, mohou být pohřbeni premonstráty. Také jim mohla být poskytnuta svátost nemocných a hovoří se o nich jako o členech fraternity, takže jsou nazýváni „Fratres Michaelites.“ Šlo tedy o jakési zárodky třetího řádu.⁶⁴

Život v klášteře

Svatý Norbert a jeho učedníci se od samého počátku řádu věnovali slavení hodinek, meditaci, studiu, pohostinnosti chudým a poutníkům, v nemalé míře fyzickým pracím a později i duchovní správě.

Norbert zřizoval kláštery, ve kterých byli kromě kanovníků, jakožto symboličtí zástupci apoštolů, také konvrši a konvršky. A jak dokazují nekrologia z dvanáctého století, počet obojích byl mnohonásobně vyšší než počet kanovníků.⁶⁵

V úzkém slova smyslu to byly dvojité kláštery, kde muži a ženy žili jako duchovní, právnícké a ekonomické společenství v čele s opatem v jednom klášterním komplexu, ale v různých konventech, které byly od sebe odděleny zdí. V čele konventu sester stála převorka, v čele konventu kanovníků pak převor, který spravoval klášter sester. Nutné povinnosti pak spadaly pod opata, který předsedal denní kapitole.⁶⁶

V ženských klášterech se žilo daleko přísněji než v mužských. Sestry zůstávaly po svém vstupu do kláštera navždy v klausuře a nikdy ji nemohly opustit. Se žádným mužem, ani s přáteli, ale ani se svým bratrem či dalšími příbuznými neměly povoleny

⁶⁴ <http://www.strahovskyclaster.cz/webmagazine/page.asp?idk=323>, vyhledáno 7. 2. 2013.

⁶⁵ KRINGS Bruno: Die Prämonstratenser und weiblicher Zweig. In: Studien zum Prämonstratenserorden. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2003, 77. Nejstarší nekrolog na konci roku 1260 připomíná v Ilbenstadtu 224 kanovníky (18%), 394 konvrše (32%) a 625 sester (50%).

⁶⁶ Srov. tamtéž, 77.

rozhovory, s výjimkou místa u okna v kostele, přičemž muže doprovázeli dva konvrši. Ženu uvnitř kostela doprovázely dvě sestry. Všichni pak byli přítomni jejich rozhovoru.⁶⁷

Sestry mohly navštěvovat kostel jen tehdy, když kanovníci zpívali hodinky. Měly předepsané přísné mlčení, takže nezpívaly ani na kůru. Modlily se v tichosti v kostele a naslouchaly mši svaté. Zbytek liturgických hodin se modlily Mariánské officium. Rovněž se modlily při své každodenní práci. Také o půlnoci vstávaly k modlitbám. V kostele měly vyhrazen prostor na vlastním kůru, kam se sestry dostávaly zvláštní chodbou ze svých cel. Z kůru bylo vidět úzkými okny do kostela. Sestry nesměl nikdo vidět ani slyšet. Zpovídaly se přes okénko a jím také přijímaly eucharistii. Později byl přísný způsob života sester zmírněn a byla také zavedena hlasitá modlitba a zpěv.

Vzhledem k jejich přísné klauzuře mohly vykonávat pouze některé služby pro celé společenství, a ne jako laičtí bratři, kteří vykonávali mnoho činností i mimo klášter.

Jedna nebo více sester dohlížely v oblastech, jako byly služba u stolu, ruční práce, opravy a praní oděvů, zpracování vlny a péče o nemocné. Sestry šily, opravovaly a praly oděvy pro všechny členy kláštera. Také se staraly o ovce a z mléka vyráběly ovčí sýry.

Dále byly sestřám přiděleny velice skromné úkoly, jako byla starost o útulek pro chudé paní. Sestřám urozenějšího původu, od kterých se nedalo očekávat, že by vykonávaly podřadné práce, bylo dovoleno žít v klášteře jako reclusae (odpočívající).

V hospici se o nemocné starali také laičtí bratři, jelikož práce sester spočívala pouze ve službě ženám.⁶⁸

Stanovy vyžadovaly, aby sestry, či většina z nich, uměla číst a psát, anebo by se měly v klášteře naučit alespoň základy latiny. S povolením opata se k nim dostávaly knihy Žalmů. Zdá se, že se jednalo o dobře známé latinské žalmy s kantiky, modlitbami a hymny, dále se jednalo o modlitební knížky s texty modliteb z vigilií před velkými svátky, kterých se také účastnily. Pokud některé ze sester byly ještě před vstupem do kláštera vzdělanější, mohly s dovolením opata číst i jiné, než výše uvedené knihy.⁶⁹

Nikdo neměl přístup do obytné části sester kromě opata či provizora, ale vždy jen spolu se dvěma nebo třemi staršími konvrši, a dále kněz, aby mohl udílet svátosti

⁶⁷ KRINGS 2003, 75.

⁶⁸ Srov. tamtéž, 78.

⁶⁹ Les premières statuts de l'Ordre de Prémontré. *De libris sororum*. In: *Analectes de l'Ordre de Prémontré*, Tomus IX., (ed.) Raphael van Waefelghem, Louvain 1913, 66.

například pomazání nemocných, nebo *Commendatio animae* po smrti některé ze sester.⁷⁰

Jednou z typických známek středověkých klášterů byla společná ložnice (dormitorium). Řeholní osoby tak byly pod dozorem svých představených. Zařízení bylo různé, ale snahou bylo odstranit z ložnic vše, co by bylo příliš pohodlné pro tělo, anebo co by mohlo být nebezpečné duši. Předpisy přesně určovaly, jaké má být zařízení ložnic. Hlavním požadavkem bylo dodržování naprostého ticha.⁷¹

Další typickou místností v klášteře byla společná jídelna (refektorium). Často se nalézala v přízemí a také v bezprostřední blízkosti kuchyně. V klášteře nebylo dovoleno jíst mimo společnou jídelnu. Různé předpisy byly i pro předsedání u stolu. Konvent se svolával do refektáře zazvoněním v jídelně a každý se postavil na předem určené místo. Jídlo začínalo a končilo vždy modlitbou. Předpisy také zdůrazňovaly skromnost klášterního stolu. Pokud se zdálo, že je stůl příliš bohatý, představení se snažili zjednat nápravu.⁷²

Od počátku měli řeholníci nařízen půst nepřetržitě, později byl omezen jen na určitá období. Přísná pravidla, tj. abstinence od masa trvala déle, zmírněna byla až v roce 1290. Blíže se pak o stolování dovídáme v Jarlochově kronice, kde popisuje, jak opat Gotšalk ustanovil svým bratřím slavnostní přisluhování ve výroční den úmrtí Jindřicha Zdíka a to nejen službami Božími, ale i požitky tělesnými, např. medem, rybami, bílým chlebem apod.⁷³

Řeholní oděv odpovídal řeholním ideálům chudoby a pokory. Premonstráti nosí bílý hábit se škapulířem, cingulem a biretem. Pro chórovou službu jsou vybaveni almucí a rochetou, v zimě pláštěm (cappa).

⁷⁰ KRINGS 2003, 78.

⁷¹ Původní řehole sv. Augustina byla doplněna statuty, která upravovala řeholní život premonstrátů. Nejstarší statuta byla sepsána mezi lety 1131–1134 a obsahují celkem 83 kapitoly. Osm z nich se týká sester.

Les premières statuts de l'Ordre de Prémontré. In: *Analectes de l'Ordre de Prémontré*, Tomus IX., (ed.) Raphael van Waefelghem, Louvain 1913, 15–74.

⁷² Další statuta pocházejí z poloviny 12. století.

Les Statuts de Prémontré au milieu de XIIe siècle. In: *Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium*, fasc.12, (ed.) Placide Fernand Lefèvre a Wilfried Marcel Grauwen, Averbode 1978.

Tato statuta jsou rozdělena do čtyř distinkcí a pojednávají o denním režimu v klášteře, popisují práva a povinnosti jednotlivých členů komunity. Čtvrtá distinkce se zabývá vnějším vzhledem řeholníků, jejich ošacením a jídlem, také zakládáním nových kanonií a volbou opatů.

Další statuta pocházejí až z doby papeže Řehoře IX. (1227–1241) a Innocence IV. (1243–1254).

⁷³ Jarloch, FRB II., 146.

Další částí oděvu je tzv. mozeta, která se dává přes ramena a pod krkem se zapíná. Mozeta rozlišuje členy prvního premonstrátského řádu, kteří ji mohou nosit, od členů třetího řádu. Ti ji nosit nemohou, protože nejsou ani kanovníci, ani kněží, ani řeholníci. Terciáři jsou světská instituce.⁷⁴

U premonstrátek byl hábit celý bílý z vlněné látky, jen tenký závoj (velum) kanovnic byl černý a splýval přes hlavu k ramenům. Novicky a laické sestry nosily bílý závoj. Čelo, skráně a šiji halila prostá bílá plátěná rouška. Oděv se skládal z dlouhé bílé sukně a stejně dlouhého škapulíře, který spadal vpředu i vzadu z ramen až k zemi a kolem těla byl sepnutý bílým pásem. Na kůr si oblékaly dlouhý plášť s kápí.⁷⁵

Členové řádu užívají kromě křestního jména také řeholní jméno. Řádovým znakem jsou dvě zkřížené zlaté nebo stříbrné opatské berly v modrém štítu posetém zlatými či stříbrnými liliemi. Jednotlivé domy mají své vlastní znaky.⁷⁶

4.3 Příchod premonstrátů do Čech

Do Čech přicházejí premonstráti za vlády Vladislava II., přesněji na počátku jeho panování, kdy zde dochází k větší politické stabilizaci.

Až do této doby docházelo v naší zemi k častému střídání na knížecím stolci. A tomu právě chtěl předejít kníže Soběslav, předchůdce Vladislava II., a to tím, že se snažil zajistit svému synovi Vladislavovi nástupnictví na trůn. Vhodně využil situace, kdy nový německý král Konrád III. Štaufský svolal v květnu 1138 do Bamberku dvorský sjezd. Zde pak vyjednal udělení Čech v léno pro svého syna. Tím ale obešel domácí volbu, která tomu měla předcházet, a proto si proti sobě popudil velmože. Nikdo z českých velmožů nemohl být příliš nakloněn změnám v dosavadních zvyklostech. Stejně tak nikdo z nich nebyl vstřícný k omezení svých práv, neboť jedině čeští velmožové rozhodovali o tom, kdo z knížecího rodu nastoupí na trůn.⁷⁷

Ti pak po smrti Soběslava dosadili na český trůn jeho synovce Vladislava II., nikoli jeho syna, jak původně Soběslav předpokládal. Velmožové touto volbou, která v sobě

⁷⁴ JIRÁSKO Luděk: *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Nakladatelství Fénix, Praha 1991, 42.

⁷⁵ ŽÁK 1900a, 46.

Původní řehole sv. Augustina byla doplněna statuty. Ta pak upravovala řeholní život premonstrátů.

⁷⁶ FOLTÝN/SOMMER 1997, 153–154.

⁷⁷ BLÁHOVÁ Marie / FROLÍK Jan / PROFANTOVÁ Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české I*. Paseka, Praha 1999, 568.

skrývala nejen osobní, ale i zistné důvody, chtěli dát jasně najevo, že toto volební shromáždění nechtělo své právo volby ponížít jen na pouhou formalitu.⁷⁸

Zvolení Vladislava II. ale nebylo jednomyslné. Velmožové, kteří se sjeli na Vyšehrad, se patrně domnívali, že bude Vladislav II. snadněji ovladatelný, ale to se nepotvrdilo, spíše naopak. Nový kníže projevil nečekané vladařské schopnosti a ráznost.

S nástupem nového panovníka abdikoval také stávající pražský biskup Silvestr, který se vrátil do svého kláštera na Sázavě.⁷⁹

To, že byl kníže Vladislav II. velmi nakloněn církvi a chtěl s ní spojit síly ihned od počátku své vlády, bylo dokázáno záhy po odstoupení biskupa Silvestra. Na pražský biskupský stolec byl totiž zvolen knížeti nakloněný pražský probošt Ota.

Mnich sázavský popisuje události takto:

„A téhož času, když se pan opat Silvestr odřekl biskupství českého, zvolen jest Otto kanovník a probošt kostela Pražského za biskupa, a téhož roku jest posvěcen dne 25 Čerwna.“⁸⁰

4.3.1 Biskup Jindřich Zdík

Druhý biskupský stolec, tedy olomoucký, byl obsazen biskupem Jindřichem Zdíkem. Ten byl hlavním prostředníkem při zakládání premonstrátských klášterů v Čechách a na Moravě, byl také hlavním nositelem a propagátorem církevních reforem ve dvanáctém století u nás, byl „(...) nejvlivnější z první vlny českých reformních duchovních.“⁸¹

Své pokrokové myšlenky realizoval v rámci svých pravomocí olomouckého biskupa a vhodně využil svého spojení s knížetem Vladislavem II., takže jeho aktivity nabyly velkého významu pro celou církev v českých zemích.

O Zdíkově životě před jeho zvolením na olomoucký biskupský stolec toho badatelé s jistotou mnoho nevědí. Datum jeho narození se udává mezi lety 1083–1086 a o jeho původu panují dodnes mezi odborníky dohady. Údajně pocházel z kněžské rodiny z okruhu pražského kostela a často bývá ztotožňován s Kosmovým synem Jindřichem. Dohady o tom, zda to byl opravdu Jindřich Zdík, biskup olomoucký, nebyly dosud

⁷⁸ Kanovník vyšehradský, FRB II., 229.

Formálně byl totiž potvrzen syn Soběslava I., Vladislav, již v červnu 1138 v Sadské. Sem byli svoláni přívrženci Soběslava, kteří se zavázali přísahou zachovat věrnost Vladislavovi.

⁷⁹ NOVOTNÝ 1913, 757.

⁸⁰ Mnich sázavský, FRB II., 261.

„Eademque tempestate renuente domno abbate Silvestro episcopatum Boemicum, Otto, Pragensis ecclesiae canonicus et praepositus, electus est in episcopum, et eodem anno ordinatus est VII Kal. Julii.“

⁸¹ ŽEMLIČKA 1997, 245.

s jistotou potvrzeny, ale ani přesvědčivě vyvráceny. Jistá je však jeho přízeň se synem pražského kanovníka Magnuse, který byl otcem pozdějšího pražského biskupa Daniela.⁸²

V písemných pramenech se poprvé o Zdíkovi dovídáme v roce 1123 v Kosmově kronice. Autor zde uvedl toto:

„V březnu putovali předák Dluhomil, Humprecht, Gilbert a Jindřich, jinak Zdik, a s nimi jiní do Jeruzaléma. Někteří z nich se v listopadu vrátili, někteří tam zahynuli. Předák Dluhomil zemřel již za návratu dne 8. července. Podobně i Bertold, služebník mého syna Jindřicha, zemřel dne 6. srpna.“⁸³

Zdik studoval v západní Evropě pravděpodobně v Lutychu a Magdeburku, kde se mu dostalo vynikajícího vzdělání. Zde se také seznámil s reformními myšlenkami, které pak prosazoval i v českých zemích, zvláště na Moravě.

Roku 1123 se vydal na svou první cestu do Jeruzaléma. Olomouckým biskupem byl jmenován 22. března 1126. Koncem léta se vypravil do Wormsu, aby zde přijetím berly a prstenu získal od krále Lothara investituru. Na biskupa pak byl vysvěcen mohučským arcibiskupem Adalbertem I. dne 3. října 1126 ve wormsském chrámu svatého Cyriaka.⁸⁴

Již od počátku svého působení měl jasný plán, jak zreformovat zanedbanou diecézi, a ze všech sil se pak snažil tento plán uskutečnit. Jeho prvním činem bylo posvěcení kostela sv. Jiří na hoře Říp. V Olomouci se postaral o urychlení stavby nové katedrály sv. Václava. Přičinil se o hospodářský růst diecéze, o zvýšení vzdělanosti a mravní úrovně kněžstva. Jeho činnost však narážela na odpor moravských údělných knížat, která se bránila jeho snahám o nadřazení duchovní moci nad světskou.⁸⁵ Podobně si také chránila svá dosavadní práva na stavbu a vlastnictví kostelů na svém soukromém majetku.

Biskup Jindřich Zdik se brzy dostal do sporu s Vratislavem Brněnským, když v roce 1136 začal stavět kostel v Blansku.⁸⁶ Kníže Vratislav s podporou Konráda Znojemského zabránil provedení této stavby.

⁸² KADLEC Jaroslav: Přehled českých církevních dějin I. Nakladatelství ZVON, Praha 1991, 114.

⁸³ HRDINA/BLÁHOVÁ 2011, 187.

Kosmas, FRB II., č. 51, 183–184.

„Anno dominicae incarnationis 1123 mense Martio comes Dlugomil et Gumprecht et Gilbertus et Heinricus qui et Sdic, et cum eis alii Hierosolimam perrexerunt, ex quibus quidam mense Novembri redierunt, quidam ibi interierunt. Nam comes Dlugomil iam in revertendo VIII Idus Julii obiit; similiter et Bertholdus cliens Heinrici, filii mei, VIII Idus Augusti moritur.“

⁸⁴ POJSL Miloslav: Jindřich Zdik, biskup olomoucký. Matice cyrilometodějská. Olomouc 1996, 51.

⁸⁵ BLÁHOVÁ/FROLÍK /PROFANTOVÁ 1999, 539.

⁸⁶ O sporu kvůli stavbě kostela v Blansku více Kanovník vyšehradský, FRB II., 223–224.

Jindřich Zdík byl natolik znechucen jednáním knížat, že urychlil své rozhodnutí vydat se na svou druhou pouť do Svaté země. Ihned si vyžádal souhlas knížete Soběslava, zajistil správu diecéze a v roce 1137 se vydal na cestu do Jeruzaléma.

Tato Zdikova druhá cesta do Svaté země měla pro založení Strahova a pro premonstrátskou přítomnost v českých zemích velký význam.

Během svého ročního pobytu v Palestině se Jindřich Zdík nejvíce zdržoval v Jeruzalémě u řeholních kanovníků Božího hrobu, kde poznal řeholi sv. Augustina a přijal řeholní roucho. Také se zřekl všech rozkoší a požívání masitých pokrmů. Zůstal zde až do příštích Velikonoc.⁸⁷

Otázka přijetí řeholního roucha je v některé literatuře různě interpretována, neboť autoři chybně odvozují, že když Jindřich Zdík přijal řeholi sv. Augustina v Jeruzalémě, tak se stal premonstrátem.⁸⁸ Pravděpodobně tak usoudili ze Zdikovy zakládací listiny Strahova, ve které píše, že učinil rozhodnutí:

„(...) abych svlékl starého člověka s jeho skutky a v spravedlivosti a svatosti pravdy oblékl nového, který byl stvořen podle Boha, a abych se snažil pod řeholí Otce svatého Augustina v řádovém rouchu sloužiti Bohu.“⁸⁹

To, že by zde vstoupil do premonstrátského řádu, se zdá nepravděpodobné, neboť tou dobou byl jediným premonstrátským klášterem ve Svaté zemi klášter svatého Habakuka, ležící jihovýchodně od města Jaffa (Joppa), dosti vzdáleného od Jeruzaléma. Druhý premonstrátský klášter, zasvěcený svatému Samuelovi a vzdálený od Jeruzaléma asi 8 km, byl založen až v roce 1141 a to zde Jindřich Zdík již nepobýval.⁹⁰

V době Zdikovy návštěvy v Jeruzalémě stály na Sionu i na Olivové hoře pouze augustiniánské kláštery a pobývali zde řeholní kanovníci Božího hrobu.⁹¹ Tato zmínka

⁸⁷ NOVOTNÝ 1913, 643–645.

⁸⁸ KUBÍČEK Alois, LÍBAL Dobroslav: Strahov. SNKLHU, (ed.) Pragensie a památky, sv. 4. Praha 1955, 7.

⁸⁹ CDB I., č. 156, 159.

„ut veterem hominem cum actibus suis exutus, novum, qui secundum deum creatus est, in iustitia et sanctitate veritatis induerem et sub regula patris beati Augustini in habitu religionis deo servire contenderem.“

⁹⁰ SLACK Corliss Konwiser: The Premonstratensians and the Crusader Kingdoms in the Twelfth and Thirteenth Centuries. In: *Analecta Praemonstratensia*, Tomus LXVII. Averbode 1991, 207–231.

⁹¹ Strážci Božího hrobu (Custodes Sancti Sepulchri, Sepulcrarii) byla řeholní společnost, která vznikla v roce 1114 ze světských kněží, kteří žili společně na hoře Sion, pečovali o poutníky, nemocné a chudé a řídili se řeholí sv. Augustina.

ZLÁMAL Bohumil: Jindřich Zdík, moravský tvůrce evropské politiky ve 12. století. Olomouc 1982, 63 – nepublikovaný rukopis.

Pozn. – vzhledem k nepříznivým poměrům vyšly autorovy práce převážně v menších periodických anebo byly rozmnoženy rotaprintem, či jako samizdaty.

by ale vypovídala spíše o tom, že pravděpodobně vstoupil do řádu Strážců Božího hrobu.⁹²

A jelikož Jindřich Zdík poznal premonstráty až v květnu 1142 v bavorském klášteře ve Windbergu, kde světil hlavní oltář a dva postranní, které darovala hrabata z Bogenu premonstrátům, je zřejmé, že do premonstrátského řádu vstoupil formálně až v této době. To znamená, že pro dohady o tom, že se v Jeruzalémě jednalo o premonstrátský řád, nejsou přesvědčivé argumenty.⁹³

Jindřich Zdík píše o svém pobytu v Jeruzalémě v zakládací listině Strahovského kláštera a uvádí, že pobyt a kontemplace na místech, kde žil Ježíš, ho přesvědčily o nutnosti začít nový život. Doslova píše toto:

„A tak, když jsem toto v mysli pečlivě rozvažoval a pozoroval, že po cestě Boží jedni jdou tak, druzí onak, já Jindřich, z Boží milosti nehodný sluha olomouckého kostela, zatoužil jsem, abych byl včleněn mezi syny Boží, a uvažoval jsem i o tom, jaké dary bych dal za hojně dary Bohem mi udělené; a proto jsem začal ve starostlivém rozjímání pátrat, který způsob života by byl nejvhodnější, abych mohl šťastně kráčet ve stopách svatých kněží, do jejichž řádu mě, třebaš hříšníka, povolal Bůh. A vskutku v tom přemýšlení, v tom vzrušení planoucího ducha přišlo mi, jak doufám, vnuknutím Božím na mysl, abych se vydal na zbožnou pouť do Jeruzaléma navštívit slavný hrob Páně a ostatní svatá místa a na místě, kde stály jeho nohy, pomodlil se k Pánu svému Ježíši. A když jsem se tam s pomocí Boží milosti dostal a na svatých místech nějaký čas pobyl, častěji jsem si opakoval onen výrok svatého Jeronýma: „Je chvalitebné, ne že jsi v Jeruzalémě byl, ale že jsi v Jeruzalémě dobře žil (...)“⁹⁴

Vincencius píše, že si Zdík dovezl ze Svaté země relikvii sv. Kříže a že byl velmi ovlivněn Augustiniány, se kterými se zde setkal.⁹⁵

Také se zúčastnil II. lateránského koncilu v Římě, který byl svolán na popud papeže Inocence II. v dubnu roku 1139. Velmi podporoval knížete Vladislava II. v boji o nástupnictví s moravskými úředními knížaty. Tímto svým postojem si Jindřich Zdík

⁹² CDB I., č. 156, 159.

Překlad DOLISTA Karel: Majetkový rozvoj českých premonstrátských klášterů do konce 13. století. FFUK, Praha 1950, 34.

⁹³ Podrobněji – NOVOTNÝ 1913, 644–645.

⁹⁴ CDB I., č. 156, 158–159.

„Hec itaque diligenter mente recolligens et in via dei alios sic alios autem sic ire perpendens, ego Henricus, dei gracia Olomucensis ecclesie minister indignus, inter filios dei computari desiderans et pro auctis in me divinitus donis rationes eciam donorum considerans, quis aptior esset vivendi modus, sollicita cepi meditacione perquirere, ut beatorum sacerdotum, in quorum ordinem, licet peccatorem, vocavit me deus, vestigiis possem feliciter inherere, in qua profecto cogitacione, in qua ferventis animi estuacione divina, sicut spero, inspiracione menti occurrit, ut Iherosolimam causa oracionis pergerem sepulcrum domini gloriosum ceteraque loca sancta visitare et in loco, ubi steterunt pedes eius, dominum meum Jesum adorare. Cumque aspirante dei gracia eo pervenissem et in locis sanctis aliquanto tempore commoratus fuisset, illud beati Ieronymi „non Iherosolimis fuisse, sed Ierosolimis bene vixisse laudabile est, (...)“

⁹⁵ Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum (MGH SS), vol. 17, 659.

„(...) Qui etiam quis in seculo hoc sit sibi aptus modus vivendi subtiliter inquirens, habitum et regulam sancti Augustini sub sancti apostolis constitutam Hierosolimis assumpsit (...)“

ještě více rozeznil moravská knížata a ta se rozhodla nepustit Zdíka do jeho vlastní diecéze. Na oplátku dal Zdík odbojná knížata do klatby, nad diecézí vyhlásil interdikt a odešel do Prahy. Zde pak měl možnost plně se věnovat založení kláštera na Strahově. To, že nezaložil takový klášter na Moravě ve vlastní diecézi, svědčí o výše uvedených neshodách s údělnými knížaty. K založení kláštera totiž potřeboval spolupráci knížete nebo jiného bohatého feudála, který takovou fundaci pomohl uvést v život. Takové podmínky ale na Moravě neměl.⁹⁶

K urovnání sporů mezi Zdíkem a moravskými údělnými knížaty se do Čech vydal papežský legát.

4.3.2 Papežský legát Guido

Již 21. srpna 1142 oznamuje ve svém listě papež Innocenc II. Jindřichovi Zdíkovi, že do země posílá svého zvláštního legáta, kardinála-jáhna Guida a zároveň ho žádá, aby mu byl nápomocen v jeho reformních záměrech.⁹⁷

Legát Guido se nevypravil na cestu hned, ale musel se zdržet ve východní marce kvůli nepokojům, které probíhaly v Čechách. Šlo o Vladislavovy výpravy na Moravu, kde se proti němu bouřila odbojná moravská knížata.⁹⁸

Legát Guido proto přijíždí až v roce 1143 a se svým doprovodem míří ihned na Moravu a začíná vyjednávat. Od moravských údělných knížat žádá přísahu, že svému biskupovi zachovají poslušnost a zároveň se mu dostane satisfakce. Až po jejich přísaze zbavil diecézi klatby a následně zprostředkoval smír mezi knížaty.

Poté se legát podle úmluvy sešel v Pasově s Jindřichem Zdíkem a společně se v průvodu odebrali do Čech. Kromě dokončení urovnání této politické situace měl papežský legát Guido také za úkol provést v českých zemích reformu kléru, která byla stanovena papežskými dekrety již v jedenáctém století a v Čechách nebyla ještě provedena. Šlo mimo jiné o dodržování přísnější církevní kázně, o zavedení a dodržování celibátu, o napravení života duchovních a o vyjasnění církevní správy.⁹⁹

V té době zcela běžné manželství kněží bylo zakázáno a nedostatečná způsobilost k vykonávání daného úřadu začala být považována za překážku k dalšímu setrvání

⁹⁶ POJSL 1996, 57.

⁹⁷ RBM I., Karel Jaromír Erben (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* I. Typis C. R. typographie aulicae filiorum Theophili Haase, Praha 1885, č. 236, 104. Také CDB I., č. 130.

⁹⁸ NOVOTNÝ Václav: K pobytu kardinála Guida v zemích českých r. 1143. In: *Český časopis historický*. Nákladem historického klubu, Praha 1919, 198–212.

⁹⁹ BLÁHOVÁ/FROLÍK/PROFANTOVÁ 1999, 575.

v něm. Proto byl sesazen nejen probošt pražské kapituly (byl to laik a byl ženatý), ale svého úřadu byl zbaven také probošt vyšehradské kapituly Hugo. Snahou o nápravu byla zasažena většina církevních institucí. Legát Guido byl se svou činností spokojen, jak dokládá jeho velmi obsáhlá zpráva.¹⁰⁰

Legát kardinál Guido působil v Čechách pravděpodobně po celý rok 1143, jak podrobně vysvětluje Václav Novotný:

„(...) Guido kardinál titulu sv. Kosmy a Damiána – s ním se setkáváme v listinách Innocenciových naposledy dne 30. září 1142, načež podepisuje teprve za Coelestina II. dne 17. února 1144 a odtud nepřetržitě. Do mezery oné však časově úplně zapadá česká legace našeho Guida.“¹⁰¹

Jindřich Zdík se vrátil na Moravu až v roce 1144. Vymohl si nejen právo mincovního regálu, tj. právo ražby vlastní mince v Podivíně, ale i tzv. imunitu, to znamená, že poddaní biskupa byli vyjmuti z pravomocí údělníků a zbaveni zemských povinností. Tím se stalo olomoucké biskupství samostatným církevně-politickým útvarem, který nespadal pod moc moravských údělných knížat.

To se moravským údělným knížatům nelíbilo. Proto na počátku roku 1145, když cestoval Jindřich Zdík do Říma, byl u Úsobrna přepaden brněnským údělníkem Vratislavem, znojenským Konrádem II. a přemyslovcem Děpoldem. Zdíkovi se ale podařilo utéci a ukrýt se.¹⁰²

Avšak jeho život již neměl dlouhého trvání. Biskup Jindřich Zdík zemřel 25. června 1150 v Olomouci a na své výslovné přání, jak uvádí Vincencius, byl pohřben ve Strahovském klášteře:

„Léta po vtělení Páně MCLI, dne 25 dne měsíce Června vrátil pan Jindřich, biskup moravský, v hodném již stáří, vykonav plno dobrých skutků a almužen, ducha svého bohu, a při tom mnozí bratři kolem něho stáli a k bohu se za něj modlili. On byl, jakož si přál, za konání všelikých modliteb v pokoji pochován v klášteře Strahovském, k jehož založení a nadání všemožně přispíval, jak to až podnes účinek věci ukazuje.“¹⁰³

¹⁰⁰ CDB I., č. 135, 136–138.

¹⁰¹ NOVOTNÝ 1919, 210.

¹⁰² POJSL 1996, 61.

¹⁰³ Vincencius, FRB II., 419–420.

„Anno dominice incarnationis MCLI dominus Heinricus, Moraviensis episcopus, in senectute bona, plenus operibus bonis et elemosinis, circumstantibus fratribus plurimis et pro ipso deum orantibus, VII Kal. Julii reddit deo spiritum feliciter. Qui prout optauerat, in monasterio montis Syon, cuius maxime constructioni et tam religiosorum uirorum in ipso collocaioni operam adhibuerat, sicut usque nunc rei probat exitus, cum diuersis deo precum exhibitionibus in pace sepelitur.“

4.3.3 Biskup Daniel I.

Nemenší zásluhy k uvedení premonstrátů do Čech měl také český duchovní a diplomat, pražský biskup Daniel I. Byl bezesporu významnou postavou, která určovala nejen směr české politiky, ale i české církve ve druhé polovině 12. století.

Kdy a kde se narodil, nevíme. S jistotou o něm můžeme říci, že pocházel z kněžské rodiny. Byl synem kanovníka pražské kapituly Magnuse. To, že byl spřízněn s olomouckým biskupem Jindřichem Zdíkem, dokládá pouze dopis opata Huga z Prémontré, který v této listině nazývá Daniela Zdíkovým synovcem.¹⁰⁴ Z uvedeného dopisu by pak vyplývalo, že Zdík byl bratrem Magnuse, ale tato otázka příbuznosti je stále nevyjasněná, neboť se nám o příbuzenském poměru Zdíka a Daniela žádný jiný pramen nedochoval. Je také s podivem, že by kronikář Vincencius, který byl společníkem Daniela na jeho cestách v Itálii, takto důležitou informaci nezaznamenal. Přesto Daniela I. s Jindřichem Zdíkem, který byl jeho vzorem a předchůdcem v reformě církevní správy, ve smělé politice a taktice, pojilo silné pouto, ať již opřené o jejich příbuzenství či nikoli.

Daniel studoval v Paříži, kde měl možnost poslouchat ty nejlepší filozofy a teology, jakými byli Petr Abélard nebo Hugo od Svatého Viktora. Zde se také seznámil s církevními reformními myšlenkami, které pak mohl uplatňovat v českých podmínkách. Ovládal několik cizích jazyků, např. italštinu, francouzštinu a latinu.¹⁰⁵

V roce 1145 byl uveden do úřadu nového probošta u sv. Víta. V pořadí již patnáctým pražským biskupem byl zvolen v roce 1148 a následující rok byl potvrzen v úřadě moravským arcibiskupem.¹⁰⁶ Tou dobou byl stále aktuální spor církevní a světské moci, neboť světská moc si činila právo zasahovat i do oblasti církevní. Pražská církev byla existenčně závislá na českém knížeti, a proto se stále více ozývaly hlasy usilující o emancipaci církve, o prosazení kanonického práva a uvolnění závislosti na světské moci. A toto vše si kladl za cíl své církevní politiky i Daniel I., který chtěl kromě jiného také posílit postavení biskupa uvnitř pražské diecéze, následovat politiku Jindřicha Zdíka a uvést reformní církevní řády do Čech i na Moravu.

¹⁰⁴ CDB I., č. 164, 169–170.

„(...) *quatinus ducem Boemicum et episcopum, nepotem vestrum, (...).*“

Tento dopis pochází z roku 1150, kdy byl Daniel již dva roky biskupem, a proto nemůže být pochyb o tom, kdo je oním českým biskupem míněn.

¹⁰⁵ KUBÍN Petr: Sedm přemyslovských kultů. KTF UK, vydavatelství TOGGA, Praha 2011, 114.

¹⁰⁶ Letopis Vincenciův a Jarlochův, přel. Heřmanský František. SNKLHU, Praha 1957, 62.

Proslul především jako obratný a pevný diplomat, který uměl vyjednávat se zástupci světské i církevní moci na nejvyšší úrovni. Od čtyřicátých let 12. století ho často nacházíme v doprovodu Jindřicha Zdíka a stále častěji vystupuje jako člen poselství k římské kurii nebo k římsko-německému králi.¹⁰⁷ Do popředí vystupuje rovněž v době, kdy do Čech přišel papežský legát Guido.

Jak jsem již zmínila výše, biskup Daniel I. byl podporovatelem církevní reformy a nově vzniklých reformních řádů a zasadil se o předání želivského kláštera premonstrátům. Avšak bez podpory a pomoci knížete Vladislava II. by Daniel nemohl spravovat záležitosti české církve. Právě s ním a s císařským dvorem je úzce spojena jeho činnost v následujících letech.

Danielova pozice v Čechách nebyla až tak jednoduchá. Určitě měl problémy s podstatnou částí duchovenstva, která nesdílela jeho reformátorské nadšení a nelíbila se jim ani jeho podpora premonstrátů a cisterciáků.

Nějakou dobu pobýval Daniel v Itálii ve službách samotného císaře Fridricha Barbarossy. Po svém návratu do Čech změnil svůj postoj nejen k cisterciáckému, ale i k premonstrátskému řádu, kdy jeho vztah ochladl. Co bylo příčinou této změny? Pravděpodobně šlo o to, že oba řády zachovaly věrnost papeži Alexandrovi a i přes intervenci biskupa Daniela se nepřidaly k táboru, který podporoval císařského papeže Viktora IV. a zřejmě z tohoto důvodu nevzniká v Čechách a ani na Moravě žádný nový premonstrátský klášter.¹⁰⁸

Nemůžeme ale říci, že by byl biskup Daniel zaměřen proti premonstrátům, neboť jeho osobní kaplan Vojtěch byl právě premonstrátem v Želivě.¹⁰⁹

V roce 1166 se opět vydává na cestu do Itálie. Během své cesty se účastnil svěcení kostelů i vysvěcení kleriků, jak ostatně dokládá Vincencius ve své kronice. Zde jmenuje Daniela při svěcení v klášteře u Rimini.¹¹⁰ Také byl přítomen dobytí Říma a účastnil se slavnostní intronizace papeže Paschala III. a císařské korunovace královny Beatrix.

Na počátku srpna roku 1167 vypukla v táboře epidemie malárie a mezi její první oběti patřil také biskup Daniel. Jeho smrt zachycují mnohé prameny. Z Jarlochova letopisu se

¹⁰⁷ CDB I., č. 146, 148–149.

„(...) *et de frequenti visitatione, per dilectum filium nostrum Danielem, Pragensem prepositum, quem vobis fidelem et vestri honoris amatorem esse cognovimus, predecessoris nostris et nobis transmissa, dilectioni vestrae grates referimus.*“

¹⁰⁸ NOVOTNÝ 1913, 945.

¹⁰⁹ Jarloch, FRB II., 461.

¹¹⁰ „(...) *euocauerat et assumpserat sibi in capellanum quendam Albertum Syloensem canonicum.*“ Vincencius, FRB II., 460.

dovídáme, že mu nebyla zachována památka sloužením mší ani jinými službami, a to z důvodu, že až do své smrti prokazoval podporu nesprávnému papeži. Až díky zásluze opata Gotšalka byla jeho památka znovu obnovena.¹¹¹

4.3.4 Probošt Eberwin ze Steinfeldu

Společně s počátky premonstrátského řádu v českých zemích je nutné zmínit také dalšího významného člověka, a tím byl první steinfeldský probošt Eberwin. Přesto, že o něm toho mnoho nevíme, nemáme důvod jej, vzhledem k jeho zakladatelskému významu, opomíjet. Byl to on, kdo, kromě jiných, velkou měrou přispěl k uvedení premonstrátů do Čech. Přesto se někteří autoři o Eberwinovi téměř nezmiňují anebo jen okrajově.¹¹²

Více informací o Eberwinovi můžeme najít v knize Karla Čermáka *Premonstráti v Čechách a na Moravě*, ale i on se ve větší míře věnuje olomouckému biskupovi Jindřichovi Zdíkovi, jakožto českému patronovi premonstrátů u nás.¹¹³

Nicméně Eberwin představuje typickou reformní osobnost tehdejší doby. Byl původně řeholním kanovníkem sv. Augustina v klášteře Springiersbachu, jihozápadně od Koblenze. Setkal se s Bernardem z Clairvaux při jeho cestách po dnešním Německu. Byl velmi horlivý, učenlivý a žil ctnostným životem. A proto byl spolu s ostatními spolubratry v roce 1121 poslán kolínským metropolitou Bedřichem, aby zreformovali benediktinský klášter ve Steinfeldu v severním Porýní-Vestfálsku. Klášter byl od té doby přímo podřízen arcibiskupství, čímž značně posílil svůj politický vliv v oblasti.¹¹⁴ Pro Steinfeld to znamenalo nezávislost na místní moci a právo volně si vybírat probošta.

Ještě na počátku třicátých let 12. století vedli steinfeldský konvent kanovníci svatého Augustina. Tou dobou ale už začínal do této oblasti pronikat premonstrátský řád a proto místní řeholníci přijali pravidla tohoto nového reformního řádu a stali se premonstráty. Eberwin pak byl zvolen jejich prvním proboštem. V roce 1134 získal na církevním sněmu v Pise pro klášter potvrzovací listinu. V roce 1138 pak byl založen ženský protějšek Steinfeldu, sesterský klášter premonstrátek v Dünnwaldu.¹¹⁵

¹¹¹ Jarloch, FRB II., 461–462.

¹¹² Např. DOLISTA 1950.

¹¹³ ČERMÁK Karel: *Premonstráti v Čechách a na Moravě*. Praha: nákladem Kanonie Strahovské 1877, 4–7 a 206.

¹¹⁴ ŽÁK Alfons (ed.), *Listy Oldřicha, probošta steinfeldského, do Čech a na Moravu zaslané*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1900, 23.

¹¹⁵ Srov. tamtéž, 23.

O působení Eberwina v Čechách se dovídáme také od kronikáře Jarlocha, který zmiňuje některé události spojené s tímto proboštem. Poprvé přijel do Čech, aby vyjednal vše potřebné pro vznik první kanonie na Strahově a zahájil přípravy k přijetí nové komunity. Podruhé se vrátil na Strahov asi po roce a přivedl s sebou první konvent i s opatem. Přispěl tak ke zřízení první komunity premonstrátského řádu v Čechách.¹¹⁶ Je zřejmé, že steinfeldský probošt byl v kontaktu se strahovským konventem a byl velmi nápomocen i při dalším osazování nově vzniklých klášterů na území Čech. To lze usuzovat z toho, že když se na něho obrátil pražský biskup Daniel I. se žádostí o osazení nového konventu pro klášter v Želivě, steinfeldský probošt neváhal a ihned poslal do Čech své spolubratry v čele s opatem Gotšalkem. Jen jednou je ale v Jarlochově kronice zmíněno proboštovo jméno Eberwin (jinak byl nazýván pouze proboštem) a to v souvislosti se zakladatelem louňovického kláštera:

„Přišel mimo nadání z pokynutí božího čekany host, probošt Steinfeldský jmenem Ebrvin, muž dokonalé nábožnosti, maje s sebou jakéhosi kanovníka svého jménem Jindřicha (...) kterýž stal se horlivým zakladatelem Lúňovického kostela.“¹¹⁷

Více zpráv o Eberwinově spolupráci s českými premonstrátskými kláštery nemáme. Stejně jako jsou mnohé etapy života tohoto probošta zahaleny nejistotou, není známa přesně ani doba jeho úmrtí. Mnozí autoři tvrdí, že zemřel v roce 1160, po devětatřicetiletém působení. Ale ani jeden údaj neodpovídá skutečnosti. Jak dokazují prameny, byl probošt Eberwin po smrti již za pontifikátu papeže Eugenia III., takže jeho úmrtí spadá do let 1145–1153.¹¹⁸

¹¹⁶ Jarloch, FRB II., 486.

¹¹⁷ Jarloch, FRB II., 484.

„Superuenit nutu dei desideratus hospes prepositus Steinweldensis nomine Eurewinus, vir consumatae religionis, habens secum quendam canonicum suum Heinricum nomine (...) qui Lúniwicensis ecclesiae fundator extitit strenuus.“

¹¹⁸ ŽÁK 1900b, 28.

5 První kláštery

Jak jsem již zmínila výše, uvedení premonstrátů do Čech bylo úzce spjato s biskupem Jindřichem Zdíkem, který, aby mohl uskutečnit své reformní záměry vedoucí k posílení církve u nás, využil svého postavení na knížecím dvoře a rovněž svého spojení s knížetem Vladislavem II.

Domy v českých zemích vznikaly přes kanonii Steinfeld u Kolína nad Rýnem. Založení Strahova, prvního premonstrátského kláštera v Čechách, provázely bohaté panovnické a biskupské nadace, za jejichž přispění byl vybudován klášterní chrám Nanebevzetí Panny Marie, současně zřizovaný i jako knížecí pohřební mauzoleum.

O šíření premonstrátského řádu a jeho příchodu do Čech píše kronikář Jarloch toto:

„A ačkoli v té době (1140) nebyl ještě náš řád rozšířen, planul velikou horlivostí jak v Prémontré, tak i ve všech kostelích našeho řádu a hlavně v kostele steinfeldském, který neměl ani nemá v řeholi druhého rovného. A vládcové zemí, přiváběni přelibeznou jeho vůní, tehdy s radostí zakládali nové kostely a povolávali řádové osoby k osvětlení svých krajů. A mezi nimi i tito zakladatelé, o nichž je právě řeč, podali svou žádost nejdříve kapitule, potom steinfeldskému kostelu a s plným úspěchem dosáhli toho, o čem žádali; neboť steinfeldskému proboštovi bylo uloženo, aby vyřídil jejich záležitost a povolil jim, o čem žádali. (...) Potom probošt, muž bohabojný, nejen nemeškal vyplnit, co dostal poručeno, nýbrž přibral s sebou bratří a pana Gotšalka (...) a odebral se do Čech.“¹¹⁹

5.1 Strahov

Jindřich Zdík se rozhodl, po svém druhém návratu ze Svaté země do Čech, založit klášter, ve kterém by řeholníci žili podle Řehole sv. Augustina. Za spojence získal dvě klíčové osobnosti. První z nich byl kníže Soběslav a druhou byl pražský biskup Jan I. Jindřich Zdík tak učinil první krok k založení reformního kláštera v Praze. Pražský

¹¹⁹ Výpisky z Vincencia, Gerlacha aj., FRB II., 271.

„Et quidem tunc temporis ordo noster, licet nondum dilatatus, magno tamen fervebat zelo, tum in Praemonstrato tum in omnibus ecclesiis nostri ordinis, et maxime in Stenveldensi ecclesia, quae nullam habuit vel habet in religione secundam. Cuius tunc suavissimo tracti odore principes terrarum undecunque gaudebant ecclesias fundare novas et personas ordinis evocare ad illustrationem provinciarum suarum. Inter quos et isti fundatores, de quibus modo sermo est, porrigentes petitionem suam prius capitulo, deinde Stenveldensi ecclesiae, quod pie postulanti, pleno comprehendunt effectu. Nam committitur Stenveldensi praeposito, ut negotium eorum promoveat et desiderata concendat. Porro praepositus, vir deo plenus, non tardat in hiis, quae in mandatis acceperat, sed assumptis secum fratribus et domino Godeskalco, qui postea abbas in Syloa factus est, proficiscitur in Bohemiam.“

biskup Jan stačil ještě před svou smrtí stvrdit svou podporu darováním svého rodového majetku na Hradecku a mnohých dalších statků, které vlastnil.¹²⁰

Založení nového kláštera se však pozdrželo díky smrti Janově v srpnu 1139 a poté i smrti Soběslavově v únoru 1140. Na pražský biskupský stolec nastoupil sázavský opat Silvestr, ale vládl jen do února 1140. Ve Zdíkově zakládací listině není Silvestr zmíněn a tak lze usuzovat, že se založení kláštera nezúčastnil a ani nijak nenapomohl jeho vzniku. Silvestr byl posléze nahrazen biskupem Otou.

Jindřich Zdík získal velice rychle pro svůj záměr nejen tohoto nového biskupa, ale i následujícího panovníka Vladislava II. a jeho ženu Gertrudu Babenberskou. Ti rozšířili původní nadaci a ještě v roce 1140 mohl být založen nový klášter na strahovském návrší za Pražským hradem. Místo vybral sám Jindřich Zdík a návrší bylo přejmenováno na horu Sion (Mons Sion), jak uvádí Vincencius: „ (...) klášter královského díla na hoře Strahově, jež jiným jménem na hoře Syonu nazval (...).“¹²¹

Popud k přejmenování dal pravděpodobně Jindřich Zdík, neboť všechny kláštery jím založené nesou jména míst ve Svaté zemi.¹²²

Místo bylo vybráno za Prahou při důležité obchodní a strategické cestě, v blízkosti Pražského hradu a osad v podhradí. V době svého založení stála kanonie již za městskými hradbami a zpráva kronikáře Jarlocha říká, že místo samotné bývalo „*spelunca latronum*“ – doupe lupičů. Starý název Strahov však ukazuje, že se zde patrně nalézala nějaká osada, ze které byla tato cesta střežena. Podle archeologického průzkumu bylo zjištěno, že konventní chrám vznikl v místech staršího laického pohřebiště a tak je otázkou, zda toto nesouviselo s nějakým osídlením. Další hřbitov, který zanikl při barokní přestavbě, se nalézal v místech dnešního hospodářského dvora čp. 127.¹²³

Zde na vrchu Strahově byla na počátku roku 1140 vystavěna dřevěná klášterní budova, kterou vybudovali první řeholníci v čele s jakýmsi Blažejem.¹²⁴

Podle barokních análů strahovského kláštera byl Blažej Zdíkovým kaplanem.¹²⁵

¹²⁰ Letopis Vincenciův a Jarlochův 1957, 190.

¹²¹ Vincencius, FRB II., 410.

¹²² „(...) *monasterium regalis operis in monte Zragov, quem alio nomine Syon nominavit, (...).*“ HLAVÁČEK Ivan: Die Anfänge der Prämonstratenser im hochmittelalterlichen böhmischen Staat im Kontext der damaligen Ordensgeistlichkeit. In: *Studien zum Prämonstratenserorden*, (ed.) Irene Crusius/Helmut Flachenecker, 2003, 294.

¹²³ Klášter v Litomyšli dostal jméno Olivetská hora (Mons Oliveti/Olivetus); Želiv byl nazván Siloe. VLČEK Pavel a kol.: Premonstrátská kanonie na Strahově čp. 132. In: *Umělecké památky Prahy, Pražský hrad a Hradčany*. Academia, Praha 2000, 348.

¹²⁴ Jarloch, FRB II., 486.

„(...) *quibus et praefecit imprimis quendam Blasium (...).*“

Mniši, kteří byli do kláštera uvedeni, se měli řídit řeholí sv. Augustina. Odkud tato první komunita přišla, není jasné. Karel Čermák uvádí, že snad ji přivedl sám Jindřich Zdík z Palestiny, ale dost možná, že přišli i odjinud.¹²⁶

Někteří autoři hovoří o první komunitě jako o premonstrátech. Pravděpodobné je ale to, že to nebyli ani premonstráti, ani řeholníci z Palestiny, ale jakési volnější společenství lidí, kteří toužili vést řeholní život a kteří ještě neměli žádnou pevnou organizaci.¹²⁷ Víme, že šlo o konvent sehnaný doslova za každou cenu, jak píše kronikář Jarloch „(...) *shromážd'uje odkudžkoli mohl řeholní bratry (...)*.“¹²⁸

Jindřichovi Zdíkovi se pravděpodobně nepodařilo vnést do komunity určitý řád. A tak posledním a rozhodujícím impulsem pro něho bylo setkání s premonstrátou ve Windbergu. Poté se rozhodl požádat generální kapitolu premonstrátského řádu zasedající v Prémontré o nové osazení strahovského konventu, nejlépe prostřednictvím Steinfeldu v Porýní.¹²⁹

Zdík dal přednost premonstrátům před cisterciáky pravděpodobně pro jejich duchovní orientaci, která byla jeho mentalitě mnohem bližší. Cisterciáci byli totiž přísně kontemplativní, zcela odtržení od světa, kdežto premonstráti kladli důraz na vzdělání a vedli duchovní správu.¹³⁰

Generální kapitula souhlasila a tak byla původní komunita v letech 1142 nebo 1143 nahrazena premonstrátou ze Steinfeldu.¹³¹

Zdík o osazení nové komunity píše:

„A protože bylo hodno, aby jako tam řízením Božím vzrůstala zbožnost řeholních mužů, aby tak, ba ještě více měla v něm vzrůstati řehole svatého života a klášterní dokonalosti, začal jsem v starostlivém rozjímání pátrati, odkud by se takové osoby pro to místo přízní Boží obstaraly. Protože se pak o steinfeldském klášteře rozšířila častá pověst a nás uvědomila, že jak pan probošt, tak všichni bratři pod řeholí svatého Augustina Pánu tam rytěřující i mezi vynikajícími muži toho řádu září jako světla na klenbě nebeské, zatoužil jsem, abych zasloužil dostat z jejich svaté a Bohu milé společnosti

¹²⁵ *Annales Monasterii Strahovienses*, Tomus I. (1140–1669), 12.

„(...) *aut fidum aulae Henricianae praefectum /fuisse/*.“

¹²⁶ ČERMÁK 1877, 4.

„Možná, že Zdík tuto první kolonii z Palestiny sám byl přivedl, ač velmi pravdě podobno, že i z jiných klášterů (...) bratři na Strahov povoláni jsou (...).“

¹²⁷ DOLISTA 1950, 38.

¹²⁸ Jarloch, FRB II., 485.

„(...) *coadunando undecunque posset religiosos fratres, (...)*.“

¹²⁹ HLAVÁČEK Ivan 2003, 293.

Steinfeldský klášter byl původně benediktinský, který se v nedávné době reformoval a těšil se vynikající pověsti.

¹³⁰ POJSL 1996, 56.

¹³¹ CDB I., č. 133, 135–136.

*opata s konventem, poprosil jsem o ně pana probošta a obdržel jsem je a odevzdal jsem jim s pomocí Boží správu toho místa.*¹³²

Jako první přišel na Strahov steinfeldský probošt Eberwin spolu s Gotšalkem, budoucím opatem kláštera v Želivě, a s dalšími bratřími. Ihned začali vyjednávat vše potřebné nejen s Jindřichem Zdíkem, ale také s knížetem Vladislavem II., jeho ženou Gertrudou a s pražským biskupem Otou.

Po ukončení příprav se Eberwin vrátil zpět do Steinfeldu. Na Strahově zůstal Gotšalk s několika dalšími řeholníky, aby připravili provizorní obydlí pro nový konvent a dohlíželi na stavbu kostela a kláštera. Asi po roce, když bylo dřevěné obydlí vystavěno, vrátil se probošt Eberwin s konventem kleriků v čele s Gezonem, kterého si bratři zvolili za svého opata, a došlo tak k definitivnímu osazení kláštera premonstráty.¹³³

Opat Gezo si přál, aby Gotšalk zůstal na Strahově „*dobře znaje i jeho moudrost i jeho zbožnost*“, ale na příkaz probošta Eberwina se Gotšalk vrátil zpět do Steinfeldu.¹³⁴

Zde pak Gotšalk „*očekával to, co mu bylo od boha napřed určeno,*“ jak píše Jarloch ve své kronice.¹³⁵

O tom, co se stalo s původním osazením kláštera v čele s Blažejem, zda se začlenil do nové komunity anebo zda bratři odešli jinam, není nic známo.

Je pravděpodobné, že se bratři z původní Blažejovy komunity nechtěli, či se neradi přizpůsobovali nově přichozí komunitě ze Steinfeldu a její přísné řeholi. Zřejmě došlo mezi nimi k napětí, které bylo způsobeno také odsunutím opata Blažeje ve prospěch Geza. Někteří členové konventu ze Strahova uprchli. Tento fakt se dovídáme z listu

¹³² CDB I., č. 156, 159–160.

(...) „Et quoniam dignum erat, ut quemadmodum auctore deo religiosorum virorum illuc augebatur devocio, sic, ymo amplius, sancte conversacionis et monastice perfectionis in eo augeri deberet religio, sollicita cepi meditatione perquirere, unde tales eidem loco domino largiente persone providerentur, quorum exemplis et documentis ceteri facilius informarentur. Quia autem de Steinweldensi cenobio crebra opinio insonuerat et tam dominum prepositum quam omnes fratres sub regula beati Augustini domino ibidem militantes, inter eciam precipuos eiusdem ordinis viros velud luminaria in firmamento celi rutilare, nobis notificaverat, ut de eorum beata et deo grata societate abbatem cum conventu mererer habere, desideravi, dominum prepositum rogavi et impetravi, quibus eiusdem loci regimen domino auctore commendavi.“

¹³³ Jarloch, MGH SS, vol. 17, 695.

¹³⁴ „(...) *idem Gezo, primus Stragoviensium abbas primum in Steinveld ad conversionem venerit.*“ ČERMÁK 1877, 7.

¹³⁵ Jarloch, FRB II., 486.

„(...) sed praepositus suus iubet eum (Godscalco) redire in Steinveld ad id expectandum, quod ei divinitus fuerat praeordinatum.“

papeže Eugenia III. napsaný ve Viterbu 21. listopadu (1145–1146) a adresovaný Jindřichu Zdíkovi.¹³⁶

V listu papež píše, že utečenci ze Strahova, kteří přinášejí jeho list Zdíkovi, k němu přišli a oznámili, že:

„svedeni jakými bratry (...) opustili od Tebe založený klášter Hora Sion (...) bez povolení (...). Když se však do toho kláštera vrátili, jejich bratři je nechtěli přijmout (...) žádáme Tvou lásku a nařizujeme, abys (...) zařídil jejich opětné přijetí, jestliže jsou tamním bratřím přijatelní.“¹³⁷

To, zda byli uprchlíci přijati zpět do konventu, již není nikde zmíněno.

Zakládací listina Strahovského kláštera

Jindřich Zdík se zasadil o vystavení zakládací listiny, která sepisovala všechny dary, jimiž byl klášter bohatě nadán. Tato listina se nedochovala v originále. Její nejstarší známý opis se nachází ve strahovském urbáři opata Petra z Čachrova a je z roku 1410. Není však dokončen, takže chybí datační formule na konci textu.

V částečně dochovaném opise je obsaženo darování biskupa Jana a darování knížete Vladislava a jeho ženy Gertrudy. Ostatní darování Jindřicha Zdíka či biskupa Oty se nedochovala.¹³⁸

¹³⁶ RBM I., č. 257, 114.

„Eugenius III. papa intercedit apud Heinricum, episcopum Moraviensem, pro fratribus, qui e monasterio Strahow sine licentia discesserunt. „Latores praesentium ad nos venientes significarunt nobis, quod a quibusdam fratribus seducti, a religioso loco, qui dicitur Montis Syon, a tua devotione fundato, absque tua, abbatis quoque et fratrum suorum licentia discesserunt; tandem vero ad locum ipsum redeuntes, fratres ipsi eos recipere noluerunt. Quia igitur signum est, ut, sicut debita nostra cupimus a domino relaxari, ita fratribus nostris etiam in nos delinquentibus misericorditer condonemus, per apostolica scripta dilectioni vestrae rogando mandamus, quatenus pro amore dei et nostro, si fratribus ipsis tolerabiles sunt, intuitu caritatis et misericordiae eos in eodem loco recipi facias.“ Datum Viterbi XI Kal. Decemb.“

¹³⁷ BISTŘICKÝ Jan, Listiny Jindřicha Zdíka. In: Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály svatého Václava v Olomouci. Olomouc 1982, 127.

¹³⁸ CDB I., č. 156, 157–161.

(...) „Donacio autem huius ecclesie hec est: Johannes, Pragensis episcopus, dedit patrimonium suum totum, quod habuit in villa Lochinich, et quod ibidem emit a cognatis suis nomine Misten et filiis suis et ab aliis cognatis et terras, quas aquisivit a pio duce Wladislao et vgezd, quod Skalika dicitur; Lusane tota villa cum tota silva Messny et ibidem Vgezd usque ad custodiam, quod vulgariter dicitur ztrasa; Velusi patrimonium, quod emit ibidem a Benes filio Marci; Cirnotich quantum habuit; Rassine totam villam cum silva; ibidem equas dedit, quas dicimus emissarias; Trebnussi wzi terram ad aratrum Goricich dimidiam villam Gradisce et silvam; Hudonich quod habuit; et in eadem villa Mizlibor et uxor euis dederunt terram ad tria aratra. Idem episcopus Lubonici wzi dedit quidquid habuit; Ianisoucizh totam villam; Nedelisti terram Konicich terram. Ioannis episcopi familia: Munis, Radowan, Uthela, Ratua, Malaua, Manka, Bohumila, Mosna, Milgozt, Branka, Cikta, Agta, Piuona, Hanata, Nepriuad, Morawka, Thoma, Mztiss, Noletag. Hec autem sunt, que dux Wladislaus, pius et magnificus institutor clericalis per totam Boemiam, cum coniuge sua, domina Gertruda, pia matre clericorum, monialium et omnium orphanorum, dedit pro remedio anime sue fratribus et sororibus famulantibus deo et sancte dei genitrici sanctoque Augustino: ducentos denarios de moneta omni die sabbati; curiam suam Radunice cum omnibus appendiciis suis, videlicet villis, servis, ancillis et aliis diversis eorum pertinentibus. Nomina vero servorum hec sunt: Buss, Milon, Blas, Onata, Wsan, Ban,

Druhý, mladší opis pochází až z 16. století a je rovněž nedokončen. Neobsahuje ani výčet nadání.

První stavby na Strahově a otázka vysvěcení baziliky

Je nesporné, že Blažejova komunita potřebovala jak obydlí, tak bohoslužebný prostor. Dle archeologických výzkumů, které se konaly v letech 1998–1999 vyplývá, že kostel a obydlí z Blažejovy doby stávaly někde v areálu nynější kanonie a je pravděpodobné, že je využívala i provizorní skupina ze Steinfeldu, která přišla na Strahov v roce 1142.

Drugan, Iacub, Bohdan, Ostoy, pastor equarum, Celek sutor, Modlac, Nedoma, Lubata, Radosta faber, Dedon, Ztras tornatores picariorum sunt. In eadem villa voluntarie sese servitio subdiderunt: Gradata, Zudar, Bohdan, Božepor, Gogol hortulanus, Wilkon, Bohuta, Zobestoy. Hii vero sunt bubáci: Budata ipse est quintus, Peztek ipse III^{us}, Vteh ipse III^{us}, Žirak ipse quintus, Luton ipse tercius, Golissa, Mikec, Bula ancilla, Nadey, Bohdan. In Filla Orassicih quatuor terre, Lagouicih terra, Griwcicih XX terre, Wirbne Srin arator et VI terre. Idem eciam dux dedit Cisca villam pro anima Michaelis et Lassouici bini, dedit eciam villam Vgonenici cum familia hac: Bel ipse quintus, Radac, Poztan ipse quintus, Krisan ipse VIII^{us}, Modlibog ipse III^{us}, Hropon, Radosta, Dobrotag, Bohdan ipse III^{us}, Bosana ancilla ipsa III, Lizzec ipse V^{us}, Borek ipse II^{us}, Vacemil, Dalata ipse V^{us}, Dewec, Premil ipse V^{us}, Beska ipse III^{us}, Mileissi, Nubil ipse III^{us}, Pomnen, Kratky ipse III^{us}; villam Golonozeh et Lowossicih cum loco uno, Nakonopnici, Telicici, quasi villas pater eius centum

Český překlad – Letopis Vincenciův a Jarlochův, Praha 1957, 188–190.

(...)„Obdarování pak toho kostela je toto: Jan, pražský biskup, dal celý svůj majetek, který měl ve vesnici Lochenicích a který tamtéž koupil od svého příbuzného jménem Mstěna a jeho synů a jiných příbuzných, a země, které získal od zbožného vévody Vladislava, a újezd, řečený Skalka; v Lužanech celou vesnici s celým lesem Mezným a tamže Újezd až k hlídce, které se ve zdejší jazyce říká „stráže“; ve Veliši majetek, který tamže koupil od Beneše, syna Markova; v Černoticích co měl; v Rašíně celou ves s lesem; tamže daroval kobyly, kterým říkáme chovné; v Třebnouševsi zemi na popluží; v Hořicích polovici vsi Hradiště a les; v Chudonicích co měl; a v téže vsi daroval Myslibor a jeho manželka zemi na tři popluží. Týž biskup ve vsi Libonicích daroval, cokoli měl; v Jenišovicích celou ves; v Nedělišti zemi; v Konicích zemi. Čeled' biskupa Jana: Muniš, Radovan, Utěcha, Ratva, Malava, Maňka, Bohumila, Mošna, Milgost, Branka, Čichta, Agta, Pivoňa, Haňata, Nepřivad, Moravka, Toma, Mstiš, Boletag.

Toto pak jest, co daroval vévoda Vladislav, zbožný a vznešený zakladatel řeholní čistoty v celých Čechách, se svou manželkou, paní Gertrudou, zbožnou matkou kněží, mnichů a všech sirotků, za spásu své duše bratřím a sestrám sloužícím Bohu a svaté Boží rodičce i svatému Augustinovi: dvě stě denárů z mince každý den sobotní; svůj dvůr Radonice s veškerým příslušenstvím, totiž vesnicemi, sluhy, služkami a jinými rozličnými jejich příslušnostmi. Jména pak sluhů jsou tato: Buš, Miloň, Blaž, Oňata, Všan, Ban, Drugan, Jakub, Bohdan, Ostoj, pastýř kobyly, Celek švec, Modlák, Nedoma, Lubata, Radosta kovář, Dědoň, Straš, jsou soustružníci nádob. V téže vesnici se do služebnosti dobrovolně poddali: Gradata, Cudař, Bohdan, Božepor, Gogol zahradník, Vlkoň, Bohuta, Soběstoj. Toto pak jsou voláci: Buďata se čtyřmi jinými, Peztek se třemi jinými, Utěch s dvěma jinými, Žirák se čtyřmi jinými, Lutoň s dvěma jinými, Goliša, Mikeš, Bula služka, Naděj, Bohdan. Ve vesnici Orasicích čtyři země, v Lahovicích země, v Hřivčicích 20 zemí, ve Vrbně Srn oráč a šest zemí. Týž vévoda také daroval vesnici Chyšku za duši Michaelovu a Lašovice dvojí, dal také vesnici Ouhonice s touto čeledí: Běl se čtyřmi jinými, Radák, Postan se čtyřmi jinými, Křižan se sedmi jinými, Modliboj se třemi jinými, Chropoň, Radosta, Dobrotag, Bohdan se třemi jinými, Božana služka s dvěma jinými, Lýsek s čtyřmi jinými, Borek s druhem, Vácemil, Dalata s pěti jinými, Dievek, Přemil s čtyřmi jinými, Bieška s třemi jinými, Milejší, Nubil s třemi jinými, Pomněn, Krátký s třemi jinými, ves Holonohy a Lovosic s jedním hájem, Na Konopnici, Telčice, které jeho otec za sto (...)“ Zbytek listiny chybí.

Kronikář Jarloch ve své kronice uvádí, že steinfeldská komunita budovala pouze „*habitacula lignea*“, tedy dřevěná obydlí, což by znamenalo, že Eberwinova skupina stavěla jenom příbytky v sousedství Blažejových. A tento názor je také potvrzen v barokních análech, kde se uvádí, že v roce 1143, po příchodu definitivní komunity, vysvětil Jindřich Zdík základy nového kostela a stavba pokračovala tak rychle, že byla následujícího roku dokončena.¹³⁹

Další otázkou je, kdy byla bazilika vysvěcena a kde byly uloženy ostatky všech zakladatelů. Na to není přesná odpověď. Jindřich Zdík posvětil základy baziliky v roce 1143, a jak jsem již uvedla, stavba byla dokončena v následujícím roce. Avšak tato zpráva ze strahovských análů se pravděpodobně nevztahovala na románskou baziliku, neboť nebylo možné tak velkou stavbu v tak krátké době postavit. O jejím prvním vysvěcení nejsou přesné zmínky, je ale zřejmé, že muselo proběhnout v dokončené bazilice. O jejím prvním svěcení se krátce zmiňuje pouze opat Gotšalk v roce 1182, kdy světil konventní kostel podruhé. Toto druhé svěcení proběhlo ne proto, že by byla dokončena stavba, ale proto, že byl posunut hlavní oltář a zvýšen chór v bazilice.

„Téhož léta (1182) Strahovský kostel podruhé byl vysvěcen, totiž dne 26 dubna, od řečeného Vojtěcha, ctihodného Salcpurského kostela arcibiskupa (...) opat totiž Gotšalk, tuto slavnost řečí svou ozdobuje mezi jiným, co mluvil, také toto pronesl: Jsem přítomen, o bratří nejdražší, hle druhému posvěcení vašemu, jenž jsem též prvnímu byl přítomen (...).“¹⁴⁰

Kdy tedy došlo k prvnímu vysvěcení dokončené stavby strahovské baziliky, se lze jen dohadovat. Je pravděpodobné, že po počátečním velkém tempu výstavby došlo k jeho zpomalení, neboť dva ze zakladatelů zemřeli. Jindřich Zdík 25. června 1150 a kněžna Gertruda v srpnu téhož roku. Dále je méně pravděpodobné, že by výše zmíněná přestavba proběhla krátce po dokončení a prvním vysvěcení chrámu. Z uvedeného tedy vyplývá, že dokončení a vysvěcení baziliky proběhlo koncem padesátých nebo začátkem šedesátých let dvanáctého století.¹⁴¹

¹³⁹ Annales Monasterii Strahovienses, Tomus I., 8.
„Fundari igitur coepit Strahoviensis ecclesia (...) anno Christi 1143. (...) Et fundamenta, quae per Henricum fervente opere excrevit structura in habitationem sanctam, quam sequenti anno aedificio consummato (...).“

¹⁴⁰ Jarloch, FRB II., 482.

¹⁴¹ MERHAUTOVÁ Anežka, SOMMER Petr: Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika. In: Umění XLVII., 1999, 154–168.

Románská bazilika

Románský strahovský chrám se z podstatné části dochoval dodnes. Podobu původní baziliky dle archeologického průzkumu zrekonstruovali v roce 1955 Alois Kubíček a Dobroslav Líbal. Průzkum byl proveden v západní části kostela a autoři uvedli, že šlo o trojlodní plochostropou baziliku se sedmi arkádami po obou stranách hlavní lodi, se západním dvouvěžovým průčelím a s východní příčnou lodí, ke které přiléhaly tři stejně velké apsidy.¹⁴²

Další archeologické výzkumy byly provedeny v devadesátých letech 20. století. Při nich bylo odkryto románské zdivo v západní části chrámu, jižní stěny baziliky, severní stěny bočních kaplí, zdivo patek vnitřních sloupů, základové zdivo tří apsid a tři románská okna v sakristii.

Anežka Merhautová a Petr Sommer souhlasí s výše uvedenými autory, že šlo o trojlodní plochostropou baziliku se třemi apsidami v jedné rovině, s transeptem na východní straně. Oba ale zpochybňují existenci dvou západních věží a odkazují se na středověké doplňky ke Strahovskému urbáři a na barokní anály.

Dle jejich hypotézy byly dvě v základech dochované prostory v západní části nejspíše součástí portiku. Jedna prostora mohla být kaplí Panny Marie a ve druhé prostora mohlo být situováno schodiště na tribunu, která byla umístěna nad portikem. Svou hypotézu zdůvodňují také publikovanou vedutou Prahy z roku 1493 v Schedelově kronice, kde je vyobrazena monumentální částečně narušená sakrální stavba, ale pouze s jednou věží na jižní straně. Chybí zde i možné trosky západních věží, které patří většinou k nejstabilnějším částem chrámů. Dále se zmiňují o výstavbě dvou nových věží, které nechal vystavět počátkem 17. století opat Lohelius a zvažují, proč tedy nevyužil torza západních věží, pokud existovala.¹⁴³

Pavel Vlček, Václav Vančura a Růžena Bařková s názory Anežky Merhautové a Petra Sommera nesouhlasí a domnívají se, že úvahy o bezvěžovém západním průčelí jsou patrně neopodstatněnou spekulací.¹⁴⁴

K severní straně chrámu přiléhaly dodatečně vybudované románské sakrální prostory, z nichž jsou dnes dochovány pouze základy.¹⁴⁵ Jedná se o podélnou kapli s apsidou a dodatečně přistavěnou západní předsíní. Dále na severní straně severní

¹⁴² KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 24.

¹⁴³ MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 159.

¹⁴⁴ VLČEK Pavel a kol.: Kostel Nanebevzetí Panny Marie. In: Umělecké památky Prahy, Pražský hrad a Hradčany. Academia, Praha 2000, 113.

¹⁴⁵ Viz. příloha II.

boční lodi se nacházel obdélníkový prostor, na který navázalo sacellum. Na jeho místě dnes stojí kaple svaté Voršily, která je zmíněna již v roce 1263, neboť tehdejší opat Jan dokončil opravu škod způsobených požárem. Ten byl zapříčiněn 19. října 1258 od zapálených svíček, stojících podle klášterního způsobu vedle sebe okolo rajského dvora. Při požáru shořely ploché stropy, a proto budova dostala klenby s vejčitými raně gotickými žebry. Jejich pozůstatky jsou patrné v půdních prostorech transeptu.

Po výše zmíněném požáru byla bazilika goticky přestavěna, ale během husitských válek byla i s klášterem vypleněna a následně vše chátralo. O další výraznou přestavbu se na počátku 17. století zasloužil opat Jan Lohelius, který nechal vztyčit nad částmi křídel transeptu zcela nové věže. Na Lohelia navázal Kašpar Questenberg a také Kryšpín Fuck. Všichni výše jmenovaní opati se velmi zasloužili o rozkvět strahovské kanonie.

K budování vlastního konventu došlo pravděpodobně až po výstavbě kamenného kostela. Konvent byl přistavěn k jižní straně konventního chrámu stejnou technologií jako kostel, tj. z opracovaných a pravidelně kladených opukových kvádrů s typickým spárováním.¹⁴⁶

V roce 1172 král Vladislav II., aby zajistil svému nejstaršímu synovi Bedřichovi nástupnictví, rezignoval v jeho prospěch a uvedl ho na knížecí stolec. Neučinil tak ani cestou sněmovního shromáždění, ani přijetím knížectví od císaře. Na Strahově si nechal vystavět dům, kterému se dodnes říká opatský. Zde si chtěl žít v klidu sám pro sebe a dočkat se konce svého života. To se mu ale nesplnilo, neboť na podzim roku 1173 musel opustit Čechy a uchýlit se do Durynska.¹⁴⁷

Opatská hrobka a hrobka zakladatelů

Co se týká umístění hrobky zakladatelů, tu nelze s jistotou lokalizovat. Víme jen, že Jindřich Zdík byl podle svého přání pohřben na Strahově.¹⁴⁸ Stejně tak zde byla pohřbena manželka Vladislava II. Gertruda Babenberská, jejíž ostatky byly později přeneseny do kláštera v Doksanech. A poslední ze zakladatelů Strahova, Vladislav II., zemřel 18. ledna 1174 v saském Meerane. Byl pohřben v míšeňské katedrále. Jeho ostatky pak byly později, za vlády Soběslava II. a s jeho svolením, přeneseny do

¹⁴⁶ VLČEK 2000a, 348.

¹⁴⁷ Letopis Vincenciův a Jarlochův 1957, 115.

¹⁴⁸ Viz. poznámka č. 103.

strahovského chrámu Nanebevzetí Panny Marie, o jehož počátky se tolik zasloužil.¹⁴⁹ Místo Vladislavova strahovského pohřbení nebylo dosud s jistotou lokalizováno.¹⁵⁰

Podle dobových zvyklostí lze usoudit, že zakladatelé bývali většinou pochovááni v bazilice, a nikoli v přilehlých kaplích. Toto dokládají strahovské anály, ve kterých se uvádí, že olomoucký biskup Jan byl stejně jako jeho předchůdce Jindřich Zdík pohřben ve strahovském kostele „*in ecclesiam Strahoviensem tumultatus*.“ Podobně se anály zmiňují o Gertrudě a ještě dodávají „*funus fundatricis Doxanum deportatur*.“¹⁵¹ Dále je ve strahovských análech uvedeno, že kromě úprav chóru a oltáře byly zřízeny další oltáře a hrobka zakladatelů, kde byli později uloženi také Vladislav a Jindřich s Teobaldem.¹⁵²

O opatské hrobce se dovídáme z dalšího pramene, kterým jsou doplňky ke Strahovskému urbáři. Zde se uvádí, že před čtvrtým opatem Henrikem (†1217) byli v opatské hrobce „*in sepulcro abbatum*“ pohřbeni také druhý opat Erlebodus (†1175), třetí opat Albertus (†1208) a pátý opat Adam a patrně i další opati.¹⁵³ Podobně je v doplňcích zmínka, že opat Konrád (†1363) byl pohřben v blízkosti hrobky zakladatelů, vedle opata Martina.¹⁵⁴

A jelikož se strahovské anály nezmiňují o opatu Gezovi, lze předpokládat, že v jeho době hrobka ještě neexistovala.

Východní stěna opatské hrobky je složena z původního řádkovaného zdiva ukončeného půlkruhovým klenebním čelem, které je románského původu a odpovídá době výstavby před svěcením v roce 1182.¹⁵⁵

Z výše uvedeného vyplývá, že se hrobka zakladatelů nacházela pravděpodobně vedle opatské hrobky, tedy ve východní části baziliky, v chóru kanovníků. Anežka

¹⁴⁹ ŽEMLIČKA Josef: Křižovatky Vladislava II. In: Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu (K 850. výročí jeho korunovace). Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, 22.

¹⁵⁰ Blíže se uložením ostatků Vladislava II. na Strahově zabývá Milena Bravermanová a Michal Lutovský v knize *Hroby, hrobky a pohřebiště českých knížat a králů*. LIBRI, Praha 2001, 11.

¹⁵¹ *Annales Monasterii Strahovienses*, Tomus I., 19.

¹⁵² *Annales Monasterii Strahovienses*, Tomus I., 29.

„(...) *adiectis altaribus minoribus et sacello fundatorum, in quo postea Wladislaus et Henricus cum Theobaldo aliisque regii stammatis reconderentur*.“

¹⁵³ ZAHRADNÍK Isidor: Doplňky k urbáři Strahovskému z r. 1410. In: Památky archeologické XXI., 1906, 245.

¹⁵⁴ Srov. tamtéž, 243–250.

„(...) *et sepultus iuxta sepulcrum fundatorum ad latus domini Martini abbatis*.“

¹⁵⁵ MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 162.

Merhautová ale toto zpochybňuje a předpokládá, že hroby tří zakladatelů by se mohly nalézat v severním křídle příčné lodi. Svůj názor odůvodňuje doslova takto:

„Severní křídlo by se nabízelo i proto, že tam mohla později spočinout těla i dalších významných osobností. Navíc by tento prostor vyhovoval pojmu sacellum-kaple uváděnému v barokních Análech.“¹⁵⁶

Náhrobní deska současné opatské krypty se nachází na I. stupni před hlavním oltářem. Je z bílého mramoru s červenou obrubou a je na ní tento nápis: „PSALM CXVI(II). NON MORIAR / SED VIVAM, ET / NARRABO OPE / RA DOMINI.“¹⁵⁷

Přenesení ostatků svatého Norberta

Velké slávy se Strahov dočkal v době, kdy sem byly přeneseny ostatky svatého Norberta. O jejich získání se zasloužil strahovský opat Kašpar z Questenberku, který se pro ně vypravil do Magdeburku, kde tou dobou již působili protestanti. Po velmi dlouhém a složitém vyjednávání byly nakonec dne 3. prosince 1626 ostatky svatého Norberta vyzdvíženy. Druhý den se pak všichni i s ostatky vydali na cestu do Čech.

Dne 10. prosince doputoval Questenberk do Ústí nad Labem a následující den do Doksan k sestřám premonstrátek. Zde pak byly ostatky sv. Norberta po určitou dobu uloženy a krátce na to začaly přípravy na jejich slavnostní přenesení na Strahov.¹⁵⁸

Tato velkolepá slavnost, které se zúčastnila šlechta i měšťané, začala 1. května 1627, kdy se vypravil průvod s ostatky svatého Norberta z Doksan do Prahy. Vilém Vřesovec z Vřesovic na ně daroval zvláštní cedrovou rakev, vykládanou indickým dřevem a zdobenou četnými stříbrnými reliéfy.¹⁵⁹ Dnes je tato rakev uložena v pozlaceném sarkofágu. Ten byl původně umístěn v místech dnešního oltářního stolu. Nad jeho náhrobkem stála mřížová renesanční kaple ozdobená dřevěnou zlacenou korunou, která byla zavěšena ze stropu chrámu. Jak kaple, tak koruna byly zničeny při bombardování Prahy v roce 1742 a poté byly odstraněny.¹⁶⁰

V roce 1811 byl zhotoven měděný pozlacený sarkofág a až do roku 1873 byl umístěn na nižším tabernáklu na hlavním oltáři Nanebevzetí Panny Marie. Při úpravách baziliky za

¹⁵⁶ MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 164.

¹⁵⁷ Viz. příloha III.

¹⁵⁸ STRAKA Cyril: Přenešení ostatků sv. Norberta na Strahov (1626–1628). Ladislav Kuncíř, Praha 1927, 68–73.

¹⁵⁹ Srov. tamtéž, 79.

Viz. příloha IV.

¹⁶⁰ Viz. příloha V.

opata Hrona byl sarkofág s ostatky sv. Norberta přenesen do postranní kaple svaté Voršily, kde je dodnes.¹⁶¹ Ostatky svatého Norberta bývají vyjímány zcela výjimečně jenom při velkých slavnostech a řádových výročích.¹⁶²

Pod tumbou svatého Norberta je v urně z černého mramoru z roku 1889 uloženo nabalzamované srdce posledního generálního opata Jean Baptiste L'Ecuy, který zemřel 22. dubna 1834 v Paříži jako kanovník katedrály Notre Dame a ve své závěti odkázal Strahovskému klášteru pektorál, prsten a také své srdce.¹⁶³

Kenotaf zakladatelů kláštera v latinském jazyce se nachází na pravé stěně presbytáře a byl zřízen za opata Mariana Hermanna v roce 1727. Je vrcholně barokní, dřevěný, hnědě mramorovaný, zdobený bíle štafirovanými plastikami a zlacenými ornamenty.¹⁶⁴

Jindřich Zdík se do dějin premonstrátů zapsal i jiným způsobem. Kromě založení několika klášterů stál také u zrodu a počátků skriptoria. Zde byla vytvořena řada známých rukopisů a působil zde také Hildebert, písař a iluminátor, který sem přišel s prvními steinfeldskými řeholníky.

Velké újmy se kanonii dostalo v době švédského obsazení Prahy v roce 1648, kdy došlo k poškození budov, ke zničení zahrady a k odvezení části fondu strahovské knihovny. Dodnes se strahovské knihy nacházejí v knižních fondech ve Stockholmu a v Uppsale. Současná barokní podoba baziliky je dílem Anselma Luraga, italského architekta, který vedl přestavbu poté, co byla poškozena při francouzském a pruském bombardování Prahy.

První opat

Prvním strahovským opatem byl Gezo, kterého si bratři zvolili svobodnou volbou. Opatem byl asi šest let. Strahovský klášter spravoval v letech 1143–1149. Pocházel ze vznešeného německého rodu a působil jako kanovník při metropolitním chrámě v Kolíně nad Rýnem. V té době to byl muž bohatý a rozmařilý. O jeho obrácení

¹⁶¹ Viz. příloha VI.

¹⁶² VLČEK 2000b, 119.

K takovým příležitostem nechal zhotovit v r. 1727 opat Hermann skleněnou rakev s čalouněním.

¹⁶³ Viz. příloha VII.

¹⁶⁴ Viz. příloha VIII.

„*Wladislao II./potentissimo Regni Czechici leoni / gloriosissimo Regi Poli Bohemici Soli / episcopolibus Henrici et Johannis Anno 1139 / Antelucanis Basilicae et canonice / Sionae / Serenissimus Anno 1140. Foundationis / diem et Norbertinae lucis candorem / allabentem e vicinia Germania Meridiantem A“ 1143. Steinfeldensi / polonia plene inuidenti / FVnebrloCCIDVo Vespera Moeroris sVI InsIgne. Slon.“*

píše Jarloch ve své kronice. Prý se mu jedné noci zdál sen o jeho spolubratrech, před kterými stanul jakýsi muž hrozného vzezření a metlou všechny postupně udeřil do hlavy. Gezo se ale jeho ráně uhnul a v tom se probudil. Po tomto snu se pak stalo to, že tito všichni spolubratři po krátké době zemřeli. Gezo ze strachu uprchl a uchýlil se do kláštera v německém Steinfeldu, kde vstoupil do premonstrátského řádu a žil zde spravedlivě dle řehole sv. Augustina.¹⁶⁵

Na Strahov přišel v roce 1143 a za jeho opatování si Strahov získal dobrou pověst, a tak mnoho synů ze šlechtických rodů vstupovalo do tohoto kláštera. Během jeho opatování byl také založen sesterský klášter v Doksanech.

5.2 Doksany

Již od počátku vzniku premonstrátského řádu se setkáváme se společenstvím bratří a sester. Životopisy hovoří o sestře Ricovére a Ágnes, které přišly do Prémontré, aby žily ideály svatého Norberta. Jejich hlavní rolí bylo pohostinství a ošetřování nemocných. Později s nárůstem přichozích žen vznikaly samostatné sesterské komunity. Časem se pak oddělily od mužských klášterů a vznikly tak typicky ženské kanonie. Stále však zůstávala vazba na mužské komunity. Sestry přejaly prvky kanovníckého života tj. společenství, chórová modlitba, služba potřebným, ale zachovávaly si více charakter kontemplativní. Praxe dvojitých klášterů se ustálila spíše na duchovní a praktické rovině, než na samotném soužití v místě. Nejinak tomu bylo i u nás.¹⁶⁶

První ženská kanonie v Čechách vznikla v letech 1144–1145 v Doksanech, kam byly povolány sestry z Dünnwaldu v diecézi Kolín nad Rýnem.

Kanonie vznikla v těsné souvislosti se založením mužského konventu na Strahově a jako jeho dceřinný klášter byla podřízena strahovským opatům. Příklad takového založení si strahovští premonstráti vzali pravděpodobně z mateřského kláštera ve Steinfeldu, což je doloženo v zakládací listině strahovské. V té se totiž říká, že se provádí darování bratřím a sestrám sloužícím Bohu, Panně Marii a svatému Augustinovi.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Jarloch, FRB II., 486–487.

¹⁶⁶ KRINGS 2003, 78.

¹⁶⁷ CDB I., č. 156, 160–161.

„(...) *pia matre clericorum, monialium et omnium orphanorum, dedit pro remedio anime sue fratribus et sororibus famulantibus deo et sancte dei generici sanctoque Augustino (...).*“

Zakladateli kláštera v Doksanech byli kníže Vladislav II. a jeho žena Gertruda Babenberská, která byla hlavní iniciátorkou vzniku tohoto kláštera. Zakládací listina se nedochovala. Pravděpodobně shořela při mohutném požáru v roce 1200.

O následujícím velmi bohatém nadání doksanského kláštera se dovídáme také z listiny krále Přemysla Otakara I. z roku 1226, kde je vyjmenováno celkem 36 vesnic a další pozemky, které klášteru věnovali bohatí šlechtici. K doksanským donátorům patřili kromě jiných také biskup Jindřich Zdík, biskup Daniel I., biskup a český kníže Jindřich Břetislav, kníže Bedřich a král Přemysl Otakar I.¹⁶⁸

Majetek kláštera se rozmnožil rovněž tím, že šlechtické dívky přinášely své věno a jednotliví probošti postupně přikupovali další statky.

V polovině dvanáctého století konvent již zcela jistě fungoval, neboť kronikář Vincencius zaznamenal, že po smrti Gertrudy poslal kníže Vladislav II. svého syna Vojtěcha do strahovského kláštera a svou dceru Anežku právě do doksanského kláštera. Zde pobyla až do svých šestnácti let.¹⁶⁹ Bylo totiž zvykem, aby dcery z královské rodiny a z předních domácích šlechtických rodů vstupovaly do klášterů na výchovu.

Do doksanského kláštera byla na výchovu dána také nejmladší dcera krále Přemysla Otakara I., nyní svatá Anežka Česká.

První představenou kláštera byla Ida, snad příbuzná krále Vladislava. Karel Čermák pak vyjmenovává prvních devět dívek, které ihned vstoupily do kláštera.¹⁷⁰

Další převorkou v Doksanech se stala Alžběta, dcera knížete Jindřicha a sestra biskupa Jindřicha Břetislava. Aby mohl být klášter dostavěn, věnovala mu 80 hřiven stříbra, dvě vsi a mnohé stříbrné náčiní. Další převorkou se stala její sestra Markéta.¹⁷¹

První stavby

Ze středověkých budov konventu dodnes existuje románská konventní bazilika, která se dochovala v podobě z 12. století.

Podle konventní tradice mělo již rok po položení základního kamene dojít k vysvěcení kanonie pražským biskupem Otou, za asistence biskupa Jindřicha Zdíka. Pokud je tento

¹⁶⁸ CDB II., č. 286, 284.

¹⁶⁹ Vincencius, FRB II., 420.

¹⁷⁰ ČERMÁK 1877, 132.

Byly to tyto panny: Sezima, Markéta, Dobroslava, Hedvika, Pomoslava, Útěcha, Pomoslava mladší a dvě laické sestry Ladislava a Lidmila.

Jména těchto panen čerpal Čermák z rukopisu *Liber I. Annalium Doxanae*, ab Anno 1144 usq. ad Annum 1600, P. Urbanus Voita, sign. DC II 3, 9.

¹⁷¹ NOVOTNÝ 1913, 982.

údaj pravdivý, nemohlo ovšem jít o svěcení baziliky. Její závěr byl pravděpodobně dokončen až v letech 1185–86. Ve stejné době bylo také dokončeno obvodové zdivo lodi až k západním věžím.¹⁷²

Konventní budovy byly umístěny na jižní straně baziliky, což dokládá dochovaný portál v západní zdi jižního ramene transeptu, kterým se vstupovalo do ambitů.

Podobu konventních budov neznáme, neboť byly silně poničeny při mohutném požáru v roce 1200. Jediné co zůstalo, byl chrám, ale tomu shořela střecha. Pravděpodobně, jak jsem se již zmínila, byla při tomto požáru zničena i zakládací listina, která visela naproti kněžskému chóru.

O těchto událostech se dovídáme pouze z výše uvedené listiny Přemysla Otakara I. z roku 1226, ve které kromě jiného uvádí, že obnova poničeného kláštera bude dotována z královských důchodů.¹⁷³

K dalšímu poškození konventu došlo po smrti Přemysla Otakara II. a také v době husitské. Větší opravy proběhly až na konci patnáctého a počátkem šestnáctého století.

K opětovnému vysvěcení kostela došlo v roce 1522 a nadále postupovala výstavba kostela i dalších budov. Chrám byl prodloužen a vznikly boční kaple. Během třicetileté války došlo k několikerému vydrancování.

Doksanská bazilika

Románská stavba baziliky byla provedena ve třech etapách a i když později docházelo ke značným přestavbám, lze si udělat představu o její podobě jak z dochovaných vnějších částí, tak i z vnitřních.

Jedná se o trojlodní baziliku s transeptem, ukončeným na jihu a severu apsidami. Apsidy připojené k příčné lodi se v Čechách objevily poprvé. Na východní straně transeptu přiléhá dvojice kaplí, které jsou ukončeny také apsidami, což se u nás objevuje rovněž poprvé. Tyto boční kaple si uchovaly téměř neporušenou románskou podobu, ale nad transeptem je již barokní kopule. A podobně se zde poprvé objevily i členité pilíře v hlavní lodi. Vnější stěny byly spjaty slepými arkádami na podložkách.

¹⁷² VLČEK Pavel, SOMMER Petr: Doksany. In: Encyklopedie českých klášterů. LIBRI, Praha 1997, 212–215.

¹⁷³ CDB II., č. 286, 280–287.

Ostění oken byla vybavena bohatou profilací a také se dochoval náročně řešený vstupní portál.¹⁷⁴

Výrazná příčná loď kostela s apsidami svědčí o vlivu italské architektury. Stavba západní části doksanské baziliky spadá až do dalšího období, tedy do let 1185–1197. Bylo to za života knížete a biskupa Jindřicha Břetislava, který měl velký zájem na této stavbě, neboť zde byla pohřbena jeho matka. Později zde spočinul i on sám, jak jsem se zmínila výše. V západní části baziliky se projevila více architektura oblasti západní a také francké.¹⁷⁵

Existenci chóru v polovině osmdesátých let 12. století dokládá zpráva o pohřbu českého knížete a pražského biskupa Jindřicha Břetislava († 15. června 1197), jehož tělo bylo ještě téhož roku uloženo do hrobu v doksanském chóru vedle matky Markéty.¹⁷⁶ Ta, jak víme, byla po smrti již v roce 1186.¹⁷⁷ Pokud nebylo její tělo později přeneseno z místa provizorního pohřbu, musela být uložena již v dokončeném chóru. Původní románská podoba chóru se nedochovala.

Jakým způsobem byla zaklenuta stavba kostela, není zřejmé. Z románské doby je dochována severní věž téměř v celé původní výšce, jižní věž jen do úrovně prvního patra.

Dále se dochovala „sloupová krypta“ v západní části baziliky. Tento prostor pod kůrem řeholnic je nepřesně označován jako krypta.¹⁷⁸ Prostor byl vybudován v dispozici pětিলodní se čtyřmi řadami sloupků s hlavicemi a s válcovitými, polygonálními a zdvojenými dříky.¹⁷⁹ Přes puristickou úpravu z konce devatenáctého století, kdy zde byla zřízena hrobka Lexů z Aehrenthalu, zůstává tento prostor pod bazilikou jedním z nejpůsobivějších míst klášterního komplexu.

Nad „kryptou“ je umístěn kůr, kde se původně nalézala empora konventu sester premonstrátek, na kterou se vstupovalo schodištěm ve zdi. To, že tato empora existovala již od samého počátku konventu, dokládá zmínka kronikáře Jarlocha, která se sice

¹⁷⁴ MERHAUTOVÁ Anežka: Raně středověká architektura v Čechách. Academia, Praha 1971, 35. Viz. příloha IX.

¹⁷⁵ Srov. tamtéž, 116.

¹⁷⁶ Jarloch, FRB II., 513.

„*Cuius corpus Doczan est deportatum et iuxta matrem suam officiosissime sepultum.*“

¹⁷⁷ CDB I., č. 313, 286.

„*(...) et pro anima matris mée, ducisse scilicet Margarete (...).*“

¹⁷⁸ KUCHAROVÁ Hedvika / ŠTURC Libor: Klášter premonstrátek v Doksanech. In: František Preiss. Restauraované sochy z klášterního kostela Narození Panny Marie v Doksanech. Národní galerie 2005, 9.

¹⁷⁹ VLČEK /SOMMER 1997, 212–215. Viz. příloha X.

vztahuje na klášter sester v Louňovicích v souvislosti s úmrtím opata Gotšalka, ale je pravděpodobné, že se musely stejným způsobem bránit kontaktu s laickým světem také doksanské sestry. A k tomu právě sloužila oddělená tribuna.¹⁸⁰

Takovéto tribuny jsou typickým znakem ženských klášterních kostelů po celý středověk. Jejich posláním bylo izolovat sestry od mužů přítomných v parteru kostela. Tribuna byla většinou podklenuta bezžebernými křížovými klenbami oddělenými pasy a podepřenými sloupy a mohutnými křížovými pilíři. Tato část byla většinou bohatě zdobena.¹⁸¹

První probošt

O hmotné záležitosti a o duchovní správu se staral mužský konvent ze Strahova, ze kterého byli do Doksán dosazováni jednotliví probošti.

Prvním proboštem se stal v roce 1144 Heribald (Albert, Adalbert), který přišel spolu s bratry ze Steinfeldu, a to nejprve na Strahov, odkud byl záhy povolán do Doksán.¹⁸² Do téhož roku je datováno položení základního kamene ke stavbě chrámu Narození Panny Marie.

Albert byl podle Vincencia muž čestný a schopný, který spravoval doksanský klášter dvaatřicet let a pět měsíců.¹⁸³ Za klášterní majetek byl odpovědný strahovskému opatovi. Je uváděn na všech listinách týkajících se majetkových změn.

V době jeho zdejšího působení zemřela kněžna Gertruda, která byla původně pohřbena na Strahově, ale dva roky poté byly její ostatky převezeny do Doksán. Dodnes není místo jejího spočinutí známo.

Po smrti druhého strahovského opata Erlebolda v roce 1175 povolali doksanského probošta Alberta na Strahov a zvolili ho opatem.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Jarloch, FRB II., 504.

¹⁸¹ MERHAUTOVÁ Anežka: Románská architektura v Čechách. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, 45–73.

¹⁸² ŽÁK 1900a, 24.

¹⁸³ Letopis Vincenciův a Jarlochův 1957, 122.

¹⁸⁴ Jarloch, FRB II., 470.

„Eodem anno (1175) mortuus est Erleboldus, abbas montis Syon, vir venerabilis vite, cui successit prepositus de Doczan, Adalbertus nomine, vir valde probus et idoneus, (...).“

5.3 Litomyšl

Významný kostel Panny Marie na knížecím hradišti v Litomyšli, který byl zamýšlen jako farní, založil během své vlády kníže Břetislav II., který vládl v letech 1092–1100 a byl velkým zastáncem křesťanství. Tento kostel obdařil hojnými důchody.

Otázce založení litomyšlského kláštera se podrobně věnuje Václav Novotný ve svých dějinách a zdůrazňuje, že listina krále Vladislava II. z 20. ledna 1167 je falzum, proto ji také vydavatel Gustav Friedrich zařadil mezi „spuria“.¹⁸⁵

Ve zmíněné listině je uváděn jako zakladatel kníže Břetislav. Gelasius Dobner upřesňuje, že jde o Břetislava II., a z toho je tedy zřejmé, že nešlo o premonstrátský klášter, neboť v té době ještě premonstrátský řád neexistoval. Novotný také podotýká, že pokud by šlo o změnu řehole, určitě by se o tom zmínil Jarloch ve své kronice.¹⁸⁶

Proto se Dobner i Novotný shodují v názoru, že Břetislav II. založil v Litomyšli farní, poměrně velký a významný kostel, který později, až po vzniku premonstrátského konventu, změnil svou funkci a přešel na nový reformní premonstrátský řád, neboť jemu byli panovníci velice nakloněni.¹⁸⁷

Klášter v Litomyšli vznikl jako dceřinný klášter Strahova a byl také osazen strahovskými řeholníky. A protože stál na kopci, v místech dnešního zámku, a místo nápadně připomínalo horu Olivetskou v Palestině, byl klášter podle Jindřicha Zdíka pojmenován Mons Olivetus.¹⁸⁸

Založení premonstrátské kanonie u kostela Panny Marie v Litomyšli bývá kladeno do roku 1141, a to na základě Vincenciovy zmínky. U Jarlocha a u Pulkavy ale nenacházíme žádné konkrétní datum.¹⁸⁹ A jelikož prameny uvádějí jako zakladatele nového kláštera Jindřicha Zdíka a Vladislava II., je nutno s určitostí klást jeho vznik před rok 1150. Pravděpodobně to bylo v roce 1145.¹⁹⁰

Král Vladislav II. se Zdíkovým záměrem založit v Litomyšli klášter souhlasil a novou fundaci nejen že schválil, ale nadal ji i hojným majetkem statků a pozemků. Pozadu

¹⁸⁵ CDB I., č. 399, 411.

¹⁸⁶ Jarloch, FRB II., 491.

O změně řehole se Jarloch zmiňuje u kláštera v Hradisku u Olomouce, kde bylo benediktinské opatství „*obnoveno*“ řádem premonstrátů.

¹⁸⁷ NOVOTNÝ 1913, 383.

¹⁸⁸ Vincencius, FRB II., 410 a 491.

¹⁸⁹ Vincencius, FRB II., 410 a tamtéž Jarloch, 467 a 491.

¹⁹⁰ DOLISTA 1950, 41.

nezůstala ani jeho žena Gertruda, biskup Jindřich Zdík a také kníže Otto III. Olomoucký a jiní. Tato bohatá nadání a veškerý majetek potvrdil klášteřu dne 8. června 1145 papež Eugenius III. a zároveň vzal litomyšlskou kanonii pod svou ochranu.¹⁹¹

Další hojně darování klášterních statků potvrdil znovu v roce 1167 král Vladislav II. zvláštním diplomem a litomyšlský klášter vzal pod svou ochranu. Listina byla vydána v Praze dne 20. ledna 1167 a byla podepsána kancléřem a proboštem vyšehradským, Gervasiem.¹⁹²

Románská bazilika

Premonstrátská kanonie stála v místech dnešního renesančního zámku.¹⁹³ Od roku 1959 zde byl prováděn soustavný archeologický průzkum.

V jihozápadním výběžku zámecké zahrady stál pravděpodobně kostel sv. Klimenta z konce 9. století. V západní části prvního nádvoří zámku a v přilehlé zahradě byla prozkoumána a odkryta stavba. Byla to trojlodní románská bazilika Panny Marie pravděpodobně z konce jedenáctého a ze začátku dvanáctého století bez dvouvěžového západního průčelí. Na východě byla ukončena kvadratickým chórem s apsidou a postranními půlkruhovými apsidami, které se k postranním lodím pojily přímo. Boční lodi a východní závěr byly snad již tehdy klenuty, hlavní loď byla plochostropá, klenby se nacházely také v apsidách.¹⁹⁴

Vnitřek baziliky byl dělen čtyřmi dvojicemi pilířů, které byly směrem do hlavní lodi bohatě členěny. Západní průčelní část byla pravděpodobně připojena dodatečně v době, kdy kostel patřil již premonstrátům.¹⁹⁵

Presbyterium bylo situováno mezi dnešní jihozápadní roh zámku a bránu pivovaru. Loď baziliky zasahovala do prostoru zámecké zahrady. V místech západního průčelí se dochovalo málo z původní stavby a tak nelze s jistotou říci, zda šlo o dvouvěžové průčelí anebo zda se zde vyskytoval pouze pravoúhlý závěr.¹⁹⁶

Mohutné průčelí se dvěma věžemi bylo vystavěno až díky premonstrátům ve třetí čtvrtině 12. století. A jelikož takto koncipované západní průčelí bylo typicky premonstrátské, lze se domnívat, že zde byla i západní empora.

¹⁹¹ RBM I., č. 255, 114.

¹⁹² RBM I., č. 319, 138.

¹⁹³ Viz. příloha XI.

¹⁹⁴ Viz. příloha XII.

¹⁹⁵ MERHAUTOVÁ 1971, 161.

¹⁹⁶ VLČEK Pavel, SOMMER Petr, FOLTÝN Dušan: Litomyšl. In: Encyklopedie českých klášterů. LIBRI, Praha 1997, 345–346.

Hlavní vstup s ústupkovým portálem a s polosloupky s patkami se nacházel na západní straně baziliky Panny Marie.

K dalšímu rozšíření baziliky pak došlo na konci 13. století za opata Oldřicha a dále na počátku čtrnáctého století ještě k její mohutné přestavbě.

Budovy kanonie stály jižně od baziliky a starý palác, přesněji obydlí kapituly, stálo jihovýchodně.¹⁹⁷

Zatímco působení benediktinského řádu v Litomyšli nelze doložit žádným listinným materiálem, tak působení premonstrátského řádu nejen v Litomyšli, ale i v širokém okolí lze doložit několika listinami. Jednou z nich je např. listina českého krále Přemysla Otakara I. z roku 1226, kterou osvobodil premonstrátský klášter a jeho poddané od placení pokuty zvané „hlava“ za nevpátrané hrdelní zločiny.¹⁹⁸

Dalším dokladem je listina papeže Klementa V., kterou vydal dne 23. května 1306 v Bordeaux, v prvním roce svého pontifikátu. Touto listinou potvrdil premonstrátskému řádu a klášteru Panny Marie v Litomyšli svobody a nadání svých předchůdců, jakož i všechna nadání a exempce světských osob, především panovníků.¹⁹⁹

První opat

Prvním opatem byl zvolen Jan I. Z února roku 1145 je dochována listina, ve které Ota, vévoda olomoucký, uděluje hojné pozemky na Moravě Janu, opatovi litomyšlského kláštera řádu premonstrátů a jeho bratřím.²⁰⁰

Jan přišel s první kolonií premonstrátů ze Strahova. Byl to člověk moudrý, ke všem lidem štědrý, přívětivý a dobrotivý. Po dvanáctiletém působení v Litomyšli byl v roce 1157 povolán na biskupství olomoucké. A aby byla jeho volba platná, odešel spolu s pražským biskupem Danielem do Würzburgu, kde obdržel císařskou investituru. Poté se odebrali do Mohuče, kde byl Jan ještě téhož roku vysvěcen mohušským

¹⁹⁷ POCHE Emanuel a kol.: Umělecké památky Čech II. Academia, Praha 1978, 290-300.

¹⁹⁸ RBM I., č. 706, 328.

¹⁹⁹ RBM II., č. 2090, 903.

V listině papeže Klementa V. čteme: „*Datum Burdegalio, X. kal. Junii, pontificatus nostri anno primo.*“ Dáno v Bordeaux, desátých kalend červnových (tj. 23. května), pontifikátu našeho roku prvního. Víme-li, že Kliment V. byl (dle chronologických tabulek) papežem od 5. 6. 1305 do 20. 4. 1314, pak vzhledem k prvnímu roku jeho pontifikátu byla zmíněná listina vydána skutečně v roce 1306.

²⁰⁰ RBM I., č. 251, 112.

arcibiskupem Arnoldem na biskupa. Po návratu se ihned ujal olomouckého biskupství a moudře jej spravoval až do své smrti.²⁰¹

Zemřel 18. února 1172 a byl pochován v klášteře Hradišťském.

Litomyšlské biskupství

Dne 30. dubna 1344 bylo papežem Klementem VI. založeno v Litomyšli biskupství a konventní kostel byl povýšen na biskupskou katedrálu Panny Marie. Biskupství bylo zřízeno bullou *Ex supernae providentia maiestatis* jako sufragánní biskupství pražského arcibiskupství.²⁰² Litomyšlská kanonie se tak změnila v biskupskou katedrální kapitolu a Litomyšl byla povýšena na město. Biskupství dostalo statky zrušeného premonstrátského kláštera, z jehož konventu by zřízen kapitulní sbor, který čítal 28 kanovníků. Sbor se doplňoval z ostatních zbylých řeholníků, dokud nevymřeli. V jejich čele byl kustos, převor a scholastik. Biskup byl povinný dvakrát do roka dojíždět na synodu do Prahy.

Prvním biskupem se stal Jan I., zvaný Loucký, opat premonstrátského kláštera v Louce. Jan se těšil přízni dvora krále Jana Lucemburského a jeho syna. Biskupské svěcení přijal z rukou pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic v pražské katedrále svatého Víta. Z počátku musel řešit nepříjemné a vleklé spory, které se týkaly rozdělení dosavadního klášterního majetku na mensu biskupskou a na mensu kanovnickou.

Litomyšlské biskupství bylo svým způsobem ojedinelou institucí, protože bylo zpočátku zcela premonstrátské. Také někteří další biskupové byli premonstráty.

Hranice nové diecéze byly definitivně vymezeny až v roce 1350.²⁰³

Když v roce 1421 obsadili Litomyšl husité, podařilo se biskupovi a celé kapitule uprchnout. Jako konvent se usadili na faře u kostela sv. Jiljí ve Svitavách, kde zřídili převorství. Bazilika Panny Marie byla pobořena a v roce 1460 vyhořela.

5.4 Želiv

Želivský klášter byl pravděpodobně založen v roce 1139 knížetem Soběslavem I. a jeho chotí Adlétou na ostrohu, který byl obtékán ze dvou stran řekami Želivkou

²⁰¹ Vincencius, FRB II., 426.

²⁰² Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) VII., č. 542, 392–394.

²⁰³ BUBEN Milan Michael: Jan I., řečený Loucký, O.Praem. In: Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, Praha 2000, 129–130.

a Trnávku. Kníže prý v tamějších hlubokých lesích zabloudil a učinil slib, že pokud vyvázne životem, založí v těch místech klášter benediktinského řádu.

K založení kláštera opravdu došlo, ale až v roce 1144, kdy kníže Vladislav II. daroval statek Želiv pražskému biskupovi Otovi.²⁰⁴

Záhy zde vzniká klášter, do kterého byli uvedeni benediktini ze Sázavy a v jejichž čele stanul Reginard Métský.²⁰⁵

První kostel zasvěcený sv. Petrovi byl pravděpodobně vybudován na výše zmíněném ostrohu. Stával na místě nynějšího jednolodního románského hřbitovního chrámu sv. Petra a Pavla s pravoúhlým presbytářem.

Jarloch k založení kostela uvádí toto:

„Známo jest všem obyvatelům Čech, že Želivského kostela prvním zakladatelem byl jakýsi opat, Reinard zvaný, černého řádu vyznavač, který v hustý přišed les a z hvozdu zdělav role, kostel tam postavil ke cti bl. Petra apoštola (...).“²⁰⁶

Téměř současně začal vznikat konventní chrám Panny Marie se dvěma apsidami, se čtyřmi oltáři a s dalšími konventními budovami, jak uvádí kronikář Jarloch. Kostel svatého Petra a konventní chrám Panny Marie, u kterého byla dokončena pouze východní část, byly vysvěceny v roce 1148 biskupem Otou, ten ještě téhož roku umírá.²⁰⁷

Anna Kernbach nastiňuje dvě verze o osazení želivského kláštera premonstráty.²⁰⁸ Jednu zmínku nacházíme v kronice neznámého sázavského mnicha. Ta se vztahuje k vyprávění z roku 1162, kdy se stal Reginard z Met sázavským opatem. Mnich sázavský zde uvádí, že ještě jako želivského opata ho prý jistí zlí lidé očernili u pražského biskupa Daniela I., který ho bez řádného soudu a s celým konventem vypudil z kláštera, a dále se zmiňuje o tom, že šlo pravděpodobně o pouhou záminku. Mnich sázavský uvádí, že biskup Daniel, muž obrovského rozhledu, by určitě neopominul všechny náležité právní postupy obvyklé pro tyto případy, takže hlavním důvodem jejich vypuzení bylo uvedení nového premonstrátského řádu do Želiva. Dále

²⁰⁴ CDB I., č. 157, 162.

²⁰⁵ VLČEK Pavel, SOMMER Petr, FOLTÝN Dušan: Želiv. In: Encyklopedie českých klášterů. LIBRI, Praha 1997, 703–709.

²⁰⁶ Jarloch, FRB II., 487.

„Notum est omnibus in Bohemia commorantibus, quod Siloensis ecclesiae primus constructor erat quidam abbas Reinardus nomine, nigri ordinis professor, qui condensam aggressus silvam et de nemore faciens campos, ecclesiam ibi construxit in honore beati Petri apostoli satis habilem (...).“

²⁰⁷ Jarloch, FRB II., 487.

²⁰⁸ KERNBACH 2010, 171–172.

zde uvádí, že Reginard spravoval klášter velmi dobře, mnohé budovy nechal vystavět a zvelebit, přesto ale proti němu povstali někteří lidé.

Mnich sázavský o vypuzení komunity doslova píše:

„(...) povstali někteří ničemní lidé proti tomuto opatovi (Reginardovi), muži ctihodnému, a co si jen mohli zlého o něm vymyslet, neostýchali se častým a neslušným donášením namlouvatí do uší biskupových (...). Ihned byl ctihodný muž Reginard bez kanonického slyšení, neusvědčen od žalobců ani od právních svědků, a aniž se přiznal k vině mu přičítané, zbaven hodnosti opatské a vypuzen z kláštera s veškerým jemu milým sborem.“²⁰⁹

A tak opat Reginard a jeho spolubratři museli Želiv opustit a vrátit se do svého kláštera na Sázavu.

Naopak podle Jarlocha vypudil želivské benediktiny pražský biskup Daniel I. kvůli pomluvám, které o nich kolovaly, a až teprve poté se rozhodl osadit klášter znovu a povolal sem premonstráty ze Steinfeldu, po vzoru Strahova.²¹⁰ Biskup Daniel I. byl totiž premonstrátům velmi nakloněn a pod vlivem emancipačních snah církve a také z titulu biskupských zakladatelských práv Želiv benediktinům odňal.

Poté vyslal poselství do Steinfeldu v Porýní a žádal probošta Eberwina, aby odtud poslal konvent s opatem na uvolněné místo v Želivě. O vypuzení benediktinů pomlčel. Probošt mu vyhověl, a tak byli záhy vybráni bratři a nový opat. Volba padla nejprve na převora Adolfa. Ten ale raději volil kázeňské potrestání, než aby přijal tak velké břímě, které se mu zdálo být nad jeho síly. Poté se všichni obrátili na Gotšalka, na toho Gotšalka, který několik let před tím zakládal premonstrátskou kanonii na Strahově. S poslušností a pokorou sobě vlastní vzal na sebe tento přetěžký úkol a krátce po svém zvolení želivským opatem se vydal s několika dalšími bratry ze Steinfeldu do Čech.²¹¹

Nejprve se dostali do Prahy na Strahov. Zde pobýli nějakou dobu, a když se dověděli, že jejich nové místo ještě není uprázdněno, ale že je třeba původní konvent z Želiva vypudit, velmi je to zasáhlo. Biskup Daniel jim ale řekl toto:

„Nevypuzují se kvůli vám, nýbrž pro pých svůj, neboť, i kdyby vás nebylo, chtěl bych raději, aby tam vlci vili, než oni bydleli.“²¹²

²⁰⁹ Mnich sázavský, FRB II., 268–269.

„(...) insurrexerunt quidam viri iniquitatis contra eundem abbatem, virum venerandum, et quaecunque criminosa de ipso potuerunt confingere, auribus pontificis crebra et importuna delatione veriti non sunt inculcare(...). Vir itaque venerabilis Regnardus sine canonica audientia, nec accusatoribus seu testibus legitimit convictus, vel confessus de obiectione criminis abbatiae privatatur honore, reicitur de monasterio cum universa sibi dilecta congregatione.“

²¹⁰ KERNBACH 2010, 171–172.

²¹¹ Jarloch, FRB II., 488.

²¹² Jarloch, FRB II., 489.

Touto větou Jarloch dodává celé záležitosti na věrohodnosti a říká, že není na něm, aby posuzoval, zda biskup jednal správně či nikoli. Biskup má přeci od dob převedení hradu Podivína na olomouckého biskupa nad želivským újezdem patronátní právo a může si s ním dělat, co chce.²¹³

Jindřich Zdík, velký obdivovatel premonstrátů, nazval Želiv „Siloe“, neboť mu místo svou podobou připomínalo podobné místo ve Svaté zemi s pramenem Siloa.

Nový konvent přišel do Želiva v roce 1149 do nezajištěného a zcela prázdného kláštera. Od počátku tak bratři strádali hladem, nouzí a nedostatkem všeho a byli odkázáni pouze na almužny věřících. Ani biskup Daniel, který je sem uvedl, jim už žádnou podporu neprokázal. Když se o jejich chudobě dozvěděl olomoucký biskup Jindřich Zdík od bratří, které k němu poslal opat Gotšalk, ihned se postaral o zlepšení jejich situace a několikrát do Želiva poslal vše potřebné.²¹⁴

Zdík byl rovněž povzbuzován svým generálním opatem Hugonem, aby zajistil větší péči pro Želiv také od biskupa Daniela a knížete Vladislava. Tak máme jasný doklad o propojenosti klášterů s generální kapitulou.²¹⁵

Zdík však záhy zemřel a konvent se musel postarat sám o sebe. Na jeho upomínku ustanovil opat Gotšalk svým bratřím výroční přisluhování v den jeho úmrtí.

V čele s opatem Gotšalkem, který spravoval želivský klášter více než třicet pět let, se tato premonstrátská kanonie brzy stala jednou z nejvýznamnějších komunit v Čechách.

Premonstrátům byl nakloněn také král Vladislav II., který nově uvedený želivský konvent schválil a potvrdil jim statky, které původně dal Soběslav benediktinům.²¹⁶

Románská bazilika

To, že byl Želiv významný, víme. Stejně tak jeho významu určitě odpovídala jeho stavební podoba, ale dodnes se toho o velikosti a umístění staveb moc nedochovalo.

Díky nedávnému archeologickému výzkumu bylo možné potvrdit, že románský konventní kostel stával v místech dnešního chrámu.

„Non propter vos, inquit, eiiciuntur, sed propter excessus suos, cum etiam, si vos non essetis, mallet potius ibi lupos ullulare, quam tales habitare.“

²¹³ Jarloch, FRB II., 489.

²¹⁴ Jarloch, FRB II., 490.

²¹⁵ CDB I., č. 164, 169–170.

²¹⁶ ČERMÁK 1877, 206.

Co se týká klauzury, tak dle místní tradice vždy stávala na jih od chrámu. Avšak dnešní budova konventu stojí na sever od něj. A jak uvádí Petr Sommer a Pavel Vlček, lze z archeologického výzkumu vyvodit: „(...), že když se našly románské i gotické stavební prvky severně od kostela a současně s ohledem na jejich charakter, lze tuto konventní tradici zpochybnit a připustit tak možnost, že i nejstarší konventní stavení stávalo severně od kostela.“²¹⁷

Románská chrámová stavba byla bazilikou a byla širší než dnešní kostelní budova. To dosvědčuje odkrytá apsida severní postranní lodí a jižní obvodová zeď. Jakou délku měla románská bazilika, není zřejmé. Konventní stavba byla pravděpodobně dokončena před rokem 1184, tedy ještě před smrtí opata Gotšalka.²¹⁸

Blíže se o konventu zmiňuje Jarloch ve své kronice, který jako mladý chlapec žil od roku 1177 až do smrti opata v jeho blízkosti. Byl také jeho kaplanem.²¹⁹ V kronice uvádí, že již tehdy měl konvent kalefaktorium, lázeň a mnišskou místnost zvanou stuba. Také zde byla prelatura nazývaná caminata. Proto je zřejmé, že kanonie byla dokončena. Jak moc se ale navázalo na původní stavby z období benediktinského opata Reginarda, není jasné. Dále se našly základy rozměrných kamenných pilířů a dalšího zdiva v současném rajském dvoře, tedy severně od románské baziliky, nepochybně svědčící o rozsáhlých klášterních objektech z konce 12. století.

Románský konvent vyhořel v polovině třináctého století a poté následovala gotická přestavba, která pozvolna změnila starý románský komplex. K dalšímu ničivému požáru došlo za opata Jindřicha II. v roce 1375 a jako většina klášterů byl i ten želivský dvakrát vypleněn husity.

Roku 1226 vzal papež Honorius III. želivský klášter pod ochranu a potvrdil jeho statky. Obdobnou konfirmaci učinil 25. srpna 1233 král Václav I. a o několik let později i papež Urban IV., který zároveň potvrdil i ochranu kanonie Svatým stolcem.

První opat

Jak jsem se již zmínila výše, prvním opatem želivského kláštera se stal Golšalk. Detailně a s určitým subjektivním pohledem popisuje jeho život a působení v Želivě

²¹⁷ VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997b, 705.

²¹⁸ Srov. tamtéž, 703–709.

²¹⁹ Jarloch, FRB II., 484.

„Cuius ego vitam per singula non dici, sed pauca, que narro, partim relatione seniorum, qui eum ab initio noverant, partim ex ore ipsius cognovi, quedam etiam oculata fide perspexi, qui eram capellanus eius licet ultimus, sicut tempore ita etiam et vitae merito.“

jeho kaplan Jarloch ve své kronice.²²⁰ U opata Gotšalka působil téměř sedm let.²²¹ Gotšalk se narodil v roce 1116 v Kolíně nad Rýnem a pocházel ze vznešené rodiny. Jeho rodiče, otec Verner a matka Herka, ho dali na školy v Kolíně. Na svou dobu byl neobyčejně vzdělaný, a protože se chtěl stát lékařem, byl poslán na studia do Paříže. Ve svých dvaceti letech těžce onemocněl. Po svém uzdravení se zcela změnil a zatoužil stát se „lékařem duší“ a vstoupit do kláštera. V Kolíně se setkal se steinfeldským proboštem Eberwinem a jeho kanovníkem Jindřichem, který byl velmi učený a také vystudovaný lékař, který se zasloužil o založení louňovického kostela. Oba Gotšalka vyslechli a poté byl poslán do Steinfeldu, aby oblékl řeholní roucho. Zde strávil téměř třináct let a během této doby byl vybrán do čela komunity putující do Čech, aby osadila nový klášter na Strahově. Po splnění svého úkolu se vrátil zpět do Steinfeldu, odkud byl ve svých třiceti třech letech opět povolán do Čech, aby se stal opatem želivským.²²²

Počátky želivské komunity byly těžké, neboť zde benediktini nic nezanechali, ale opat Gotšalk se díky svým vlastnostem velice osvědčil a komunitu i klášter pozvedl. Svou poctivostí, oddaností a svatostí si získal mnohé příznivce, Jindřicha Zdíka nevyjímaje. Byl horlivý v modlitbách, často se postil, nejedl maso, nedostatečně se oblékal, spal většinou v kostele na medvědí kůži. K ostatním byl velmi shovívavý, na svých cestách si nedopřál ani pohodlí, ani velkého odpočinku.²²³

Gotšalk se snažil o rozšíření řádu zakládáním nových klášterů nejen v Čechách, ale i na Moravě a v Rakousku. O níže uvedené kláštery se pak sám pečlivě staral. Velice záhy tak vznikl ženský premonstrátský klášter v Louňovicích pod Blaníkem, který byl jakýmsi protějškem Želiva. Byl založen již v roce 1150, tedy rok po jeho příchodu do kláštera v Želivě.

Gotšalkovy snahy o rozšíření řádu podporoval také hrabě Oldřich z Perneggu, a tak s přispěním obou vznikly v Rakousku dva kláštery, jeden mužský a jeden ženský. Mužský klášter v Gerasu byl založen jako dceřinný klášter Želiva mezi lety 1153 až 1159 a byl osazen bratry ze Želiva. Ženský klášter v Perneggu byl založen pravděpodobně v roce 1155 jako dceřinný klášter louňovický, takže byl osazen sestrami

²²⁰ Jarloch, FRB II., 491–504.

²²¹ Jarloch, FRB II., 494.

„*Mansi apud eum puer septem fere annis ante obitum eius.*“

²²² Jarloch, FRB II., 484–485.

²²³ Jarloch, FRB II., 492–496.

z Louňovic. Prvním proboštem v Perneggu se stal Engelbert, který původně působil v Želivě.²²⁴

Opat Gotšalk zemřel po třiceti pěti letech opatování při své vizitaci sesterského kláštera v Louňovicích dne 11. února 1184 v kruhu několika svých bratří ze Želiva. Jeho tělesné pozůstatky byly se vši úctou přeneseny do Želiva a dne 23. února téhož roku byl opat Gotšalk pohřben pražským biskupem Jindřichem Břetislavem v opatském chrámu v Želivě.²²⁵

Za svůj svatý život je uctíván jako blahoslavený a jeho památka se slaví 19. února.

5.5 Louňovice

Po klášteře v Doksanech byla dále rozhojněna ženská linie také v Louňovicích pod Blaníkem, které jsou ve starších spisech uváděny jako Luňovice, Lunovice, Lenovice či Lounovice. V análech premonstrátských je můžeme hledat pod jménem „Lunavillis“ a klášter se nazývá „lunicense monasterium“ neboli „Luna“.²²⁶

Louňovický klášter patří mezi ty naše zaniklé české kláštery, o jejichž osudech se dochovalo nejméně zpráv. Klášter pravděpodobně neměl svého kronikáře, a pokud existovaly nějaké klášterní písemnosti, patrně byly zničeny při zániku kláštera na počátku husitských válek.

Nejstarší zprávy se nám dochovaly v Jarlochově kronice, ve které při popisu posledních dnů opata Gotšalka v Louňovicích připojil kronikář také některé zmínky o samotném klášteře. Několik dalších zpráv o zdejších řeholnicích a o proboštech je dochováno v Libri Confirmationum.²²⁷

Kromě listin vydaných klášteřem a listin na potvrzení louňovických farářů se dochovaly ještě dvě další. Tou první je listina z roku 1362, kterou se zdejší probošt a konvent sester premonstrátek zavazují dodat 300 strychů pšenice do Kouřimi, a to na svátek sv. Martina.²²⁸

²²⁴ BACKMUND Norbert O.Praem.: *Monasticon Praemonstratense*, Tomus I. Berlin 1983², Walter de Gruyter & Co., 352 a 371.

HLAVÁČEK Ivan 2003, 302–303.

²²⁵ ČERMÁK 1877, 208.

²²⁶ HUGO Carolus Ludovicus: *Sacri et Canonici Ordinis Praemonstratensis Annales*, Tomus II., Averbode 1999, col. 111–114.

²²⁷ *Libri Confirmationum ad Beneficia Ecclesiastica Pragensem*, Tomus 1-10. Francisci Antonii Tingl, (ed.) J. Emler, Praha 1868–1889.

²²⁸ Státní ústřední archiv v Praze, AČK, inv.č. 829; ve faksimilové edici AČK, díl IV/3, č. 832. Zkrácená verze je otištěna v RBM, sv. 7, č. 1221, 747.

Druhou je pak listina datovaná 1. června 1436, podle které se poslední probošt Jan zřekl úroku ze dvora Petřína u Soběslavi za 18 pražských kop.

Na založení kláštera se kromě opata Gotšalka podílel také již dříve zmíněný řeholní kanovník premonstrátského řádu a lékař Jindřich, muž prý učený, který zřejmě pocházel z Porýní. Byl kanovníkem steinfeldského probošta Eberwina a do Čech přišel se skupinou spolubratrů v čele s opatem Gotšalkem, aby osadili klášter v Želivě.²²⁹

Klášter tedy za svůj vznik neděkoval žádnému bohatému nadání, ani knížeti, ani žádnému mocnému feudálovi, takže se lze domnívat, že neoplýval žádným velkým majetkem. Jeho počátky byly nepochybně skromné, neboť byl založen řeholníkem a navíc cizincem. Je pravděpodobné, že první louňovické nadání vzniklo oddělením určité části majetku želivského kláštera. Lze právem předpokládat, že skromné možnosti zakladatelů stačily jen na vybudování konventu a domu, ve kterém pak bydlel převor kláštera.²³⁰

Jak jsem se zmínila v předešlé kapitole, tento klášter premonstrátek vznikl jako dceřinný klášter k Želivu v roce 1150. Konvent se usídlil v údolí říčky Blanice a podle kronikáře Jarlocha byl osazen sestrami z Dünnewaldu u Kolína nad Rýnem, které následovaly opata Gotšalka.

Jarloch ve své kronice píše:

*„(...) od počátku jeho příchodu sem do Čech šly za ním hodné a zbožné sestry z Dünnewaldu v kolínském diecézi s vyslanou stráží spolehlivých mužů, a ty umístil v Louňovicích, pečlivě je uzavřel a vzdělával ve veškerém učení.“*²³¹

K německým jeptiškám přibýly brzy i jeptišky domácího původu. U konventu záhy vznikla ves.²³²

Sestry žily klidně a pokojně, sloužice Bohu i lidem v posvátné samotě v Louňovicích téměř tři století. Mnohá dcera ze šlechtické rodiny vstoupila do zdejšího kláštera. Časem klášter získal i mnohé statky. Zde bych uvedla nejznámější město Domašín a dalších 18 vesnic, mezi nimi např. Lhotka, Milovanice, Želichov, Hrzín, Skryšov, Ratměřice, Předbořice, Křížov, Milotice, Vadčice aj.

²²⁹ Jarloch, FRB II., 484.

²³⁰ DOLISTA 1950, 43.

²³¹ Jarloch, FRB II., 496.

„(...) Sane a primordio adventus sui huc in Boemiam secutae fuerant eum de Doneuvalt, Coloniensis diocesis, sorores bonae atque religione cum deputanta custodia virorum bonorum, quas in Luneuic locavit, diligenter clausit et omni disciplina informavit.“

²³² Jarloch, FRB II., 496.

Ke zničení kláštera a celého konventu došlo v době husitských válek, kdy ho 23. srpna 1420 v předvečer sv. Bartoloměje přepadli táborité, jak uvádí ve své kronice Vavřinec z Březové. Klášter vyloupili, vypálili a zbořili. Sestry premonstrátky utekly na hrad Příběnice, ale v listopadu téhož roku byl hrad také dobyt tábority. Ti vše zničili a ukrytý louňovický poklad odnesli. Z této pohromy se louňovický klášter již nikdy nevzpamatoval.²³³

První budovy

Na základě velmi stručných písemných zpráv o podobě konventu lze konstatovat, že jádro kanonie s kostelem Panny Marie leželo v jižní části dnešních Louňovic, která se nazývá Obora. Celý konvent byl ohrazen klausurní zdí a byl oddělen od probošství. Je pravděpodobné, že probošství stávalo v místech dnešního jižního křídla louňovického zámku, tedy západně od konventu.

Jediným dochovaným stavebním prvkem, dodnes viditelným, je masivní zeď z lomového kamene, která je pozůstatkem klášterní stavby a nachází se v ulici Jana Žižky v bývalém čp. 19.²³⁴

Jako jiné středověké kláštery měl zřejmě i ten louňovický obytné budovy s rajským dvorem čtvercového tvaru pro řádové sestry a jejich ženské představenstvo.

Při kostele Panny Marie se rozkládal hřbitov, kde byly pohřbívány zemřelé členky řádu. U západní brány kanonie stával farní kostel sv. Václava, který je zřejmě totožný s dnešním, převážně gotickým farním chrámem Nanebevzetí Panny Marie. Kostel je zmiňován v letech 1355 a 1362.²³⁵ Presbytář farního kostela je gotický, ale byla pod ním identifikována starší zástavba a také předhusitské hroby.

Kolem zdí kláštera postupně vznikala a rozšiřovala se vlastní klášterní osada, ve které žili a pro klášter pracovali jeho poddaní.

Z archeologických výzkumů, které proběhly v letech 1955–1961 a pak v roce 1981, lze podle nepravidelností ve zdivu a v půdorysu usoudit, že jižní křídlo zámku může být také středověkého původu.

²³³ Vavřinec z Březové: Kronika husitská, 400 a 409.

²³⁴ Viz. příloha XIII.

²³⁵ VLČEK Pavel, SOMMER Petr, FOLTÝN Dušan: Louňovice. In: Encyklopedie českých klášterů. LIBRI, Praha 1997, 353.

Při archeologickém průzkumu byl odkryt půdorys velkého klášterního objektu, včetně keramických nálezů pocházejících z doby okolo 12.–15. století.²³⁶

Další zbytky středověkých staveb byly často zaznamenány zejména při přestavbách louňovických domů.²³⁷

Zde bych uvedla ty nejdůležitější:

- nález pod čp. 20 – zde bylo prozkoumáno středověké sklepení a v přilehlém dvoře základové zdivo jedné z klášterních budov. Byly nalezeny fragmenty nádob s radýlkovými nápisy Maria, Maria hilf, Got hilf
- na společném dvoře čp. 21 a 22 bylo nalezeno laické klášterní pohřebiště s mužskými, ženskými a dětskými kostrami
- v čp. 39 byl odkryt románský konventní objekt, který byl identifikován jako západní závěr konventního kostela Panny Marie. V jeho interiéru byly nalezeny dva hroby s kamennými schránami, pravděpodobně se tedy jednalo o pohřebiště sester premonstrátek. Východní závěr konventního kostela byl poničen při stavbě nové budovy
- jižně od chrámu byly nalezeny zbytky, které byly přiřazeny ke klausurnímu stavení, v jehož jižním křídle byl lokalizován refektář, což dosvědčovaly vrstvy potravinových zbytků

Z výše uvedeného vyplývá, že konvent byl s jistotou obklopen mnoha hospodářskými budovami. Byla zde například odkryta vápenná pec, zlatorudný mlýn a teplovzdušné topení, které svědčilo o jakési sušárně.²³⁸ Rovněž mlýny byly doloženy v písemných zprávách. Tak např. v roce 1397 je uváděn mlýn pod vsí Křížovem, který se stal místem loupežníků. Další mlýn byl lokalizován u Smršťova.²³⁹

První převor

I přesto, že měl konvent svého vlastního převora, zůstával hlavním představeným louňovického konventu Gotšalk jako otec-opat. V Louňovicích bylo totiž ještě v poslední čtvrtině 12. století pro probošta užíváno názvu „převor“. Ten zde ale neměl stejnou funkci jako převor v Doksanech, neboť mu byly podřizovány sestry a klášterní majetek. Tato výjimka se vztahovala na Louňovice a později i na Dolní

²³⁶ Výsledky tohoto výzkumu zpracoval ve své práci Pavel Radoměřský.
RADOMĚŘSKÝ Pavel: Nejstarší dějiny Louňovic pod Blaníkem. In: ČNM 133 (1964), 67–89.

²³⁷ Viz. příloha XIV.

²³⁸ Viz. příloha XV.

²³⁹ VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997c, 354.

Kounice na Moravě, protože oba tyto kláštery byly založeny za pomoci Želiva a opat Gotšalk si pravděpodobně vyhradil větší zasahování do správy majetku těchto klášterů. Z tohoto důvodu byl probošt označován jako převor.²⁴⁰

Kdo se stal prvním převorem, nevíme, přestože propojení mezi Louňovicemi a Želivem bylo mnohem těsnější, než u jiných premonstrátských klášterů. První známý „převor“, který byl uveden do Louňovic, se jmenoval Petr a pobýval zde v letech 1181–1183. Byl to muž učený, zbožný a klášter spravoval velmi dobře.

Díky velkému rozkvětu kláštera se podařilo otci-opatovi Gotšalkovi vyslat novou kolonii sester i do nově vzniklých klášterů. Stalo se tak pravděpodobně v roce 1155, kdy opat spolu s Oldřichem z Perneggu založili nový ženský klášter v Perneggu v dolním Rakousku. Ihned sem byly poslány louňovické sestry a Pernegg se tak stal jejich dceřinným klášteřem.²⁴¹

Další dceřinný klášter louňovických sester vznikl v roce 1183 v Dolních Kounicích na Moravě. Také sem opat Gotšalk vyslal sestry premonstrátky z Louňovic.

Jarloch o přesunu sester píše toto:

*„Svěřil pak je (sestry), jako všechno, co patřilo onomu místu, louňovickému převorovi panu Petrovi, kterého přeložil z louňovického převorství na převorství kounického kostela jakožto muže zajisté velmi schopného, učeného, čestného a mravného.“*²⁴²

Ačkoliv české ženské kláštery nebyly „podvojně“, jak tomu bylo v některých jiných zemích, nalézáme v každém ženském klášteře kromě probošta ještě další řeholníky, kteří tvořili malý mužský konvent. V jeho čele stál převor. Často se tento převor s proboštem uvádějí v listinách o majetkových změnách a někdy to působilo tak, že se jedná o klášter mužský, a nikoli ženský.²⁴³

Kolik řeholníků bylo při ženských klášteřích trvale, není v pramenech doloženo. Účelem pobytu většího počtu řeholníků bylo pravděpodobně konání slavnostnějších bohoslužeb v klášterním kostele.²⁴⁴

²⁴⁰ Jarloch, FRB II., 483.

²⁴¹ BACKMUND 1983², 371.

²⁴² Jarloch, FRB II., 483.

„Commisit (Godscalcus) autem tam eas, quam omnia, que fuerunt ileus loci, domno Petro Lunwicensi priori, quem de prioratu Lunwicensi transtulerat in prioratum Cunitensis ecclesiae, virum sane valde idoneum et litteratum, honestum et castum.“

²⁴³ CDB II., č. 241, 233.

Doksany: *„Cognoscentes hoc nobis dilecti prepositus et fratres eius in Dogzan, (...)“*

Jarloch, FRB II., 502.

Louňovice: *„(...) in conventu fratrum et sororum, (...)“*

²⁴⁴ DOLISTA 1950, 28–30.

Želivský opat Gotšalk velmi často docházel do Louňovic a konal zde vizitace. Koncem roku 1183 vedla jeho vizitační cesta nejprve k premonstrátkám v Dolních Kounicích, neboť sestry žádaly opata, aby je navštívil. Opat se vydal do Louňovic, potom přes Chýnov a Moravu do Dolních Kounic. Zde pobyl několik dní a poté se odebral do Gerasu a Perneggu. Když se vracel zpět, navštívil cestou některá panská sídla a také olomouckého biskupa Pelhřima, který se tou dobou zdržoval u moravského markraběte Konráda. Zároveň vysvětil kostel ve vsi Dašice. Po vánocích se odebral zpět do Louňovic, ale byl již velmi nemocný a zesláblý, takže se do Želiva již nevrátil a zemřel v Louňovicích dne 18. února 1184.²⁴⁵

Kronikář Jarloch tuto smutnou událost líčí velice podrobně a uzavírá tímto vyjádřením:

*„Zesnul pak ctihodný služebník Boží opat Gotšalk v šedesátém osmém roku svého věku, v čtyřicátém roce svého kněžství, když spravoval želivský kostel jako pastýř a opat třicet pět let a jeden měsíc, (...) léta od vtělení Pána našeho Ježíše Krista 1184 (...).“*²⁴⁶

Sestry premonstrátky

Kromě jmen mužských představených louňovického kláštera, známe i jména některých sester. Ve 12. století to je Judita, neteř opata Gotšalka. Kromě ní bylo v klášteře patrně i několik dalších Gotšalkových příbuzných, jak se o tom zmiňuje Jarloch ve své kronice: *„Byly mezi nimi některé jeho příbuzné, jakož i dcery jeho sester.“*²⁴⁷

Při přijímání do řádu měly zřejmě mezi domácím obyvatelstvem přednost dívky z drobné šlechty a zemanstva, tedy osoby zámožnější, neboť zajišťovaly klášteru určitou, byť jen nevelkou finanční podporu, kterou klášter velmi potřeboval.

²⁴⁵ Letopis Vincenciův a Jarlochův 1957, 152–159.

²⁴⁶ Jarloch, FRB II., 505.

„Dormiuit autem venerabilis dei famulus abbas Gotscalcus anno etatis suae sexagesimo octavo, sacerdotii quadragesimo, cum rexisset Syloensem ecclesiam pastor et abbas triginta quinque annis et mense uno, (...) anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi MCLXXXIII (...).“

²⁴⁷ Letopis Vincenciův a Jarlochův 1957, 154.

6 Závěr

Již od počátku 11. století se začínají v Evropě šířit obrodná duchovní hnutí, jak laického, tak církevního charakteru. Všechny tyto snahy měly jeden cíl – návrat k původním křesťanským ideálům a k očištění církve. Tyto snahy byly podporovány také řadou římských papežů a podle jednoho z nich, Řehoře VII., dostaly jméno gregoriánská reforma. Právě on jako reprezentant církve hájil její práva proti tehdejšímu císaři Jindřichovi IV.

Kromě hospodářských a politických aspektů (boj o investituru) je třeba zdůraznit, že prvotní a podstatná stránka reformy byla stránka náboženská. A tak vzniká ve dvacátých letech dvanáctého století ve Francii zcela nový reformní řád založený Norbertem z Xanten, řád premonstrátů. Název přijali podle místa, kde se usídlili – Prémontré.

Do Čech se tento řád rozšířil ve čtyřicátých letech dvanáctého století. A právě druhá polovina tohoto století je dobou velkého rozkvětu klášterů nejen v českých zemích. Ve stejné době jako premonstráti pronikal na naše území i další reformovaný řád, řád cisterciáků, který byl zaměřen spíše kontemplativně.

Všechny nově vzniklé řády přicházely do zcela specifického prostředí, do konkrétního společenského a politického klimatu. Bylo to období, kdy se situace na české politické scéně s příchodem Vladislava II. zklidnila a přestaly dříve tak časté mocenské boje o trůn. Až do této doby působil v Čechách pouze jediný mnišský řád, řád benediktinů. A právě oba nově přichozí řády měly oproti benediktinům vysoce centralizovanou vnitřní organizaci. Opati všech klášterů měli za povinnost účastnit se každoročně tzv. řádových kapitul. Tím byly oba řády udržovány jako skutečné mezinárodní korporace a těšily se velké přízni papežské kurie. A tak přicházející premonstráti, nositelé církevních reforem, měli velkou šanci získat si v Čechách i na Moravě mnoho stoupenců a obdivovatelů.

Jedním z nich byl biskup Jindřich Zdík, který se spolu s českým knížetem Vladislavem II., jeho ženou Gertrudou a biskupem Danielem, zasloužil o rozšíření premonstrátského řádu v Čechách. Byl také hlavním nositelem a propagátorem církevních reforem, ale jako jejich stoupenec neměl jednoduché postavení. Byl nucen pohybovat se mezi svými představami o obnově života církve a společnosti, mocí

královskou a zaběhlými způsoby života kléru. Jeho reformní kroky nebyly mnohým kněžím po vůli.

Rovněž byl nucen čelit odporu moravských úředních knížat, která odmítala jeho požadavky na přerozdělení pravomocí mezi církví a šlechtou. A právě tento odpor vytvořil důležité spojení biskupa s českým knížetem Vladislavem. Jindřich Zdík věděl, že jedině spolupráce s knížetem zajistí prosperitu zemské církve. A naopak panovník věděl, že církev, reprezentovaná biskupem olomouckým a pražským, bude pro něho důležitým spojencem v otázkách politických a hospodářských. Jindřich Zdík doufal v pomoc při uplatnění církevních reforem, kníže naopak toužil po posílení svého vlivu. Oba tedy, motivováni vlastními touhami a potřebami spojit své síly, uvádějí nový reformní řád na české území.

Je proto více než pravděpodobné, že založení Strahova bylo jedním ze způsobů, jak uvést gregoriánskou reformu do života. Reformní premonstrátský řád se značně lišil od dalších řádů, které vznikly ve stejné době (cisterciáci a kartuziáni). Nebyl to řád pouze mnišský, kontemplativní, ale byli to řeholní kanovníci. Už jen toto zařazení mluví samo za sebe. Na jedné straně premonstráti žili v komunitě a podle přísných pravidel Řehole sv. Augustina, na druhé straně byli otevřeni světu a komunikaci s okolím. Vždyť i zakladatel tohoto řádu sv. Norbert byl potulným kazatelem a posléze se stal arcibiskupem v Magdeburku. Řád premonstrátů tedy lze charakterizovat jako kontemplativní řád s aktivním způsobem života řeholního společenství.

A pravděpodobně toto jejich zaměření a také jejich duchovní orientace byly důvodem, proč Jindřich Zdík dal přednost premonstrátům před cisterciáky. Byli totiž jeho mentalitě mnohem bližší. Cisterciáci a kartuziáni byli přísně kontemplativní, zcela odtržení od světa, kdežto premonstráti kladli důraz na vzdělání a vedli duchovní správu. Jejich řád se vždy zasazoval za nezbytnost obrácení, obrodu církve a byl připraven zasazovat se o potřeby jak církve, tak společnosti.

V poměrně krátké době dochází k založení nových premonstrátských klášterů, ale k jejich osazování bylo třeba žádat o konvent z řad německých řeholníků, přesněji ze steinfeldského premonstrátského kláštera. V českých zemích zřejmě nebylo dostatek kněží, kteří by se chtěli podrobit této přísné Řeholi sv. Augustina a vstoupit do kláštera. Přesto docházelo v církevních záležitostech postupně ke změnám, které pramenily z reformního zápalu té doby. Vzrostlo sebevědomí biskupského úřadu, diecézní správa se začínala organizovat podle určitého řádu a k morální nápravě došlo i u kléru. Přesto,

že se zpočátku těmto snahám velmi bránili, již koncem dvanáctého století víme s jistotou o mužích, kteří byli ochotni přijímat přísná řádová pravidla. Tím byly položeny základy pro další reformy a církevní reorganizaci.

Mimořádně rychlý růst premonstrátského řádu spatřujeme ve čtyřech metodách zakládání komunit, které se hlásily k myšlenkám apoštolského hnutí.

První metoda spočívala v řádem přijaté tzv. Eigenkirche (jednotlivé místní církevní společenství) se závazky pastorační péče. Druhým způsobem šíření řádu byla výměna původní komunity (benediktinů) existujících kapitul nebo klášterů za řád premonstrátů. Třetí metodou bylo dobrovolné přidružení původních existujících klášterů k novému řádu premonstrátů a posledním způsobem bylo obdržení darů, převážně území a statků, od šlechticů, kteří chtěli založit nové kláštery.

Premonstrátské kostely a kláštery mají svou typickou architekturu. Šlo většinou o trojlodní baziliku s příčnou lodí na východě, otevřenou přímo do tří půlkruhových apsid. V této části kostela byl umístěn hlavní oltář, kde se sloužily mše a konaly se společné zpívané modlitby bratrů. Západní průčelí bylo vybaveno dvojicí věží, jež měly symbolizovat vladařský majestát zakladatele. Rozměry strahovské baziliky byly inspirovány popisem Šalamounova chrámu v Jeruzalémě. Kolem rajskeho dvora byly vždy rozmístěny nejdůležitější prostory konventu – kapitulní síň, refektář, dormitář aj. Ženský klášter v Doksanech se ale svou architekturou lišil. Bylo to dáno jeho funkcí, neboť se sestry účastnily mše svaté pouze na tribuně, vystavěné v západní části chrámu. Ty jsou typickým znakem ženských kostelů po celý středověk.

Svatý Norbert, zakladatel premonstrátského řádu, zanechal hlubokou stopu v dějinách církve. Ačkoli stojí ve stínu svatých Václava, Ludmily a Vojtěcha, má v pantheonu českých světců své pevné místo. V čem je jeho odkaz dnes aktuální? Bezsporu v jeho důrazu na pastorační péči, na duchovní správu, v jeho připravenosti pomáhat lidem v běžném životě, smiřovat mezilidské spory a hádky.

Dnešním heslem premonstrátů je „*Ad omne bonum opus parati*“, tedy připraveni ke každému dobrému dílu.²⁴⁸

²⁴⁸ ARDURA Bernard / DOLISTA Karel: Premonstráti v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Karolinum, Praha 1993, 7.

7 Přílohy

- I. San Severo. Freska sv. Norberta v řeholním rouchu z bývalého premonstrátského opatství San Severo v Orvietu
- II. Strahov. Půdorys areálu strahovské kanonie s vyznačením románských dochovaných základů
- III. Strahov. Náhrobní deska opatské hrobky
- IV. Strahov. Ostatky sv. Norberta ve Vřesovcově cedrové rakvi
- V. Strahov. Mřížová renesanční kaple s dřevěnou zlacenou korunou pro ostatky sv. Norberta
- VI. Strahov. Pozlacený sarkofág pro ostatky sv. Norberta v kapli sv. Voršily
- VII. Strahov. Místo uložení srdce posledního opata v Prémontré
- VIII. Strahov. Epitaf (kenotaf) zakladatelů strahovského kláštera
- IX. Doksany. Půdorys doksanské baziliky
- X. Doksany. Románská krypta doksanského kláštera
- XI. Litomyšl. Výsledky archeologického průzkumu baziliky Panny Marie
- XII. Litomyšl. Půdorys románské baziliky Panny Marie
- XIII. Louňovice. Zbytky románské klášterní zdi
- XIV. Louňovice. Katastrální plán Louňovic pod Blaníkem
- XV. Louňovice. Základy konventních budov ve schématu dnešní obce

8 Seznam použitých zkratek

AASS	Acta Sanctorum
AČK	Archiv České koruny
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
ČČH	Český časopis historický
ČNM	Časopis Národního muzea
FFUK	Filosofická fakulta – Universita Karlova
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
JSH	Jihočeský sborník historický
LexMA	Lexikon des Mittelalters
MGH SS	Monumenta Germaniae Historica. Scriptores (in Folio)
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
Sborník KTF	Sborník Katolické teologické fakulty
SNKLHU	Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění

9 Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

- Acta Sanctorum, Juni 1, (ed.) Heinrici Thieullier, Antverpiae 1695
- Annales Monasterii Strahovienses, Tomus I. (1140–1669), Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Praha
- Analectes de l'Ordre de Prémontré, Tomus IX., (ed.) Raphael van Waefelghem, Louvain 1913
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII. (1334–1349), P. Ritter v. Chlumecký, Brno 1858
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. (805–1197), (ed.) Gustav Friedrich, Praha 1904–1907
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. (1198–1230), (ed.) Gustav Friedrich, Praha 1912
- Kanovník vyšehradský, (ed.) Josef Emler, FRB II., Praha 1874
- Kosmův letopis český s pokračovateli, (ed.) Josef Emler, FRB II., Praha 1874
- Letopis Vincenciův a Jarlochův, přel. František Heřmanský, SNKLHU, Praha 1957
- Letopisy Vincencia, kanovníka kostela pražského a Jarlocha, opata kláštera milevského, (ed.) Josef Emler, FRB II., Praha 1874
- Liber I. Annalium Doxanae, ab Anno 1144 usq. ad Annum 1600, P. Urbanus Voita, sign. DC II 3
- Libri Confirmationum ad Beneficia Ecclesiastica Pragensem, Tomus 1–10. Francisci Antonii Tingl, (ed.) Josef Emler, Praha 1868–1889
- Mnich sázavský, (ed.) Josef Emler, FRB II., Praha 1874
- Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, Tomus 17. Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, Hannover 1861
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, pars I., (ed.) Karel Jaromír Erben, Praha 1885
- Vita Norberti archiepiscopi Magdeburgensis, (ed.) Roger Wilmans. Monumenta Germaniae Historica Scriptores (in Folio) 12: *Historiae aevi Salici*, Hannover 1856
- Výpisky z Vincencia, Gerlacha a jiných letopisců českých, (ed.) Josef Emler, FRB II., Praha 1874

Literatura:

- ANTRY/NEEL 2007 – Theodore ANTRY, O.Praem. / Carol NEEL: Norbert and Early Norbertine Spirituality. Paulist Press, New York 2007
- ARDURA 1993 – Bernard ARDURA: Abbayes, prieurés et monastères de l'ordre de Prémontré. Nancy 1993
- ARDURA 1995 – Bernard ARDURA: Prémontrés. Histoire et Spiritualité. C.E.R.C.O.R. Saint–Etienne 1995
- ARDURA/DOLISTA 1993 – Bernard ARDURA / Karel DOLISTA: Premonstráti v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Karolinum, Praha 1993
- BACKMUND 1949 – Norbert BACKMUND O.Praem.: Monasticon Praemonstratense, Tomus I., Straubing 1949
- BACKMUND 1983 – Norbert BACKMUND O.Praem.: Monasticon Praemonstratense, Tomus I., Berlin 1983²
- BACKMUND 2003 – Norbert BACKMUND O.Praem.: Abbey of Floreffe. In: New Catholic Encyclopedia, sv. 5. Thomson Gale, Catholic University of America, Washington 2003²
- BEULERTZ 1999 – Stefan BEULERTZ: Tanchelm. In: LexMA, sv. 8. J. B. Metzler, Stuttgart/Wiemar 1999
- BISTRICKÝ 1982 – Jan BISTRICKÝ, Listiny Jindřicha Zdíka. In: Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály svatého Václava v Olomouci. Olomouc 1982
- BLÁHOVÁ/FROLÍK/PROFANTOVÁ 1999 – Marie BLÁHOVÁ / Jan FROLÍK / Naďa PROFANTOVÁ: Velké dějiny zemí Koruny české I., Paseka, Praha 1999
- BUBEN 2000 – Milan Michael BUBEN: Jan I., řečený Loucký, O.Praem. In: Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, Praha 2000
- ČECHURA 1995 – Jaroslav ČECHURA: Urbář kláštera Strahov z roku 1410. In: Bibliotheca Strahoviensis. Klášter premonstrátů na Strahově, Praha 1995
- ČERMÁK 1877 – Karel Dominik ČERMÁK: Premonstráti v Čechách a na Moravě. Nákladem Kanonie Strahovské, Praha 1877
- DOLISTA 1950 – Karel DOLISTA, Majetkový rozvoj českých premonstrátských klášterů do konce 13. století. FFUK, Praha 1950
- DOLISTA 1957 – Karel DOLISTA: Několik poznámek k novému vydání překladu Jarlochova letopisu. Jihočeský sborník historický č. 26, 1957

- EHLERS-KISSELER 2003 – Ingrid EHLERS-KISSELER: Heiligenverehrung bei den Prämonstratensern. In: Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte 22, 2003
- ELM 1999 – Kaspar ELM: Norbert von Xanten. In: LexMA, sv. 6. J. B. Metzler, Stuttgart/Wiemar 1999
- ELM 1984 – Kaspar ELM: Norbert von Xanten. Wienand/Köln 1984
- ERENS 1929 – Ambros ERENS: Les Soeurs dans l'Ordre. In: Analecta Praemonstratensis, Tomus V. Tongerlo 1929
- FIALA 1957 – Zdeněk FIALA: Předmluva. In: Letopis Vincenciův a Jarlochův, SNKLHU, Praha 1957
- FOLTÝN/SOMMER 1997 – Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER: Premonstráti, premonstrátky. In: Encyklopedie českých klášterů. LIBRI, Praha 1997
- FRANZEN 2006 – August FRANZEN: Malé dějiny církve. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2006
- HLAVÁČEK 2003 – Ivan HLAVÁČEK: Die Anfänge der Prämonstratenser im hochmittelalterlichen böhmischen Staat im Kontext der damaligen Ordensgeistlichkeit. In: *Studien zum Prämonstratenserorden*, (ed.) Irene Crusius/Helmut Flachenecker, 2003
- HRDINA/BLÁHOVÁ 2011 – Karel HRDINA / Marie BLÁHOVÁ: Kosmas, Kronika Čechů. Argo, Praha 2011
- HUGO 1999 – Carolus Ludovicus HUGO: Sacri et Canonici Ordinis Praemonstratensis Annales, Tomus II., Averbode 1999
- JANÁK/HLEDÍKOVÁ/DOBEŠ 2005 – Jan JANÁK / Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jan DOBEŠ: Dějiny správy v českých zemích. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005
- JIRÁSKO 1991 – Luděk JIRÁSKO: Církevní řády a kongregace v zemích českých. Nakladatelství Fénix, Praha 1991
- KADLEC 1991 – Jaroslav KADLEC: Přehled českých církevních dějin I., Nakladatelství ZVON, Praha 1991
- KERNBACH 2010 – Anna KERNBACH: Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. Matice Moravská, Brno 2010
- KRINGS 2003 – Bruno KRINGS: Die Prämonstratenser und weiblicher Zweig. In: Studien zum Prämonstratenserorden. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2003
- KRINGS 2006 – Bruno KRINGS: Ludvík z Arnsteinu. In: Světcí a jejich kult ve středověku. Sborník KTF UK, Praha 2006

- KRYŠTŮFEK 1889 – František Xaver KRYŠTŮFEK: Církevní dějepis II., středověk II. Praha 1889
- KUBÍČEK/LÍBAL 1955 – Alois KUBÍČEK / Dobroslav LÍBAL: Strahov. SNKLHU, (ed.) Pragensie a památky, sv. 4., Praha 1955
- KUBÍN 2007 – Petr KUBÍN: Kolegiální kapituly v raném a vrcholném středověku. In: Litoměřická kapitula, 950 let od založení. Universita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem 2007
- KUBÍN 2011 – Petr KUBÍN: Sedm přemyslovských kultů. KTF UK, vydavatelství TOGGA, Praha 2011
- KUCHAŘOVÁ/ŠTURC 2005 – Hedvika KUCHAŘOVÁ / Libor ŠTURC: Klášter premonstrátek v Doksanech. In: František Preiss. Restaurované sochy z klášterního kostela Narození Panny Marie v Doksanech. Národní galerie, 2005
- Lexikon des Mittelalters
- MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999 – Anežka MERHAUTOVÁ / Petr SOMMER: Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika. In: Umění XLVII., 1999
- MERHAUTOVÁ 1971 – Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověká architektura v Čechách. Academia, Praha 1971
- MERHAUTOVÁ 1984 – Anežka MERHAUTOVÁ: Románská architektura v Čechách. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984
- NOVOTNÝ 1913 – Václav NOVOTNÝ: České dějiny, díl I., část II. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1037–1197). Jan Laichter, Praha 1913
- NOVOTNÝ 1919 – Václav NOVOTNÝ: K pobytu kardinála Guida v zemích českých r. 1143. In: Český časopis historický. Nákladem historického klubu, Praha 1919
- PALACKÝ 1939 – František PALACKÝ: Dějiny národu českého I. Kvasnička a Hampl, Praha 1939
- PAŘEZ 1993 – Jan PAŘEZ: 850 let Strahovského kláštera. In: Dějiny a současnost, 6/93
- POCHE 1978 – Emanuel POCHE a kol.: Umělecké památky Čech díl II. Academia, Praha 1978
- POJSL 1996 – Miloslav POJSL: Jindřich Zdík, biskup olomoucký. Matice cyrilometodějská, Olomouc 1996
- RADOMĚRSKÝ 1964 – Pavel RADOMĚRSKÝ: Nejstarší dějiny Louňovic pod Blaníkem. In: ČNM 133 (1964)

- SLACK 1991 – Corliss Konwiser SLACK: The Premonstratensians and the Crusader Kingdoms in the Twelfth and Thirteenth Centuries. In: *Analecta Praemonstratensia*, Tomus LXVII. Averbode 1991
- SOMMERFELDT/ANTRY 2003 – John Robert SOMMERFELDT / Theodore ANTRY, O.Praem: St. Norbert. In: *New Catholic Encyclopedia*, sv. 10. Thomson Gale, Catholic University of America, Washington 2003²
- STAHLHEBER 1984 – Renate STAHLHEBER: Die Ikonographie Norberts von Xanten Themen und Bildwerke. In: ELM Kaspar: *Norbert von Xanten*. Wienand/Köln 1984
- STRAKA 1927 – Cyril STRAKA: Přenešní ostatků sv. Norberta na Strahov (1626–1628). Ladislav Kuncíř, Praha 1927
- TOMEK 1857 – Václav, Vladivoj TOMĚK: Urbář kláštera Strahovského složený roku 1410. In: *Památky archeologické č. 2*, Praha 1857
- VLČEK 2000a – Pavel VLČEK a kol.: Premonstrátská kanonie na Strahově čp. 132. In: *Umělecké památky Prahy, Pražský hrad a Hradčany*. Academia, Praha 2000
- VLČEK 2000b – Pavel VLČEK a kol.: Kostel Nanebevzetí Panny Marie. In: *Umělecké památky Prahy, Pražský hrad a Hradčany*. Academia, Praha 2000
- VLČEK /SOMMER 1997 – Pavel VLČEK / Petr SOMMER: Doksany. In: *Encyklopedie českých klášterů*. LIBRI, Praha 1997
- VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997a – Pavel VLČEK / Petr SOMMER / Dušan FOLTÝN: Litomyšl. In: *Encyklopedie českých klášterů*. LIBRI, Praha 1997
- VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997b – Pavel VLČEK / Petr SOMMER / Dušan FOLTÝN: Želiv. In: *Encyklopedie českých klášterů*. LIBRI, Praha 1997
- VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997c – Pavel VLČEK / Petr SOMMER / Dušan FOLTÝN: Louňovice. In: *Encyklopedie českých klášterů*. LIBRI, Praha 1997
- WIHODA 2005 – Martin WIHODA: *Zlatá bula sicilská*. Argo, Praha 2005
- WIHODA 2010 – Martin WIHODA: *Morava v době knížecí (906–1197)*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010
- ZAHRADNÍK 1906 – Isidor ZAHRADNÍK: Doplnky k urbáři Strahovskému z r. 1410. In: *Památky archeologické XXI.*, 1906
- ZLÁMAL 1982 – Bohumil ZLÁMAL: Jindřich Zdík, moravský tvůrce evropské politiky ve 12. století. Olomouc 1982
- ŽÁK 1900a – Alfons ŽÁK: Panny řádu sv. Norberta. In: *Sborník historického kroužku I*. Praha 1900

ŽÁK 1900b – Alfons ŽÁK (ed.), Listy Oldřicha, probošta steinfeldského, do Čech a na Moravu zaslané. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1900

ŽEMLIČKA 1997 – Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997

ŽEMLIČKA 2006 – Josef ŽEMLIČKA: Mocran et Mocran. Třetí basilejská listina Fridricha II. v kontextu Zlaté buly sicilské. In: Český časopis historický 4/2006

ŽEMLIČKA 2007 – Josef ŽEMLIČKA: Mocren, Mogran, Muckern. Kde hledat říšský majetek Mocran et Mocran? In: Český časopis historický 2/2007

ŽEMLIČKA 2009 – Josef ŽEMLIČKA: Křižovatky Vladislava II. In: Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu (K 850 výročí jeho korunovace). Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009

Internetové odkazy:

<http://www.strahovskyclaster.cz/webmagazine/page.asp?idk=323>

<http://www.klasterdoksany.cz/fotogalerie.htm>

<http://www.zamek-litomysl.cz/historie/>

<http://www.lounovicepodblanikem.cz/vylet.php?id=51>